

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Politická diferenciacie nekomunistické opozice v letech 1977 –
1989 a její vliv na formování politické scény po roce 1989 na
příkladu pěti vybraných osobností

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí:

PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Vypracoval:

Bc. Aleš Gongol

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a použil jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Univerzitě Karlově v Praze v knihovně Fakulty sociálních věd a zpřístupněná ke studijním účelům.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Ales', written over a horizontal dotted line.A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Sedl', written over a horizontal dotted line.

Děkuji PhDr. Josefu Mlejnкови, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a podněty, které mi poskytl jako vedoucí mé diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	7
1. Od podpisu Charty 77 k listopadu 1989.....	9
1.1. Zdeněk Jičínský – reformní komunista „zatlačený“ normalizací do disidentského prostředí	9
1.1.1. 10 let od „Pražského jara“.....	9
1.1.2. K procesu s VONS.....	10
1.1.3. O obtížnosti změny v Československu.....	11
1.1.4. Obroda a Československý helsinský výbor.....	12
1.2. Petr Pithart – disent reflexe.....	13
1.2.1. První texty.....	14
1.2.2. Disi – rizika a koncept „ <i>práce drobné</i> “.....	15
1.2.3. Odvaha myslet.....	19
1.2.4. Texty k českým dějinám.....	19
1.2.5. Lidové noviny.....	20
1.2.6. Demokratická iniciativa.....	21
1.2.7. Na začátku je dobrý skutek.....	22
1.2.8. Vývoj Československa v 80. letech.....	23
1.3. Václav Benda – katolické prostředí československého disentu.....	24
1.3.1. Paralelní polis.....	25
1.3.2. Proces s VONS.....	29
1.3.3. Katolicismus a politika I.....	31
1.3.4. O problémech nejen morálních.....	35
1.3.5. Katolicismus a politika II.....	37
1.3.6. O sociální rovnosti.....	39
1.3.7. Policejní represe vůči křesťanským aktivistům.....	41
1.3.8. O odpovědnosti v politice a za politiku.....	42
1.3.9. Úvahy o rodině.....	44
1.3.10. Perspektivy politického vývoje.....	46
1.3.11. Václav Benda a Daniel Kroupa.....	48
1.4. Daniel Kroupa – prostředí bytových filozofických seminářů.....	49
1.4.1. Akademie.....	49

1.4.2. Teze o směřování disentu.....	50
1.4.3. Hnutí za občanskou svobodu.....	51
1.4.4. Masarykovská společnost.....	53
1.5. Hana Marvanová – „boom“ nezávislých iniciativ 1988.....	54
1.5.1. Vznik Nezávislého mírového sdružení – Iniciativy za demilitarizaci společnosti.....	54
1.5.2. Hana Marvanová ve vazbě.....	56
1.5.3. Aktivity NMS – IDS.....	57
1.5.4. Proces s Hanou Marvanovou.....	58
1.5.5. Spolupráce s Československým mírovým výborem.....	59
2. Pád komunismu a budování české demokracie.....	62
2.1. Zdeněk Jičínský – zrod nového politického systému a nástup sociální demokracie.....	63
2.1.1. Obroda a Občanské fórum.....	63
2.1.2. Rozpory s Václavem Havlem.....	64
2.1.3. Nový volební systém a parlamentní kooptace.....	66
2.1.4. Vstup do České strany sociálně demokratické.....	68
2.1.5. Kritika lustračního zákona.....	71
2.1.6. Ústava České republiky.....	72
2.1.7. Senát.....	73
2.2. Petr Pithart – z Občanského fóra přes Občanské hnutí a Svobodné demokraty do KDU – ČSL.....	75
2.2.1. „Šéfem“ Občanského fóra.....	75
2.2.2. Českým premiérem.....	77
2.2.3. Občanské hnutí.....	78
2.2.4. Reflexe sametové revoluce.....	81
2.2.5. Sbližování s lidovci a zvolení do Senátu.....	82
2.2.6. Znovu v nejvyšší politice.....	83
2.3. Václav Benda – od křesťanských k občanským demokratům.....	87
2.3.1. Václav Benda v Občanském fóru.....	87
2.3.2. Polistopadové reflexe.....	90
2.3.3. Vznik Křesťanskodemokratické strany.....	91
2.3.4. Projekt Křesťanskodemokratické unie.....	94
2.3.5. Sbližování s občanskými demokraty.....	95

2.3.6. Václav Benda v čele ÚDV.....	98
2.3.7. Senátor Václav Benda.....	100
2.3.8. Předčasné volby 1998 a Opoziční smlouva.....	101
2.4. Daniel Kroupa – vznik Občanské demokratické aliance a počátky české pravicové politiky.....	103
2.4.1. Programová komise Občanského fóra.....	104
2.4.2. Vznik Občanské demokratické aliance.....	105
2.4.3. Meziparlamentní klub demokratické pravice.....	108
2.4.4. Vymezování vůči Občanské demokratické straně.....	111
2.4.5. Rozpory uvnitř Občanské demokratické aliance.....	114
2.4.6. Čtyřkoalice.....	117
2.4.7. Vztah k minulosti a Evropě.....	117
2.5. Hana Marvanová – rozkol v Občanské demokratické straně a vznik Unie svobody.....	119
2.5.1. Úvahy o vlastní politické orientaci.....	120
2.5.2. Pohled do minulosti.....	121
2.5.3. Politický pohled.....	122
2.5.4. Vznik Unie svobody.....	123
2.5.5. Koalice se sociálními demokraty.....	126
3. Tři generace české politiky (shrnutí)	128
Závěr	131
Abstract	132
Seznam literatury	133
Periodický tisk (samizdat)	141
Prameny	141

Úvod

Ve své diplomové práci se věnuji počátkům české polistopadové demokratické politiky již před rokem 1989 s důrazem na její kořeny v předlistopadovém disentu, roku 1989 a dalšímu vývoji, a to metodou srovnání pěti vybraných osobností. Na jejich příkladě chci nejen připomenout a zmapovat některé významné aktivity české nekomunistické opozice, ale i rodící se politicko-ideové proudy v tomto prostředí a jejich bezprostřední vliv na revoluční události roku 1989 a následné formování celého demokratického politického systému. Chci také poukázat na názorové (politicko-ideové) rozdíly uvnitř českého disentu a sledovat prostřednictvím mnou vybrané pěti jejich kontinuitu i v událostech polistopadových. Zároveň se snažím všimnout si i vlastního ideového vývoje vytypovaných jednotlivců a s ním souvisejících názorových proměn.

Časové ohraničení má společný pouze začátek – oficiální prohlášení Charty 77 v lednu 1977. Charta 77 podle mne odstartovala univerzální etapu nekomunistické opozice, kdy se v zájmu dodržování mezinárodních závazků o lidských právech dokázalo názorově heterogenní prostředí domluvit na společném tlaku na dodržování základních právních a občanských principů v rámci socialistického Československa, a dala vzniknout dalším opozičním organizacím (např. VONS). Konec mé práce je ohraničen ukončením aktivní účasti sledované osoby ve vysoké politice.

Vědom si všudypřítomného rizika subjektivity jsem si zvolil pro svůj konečný výběr několik kritérií, po jejichž splnění mi vyšla konečná pětice. Za prvé jsme se chtěl vyhnout tzv. „velké trojce“ (Havel, Klaus, Zeman) ve prospěch dalších výrazných osobností stojících u formování české demokratické politiky. Za druhé trvám na určité předlistopadové politické a publikační aktivitě, což mi lépe umožňuje podrobnější a delší zkoumání politicko – ideového vývoje těchto osobností a jeho kontinuity/diskontinuity v následujících letech. Za třetí vyžaduji aktivní účast v listopadových i polistopadových událostech a vůbec v celém procesu konstituování demokratického politického systému, abych mohl zdokumentovat jejich praktickou politickou činnost a dodržování proklamovaných politických a občanských zásad. Za čtvrté se pochopitelně snažím, aby tato pětice nebyla v úplné názorové shodě pro větší záběr zkoumání jednotlivých ideových proudů a pro potvrzení hlavní výchozí teze

diplomové práce o politické diferenciaci disentu před listopadem i po něm (a o významné roli tohoto faktoru na podobu polistopadového politického vývoje).

Omezujícím faktorem je nedostatek literatury (pravděpodobně způsobený krátkým časovým odstupem od zkoumaných událostí) a neutěšený stav samizdatových fondů v České republice. Některé texty se mi nepodařilo vůbec shromáždit.

Pro své zkoumání jsem vybral následující jména: Zdeněk Jičínský, Petr Pithart, Václav Benda, Daniel Kroupa a Hana Marvanová. Jde samozřejmě o výběr diskutabilní, zčásti jistě subjektivní, nicméně soudím, že komparace uvedené pětice může přinést i některé nové poznatky či závěry. Jsem si zároveň vědom toho, že vybranou pětici nejsou všechny směry a proudy v českém disentu vyčerpány.

Diplomovou práci jsem rozdělil do dvou hlavních částí, přičemž každá část se skládá z pěti kapitol. V první části sleduji aktivity vybraných osobností v disidentském období, resp. v letech 1977 – 1989 (u Hany Marvanové 1988 – 1989). Druhá část se týká těch listopadových událostí 1989 a následného polistopadového vývoje, který je bezprostředně spjatý právě se těmito jmény a časově ohraničený jejich působením ve vysoké politice, tzn. u Václava Benda jeho úmrtím (červen 1999), u Daniela Kroupy jeho odchodem ze Senátu (po prohraných volbách v roce 2004), u Hany Marvanové jejím odchodem z Poslanecké sněmovny (září 2003). Zdeněk Jičínský a Petr Pithart působí v politice dodnes.

1. Od podpisu Charty 77 k listopadu 1989

Tato část sleduje aktivity vybraných osobností v disidentském období, resp. v letech 1977 – 1989 (u Hany Marvanové 1988 – 1989).

1.1. Zdeněk Jičínský – reformní komunista „zatlačený“ normalizací do disidentského prostředí

Zdeněk Jičínský se narodil v roce 1929 v Ostřešanech u Pardubic. Vystudoval Právnickou fakultu UK. Diplom získal v roce 1952 a zůstal na fakultě jako asistent. V roce 1954 získává docenturu na Vysoké škole politické, kde působí deset let až do roku 1964, kdy se vrací zpět na Právnickou fakultu už jako profesor. Patřil k týmu československých právníků, který se podílel na vzniku socialistické ústavy v roce 1960. Na Právnické fakultě zůstává až do roku 1970. Od roku 1968 působí jako poslanec v České národní radě, od roku 1969 ve Sněmovně národů Federálního shromáždění. V průběhu roku 1969 z parlamentu odchází, v roce 1970 i z Právnické fakulty. V letech 1971 – 1977 pracuje jako právník v České státní pojišťovně. Svůj podpis připojil už pod první oficiální prohlášení Charty 77, které je datované k 1. lednu 1977 (Prečan 1990: 497): *„O přípravě Prohlášení Charty 77 jsem se dozvěděl od Zdeňka Mlynáře, s nímž jsem jel také na schůzku iniciátorů Charty 77, která se konala v prosinci 1976 v bytě u Václava Havla v Praze 6. (...) Prohlášení jsem podepsal jaksi po uvážení a byl to výraz jistého osvobození. Samozřejmě, že jsem se musel vyrovnat vnitřně s pochybnostmi, protože jsem čekal různé negativní reakce ze strany režimu a nechtěl jsem zase vystavit rodinu, zvláště děti, neustálému tlaku“* (Jičínský 1997: 226).

1.1.1. 10 let od „Pražského jara“

Jičínského podpis najdeme také pod manifestem *10 let od „Pražského jara“* ze 4. dubna 1978 (Listy, číslo 3-4/1978), který připomíná uplynutí deseti let od vyhlášení Akčního programu KSČ a dovolává se jeho zásad. Text je zajímavý nejen kritikou normalizačních komunistických praktik, ale také prvními pokusy o „přivlastňování“ Charty. I přesto že Charta 77 byla vyhlášena jako nepolitické sdružení s akcentem na dodržování lidských práv, díky velkému názorovému rozptylu jejich signatářů docházelo nezdědky k pokusům o její politické nasměrování (viz kapitola o Václavu

Bendovi a roce 1984, kdy byl podruhé mluvčím). O podobné se snaží i pod tímto manifestem podepsaná skupina reformních komunistů tvrzením: „... *na to poukazují dokumenty Charty 77, v níž se sdružili občané různých politických smýšlení, aby usilovali o dodržování a uplatňování zákonů o lidských a občanských právech v duchu zásad pražského jara, že socialistická společnost může být jen demokratická, jinak nebude ani socialistická*“ (Listy, číslo 3-4/1978, str. 66). Je zde patrná tendence dát Chartě 77 podobu jakéhosi pokračování Pražského jara, s čímž by se ne každý její signatář byl schopen identifikovat (mám teď na mysli zejména křesťansky orientované signatáře). Pod tímto manifestem se podepsali také Rudolf Slánský ml., Věněk Šilhán, Jiří Dienstbier, Jiří Hájek a další.

Manifest *10 let od „Pražského jara“* vyšel jen tři dny před textem *100 let českého socialismu* (viz kapitola o Petru Pithartovi). Na takové dění kolem Charty 77 reaguje v únoru 1979 zásadním textem *Dvě tendence v československém hnutí obránců lidských práv* Petr Uhl. Ten se postavil proti jednotnému politickému profilování Charty: „*A je jen vhodné, vyjdou-li ve stejnou dobu deklarace různých skupin /s odlišnými stanovisky nebo aspoň důrazy/, jako tomu bylo v případě Deseti let od Akčního programu KSČ a Sta let českého socialismu. Takovéto pozice potom nikdo nesměšuje s /neexistující/ jednotnou politickou orientací Charty 77*“ (Uhl 1979: 6). Na druhou stranu sám Uhl přiznává, že v některých dokumentech Charty 77 se „*projevuje jasná socialistická orientace*“ (Uhl 1979: 2).

1.1.2. K procesu s VONS

K procesu s VONS se Zdeněk Jičínský vyjádřil statí *Po skončení procesu* (Infoch, 15/79). Jednoznačně demonstruje, že komunistický režim porušuje zákonná ustanovení své vlastní ústavy. I ta totiž požaduje nezávislost soudců, možnost veřejných slyšení apod. „*Celkově tedy despekt k procesním formám až zarážející...*“ (str. 3). Pochopitelně se v podobném duchu chovala i masová média, v žádném z nich nedošlo ani k podrobnější analýze nezákonných činů odsouzených. Paradoxně tak rozsudek a uvěznění hlavních představitelů VONS „*jen potvrdily, pokud bylo takového důkazu vůbec potřeba, pravdivost činnosti VONSu, za jehož činnost byli tito jeho přední členové souzeni a odsouzeni*“ (str. 5).

Zde se nabízí zajímavé srovnání s tezemi Petra Uhla z února 1979, ve kterých kritizuje některé signatáře Charty (nazývá je *brzdaři*) za to, že „*vycházejí z iluze*

„právního státu“, podle níž jsou lidé v této zemi trestáni za porušování zákonů“ (Uhl 1979: 13). Ukazuje, že například existence paragrafu číslo 92 o rozvracení republiky umožňuje stíhat a trestat v podstatě kohokoli. Proto je trochu překvapivý Jičínskému údiv nad okolnostmi československého soudnictví ve vztahu k procesu s VONS, vždyť si sám jako uznávaný právník musel tyto zrušné skutečnosti uvědomovat už dávno. Uhl skupině reformních komunistů, do které řadí kromě Jičínského i Pitharta (Uhl 1997b: 183) dále vytýká jejich tendenci k možnosti jisté „spolupráce“ s režimem. Upozorňuje, že je to výraz jen „jisté (malé) části signatářů Charty 77, kteří doufají v domluvu s orgány byrokratické diktatury. Proto je třeba tento jejich postoj respektovat, ovšem bránit se mu na půdě Charty 77, která nastolila princip veřejné kritiky“ (Uhl 1979: 14).

18. prosince 1979 je Nejvyššímu soudu ČSSR a ČSR zaslaná petice žádající okamžité propuštění obžalovaných i dalších politických vězňů (Infoch, mimořádný II/79). Pod tuto petici se podepsal také Jičínský. Podobně reagoval na *Podpisovou akci za propuštění Rudolfa Battěka, Ladislava Lise a Dr. Jaromíra Šavrdy* (Infoch, březen/83) datované k 2. březnu 1983.

1.1.3. O obtížnosti změny v Československu

Jičínskému vztah k možným politickým reformám je popsán asi nejlépe v textu *O obtížnosti změny v Československu* z roku 1987. Jeho úvahy předpokládají reformní iniciativu shora, resp. z nejvyšších stranických míst (podobně jako např. v Gorbačovově SSSR): „V tomto směru je stále převažujícím rysem politická apatie a pasivita širokých vrstev českého národa a celé československé společnosti. Pokud jsou v Československu k očekávání změny reformního rázu, musí to být reformy shora, musí s nimi přijít existující moc“ (Listy, číslo 2/1987, str. 8). Zároveň upozorňuje na rozdílný vztah k normalizační politice v Čechách a na Slovensku. Ta podle jeho slov umožnila „slovenskému národu a Slovensku vůbec značný materiální vzestup“, a proto „se na slovenské straně méně ozývá volání po změnách např. v hospodářském mechanismu než na straně české“ (str. 7). Jičínský je k možnostem změny velice skeptický: „Autor (Jičínský, pozn. A.G.) uvádí námitky proti představám o možném rychlém ‚obratu věci‘ v Československu, které se objevují i mezi lidmi s velmi různou politickou orientací, protože se mu takové představy jeví jako iluze, jež by mohly vést k nežádoucím praktickým důsledkům“ (str.9). Zdeněk Jičínský kritizuje neostalinské postoje KSČ a doporučuje vyčkat příznivějších mezinárodně-politických okolností.

Jičínského postoj se více „radikalizuje“ v jeho stati *Několik poznámek k současné čs. politice* z jara 1989, kdy jedenáct let po přihlášení se k zásadám Akčního programu KSČ z roku 1968 (manifest *10 let od „Pražského jara“*) píše: „...v čs. společnosti i v okolním světě se vše podstatné změnilo, takže žádné prosté pokračování Pražského jara není možné“ (Jičínský 1989: 2). Krizová situace si žádá „zásadní politické změny“ (Jičínský 1989: 1):

- 1) Odsouzení vstupu zahraničních vojsk z roku 1968
- 2) Kritika a odmítnutí tzv. Poučení z krizového vývoje
- 3) Reforma československé ekonomiky
- 4) Větší míra politické plurality

1.1.4. Obroda a Československý helsinský výbor

V průběhu roku 1988 vznikají dvě nezávislé organizace, do jejichž činnosti se zapojuje Zdeněk Jičínský. Je to za prvé Československý helsinský výbor založený dne 5. listopadu 1988 (*Alternativa*, 1/1988), k jehož prohlášení se připojuje i Václav Havel, Rudolf Battěk, Ján Čarnogurský, Bohumil Doležal, Milan Machovec, Václav Malý, Petr Uhl a mnoho dalších, a za druhé Klub za socialistickou přestavbu Obroda (Gruntorád 1989), kde se Jičínský setkává například s Čestmírem Císařem, Jiřím Hájkem, Věnkem Šilhánem apod.

Hlavním cílem Československého helsinského výboru byla podpora „zásad a ustanovení Závěrečného aktu z Helsink...“ (*Alternativa*, 1/1988, str. 36). Starost o bezpečnost a úsilí o vzájemnou spolupráci mezi národy nepatří jen stranám a vládám, ale náleží i běžným lidem či nezávislým iniciativám. Helsinský výbor má za úkol monitorovat postupné naplňování uzavřených mezinárodních dohod a informovat o něm (sám totiž nepovažuje úroveň informovanosti za dostatečnou).

Kolem Klubu za socialistickou přestavbu Obroda se sdružili zejména reformní komunisté perzekvovaní za normalizace. Klub jednoznačně deklaruje podporu Gorbačovově přestavbě i politice Glasnosti a žádá vedení KSČ, aby se s nimi ztotožnilo. Obroda se tak stala jedinou nezávislou iniciativou, která navázala kontakt s funkcionáři komunistického režimu (Otáhal 2005: 39). Zároveň se vyslovila proti represivním akcím režimu (potlačování demonstrací, preventivní zatýkání apod.) a požadovala dialog - „aby se vláda vrátila k tradiční, v dějinách našeho socialistického hnutí úspěšné politice kontaktů a jednání...“ (*Dialog* 88, číslo 2). V roce 1995 Jičínský napíše: „Autor (Zdeněk Jičínský, pozn. A.G.), i když ideový a politický obsah

„přestavby“ v SSSR posuzoval pozitivně, se sám s ním neidentifikoval“ (Jičínský 1995a: 9). V prohlášení aktivisté Obrody žádají propuštění politických vězňů a větší pluralitu názorů při celospolečenské diskusi. V okolí členů Obrody vzniká časopis Dialog vycházející v letech 1988-9.

Mohli bychom říci, že v prohlášení Obrody je jistý akcent na kontinuální vývoj. Obroda i přes ostrou kritiku režimních praktik neusilovala o revoluční změny, spíše o „demokratizaci“ na bázi socialistického společenského modelu. To se pak projevilo i v listopadových dnech roku 1989, kdy zpočátku neměla žádný vliv na chod Občanského fóra. Daniel Kroupa vzpomíná: „*Nebyl to výsledek žádné manipulace, byl to skutečně důsledek toho, že Obroda, která měla ve svých řadách zdatné odborníky, se příliš dlouho domnívala, že bude hrát jaksi roli zcela samostatnou; moje hypotéza je, že očekávali, že zase přijede Gorbačov z Moskvy a předá jim moc*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 309).

Ve svých vzpomínkách upozorňuje Kamila Bendová na to, že i přes podpisy např. Zdeňka Jičínského pod Chartou 77 „*personální průnik Obrody a Charty nebyl nijak veliký*“ (Bendová 1997: 24). Zkrátka že Obroda nebyla „*chartistický podnik*“ (tamtéž).

Po událostech kolem Palachova týdne v roce 1989 sepisuje skupina představitelů nezávislých organizací protestní *Dopis vládě ČSSR* (Infoch, 2/89), mezi nimi také Zdeněk Jičínský. On sám se po celé období svých disidentských let věnuje tématům politologickým, právním, ekonomickým atd. Jeho samizdatové texty vycházejí zejména v Dialogu, Diskusi (Teoreticko-politický občasník), revue Ze zásuvky a z bloku či v Lidových novinách.

1.2. Petr Pithart – disent reflexe

Petr Pithart se narodil 2. ledna 1941 v Kladně. Jeho otec, právník, byl členem KSČ už za první republiky. Během studií na Právnické fakultě vstoupil do komunistické strany. Promoval v roce 1962 a zůstal na fakultě jako odborný asistent. V letech 1967-1969 působil také jako redaktor Literárních novin. Srpnové události 1968 zastihly Pitharta v Izraeli. Po návratu domů vystoupil z KSČ. Jeho otec, tou dobou velvyslanec ve Francii, oficiálně protestoval proti sovětské invazi u francouzského prezidenta Charlese de Gaulla a byl za to ze strany okamžitě vyloučen. V říjnu 1969 ještě stihl Petr Pithart odjet na postgraduální studia do Oxfordu. Vrátil se předčasně,

jelikož mu hrozilo, že se nebude moci vrátit vůbec, a byl vyloučen z Právnické fakulty. Před vznikem Charty 77 stihl vystřídat několik zaměstnání a vybudovat fungující systém pašování exilových tiskovin a korespondence do Československa, který po jeho podpisu Charty převzala Jiřina Šiklová. Pithart podepsal už první Prohlášení Charty 77 datované k 1. lednu 1977 (Prečan 1990: 505): „*O Chartě jsem se dověděl někdy v druhé polovině prosince 1976. Prohlášení mně přinesl k podpisu Rudolf Slánský domů a podepsal jsem bez zaváhání – také proto, že jsem byl přesvědčen, že se nám nemůže nic stát – když je nás tolik...*“ (Pithart 1997a: 246).

1.2.1. První texty

Petr Pithart podepsal manifest *100 let českého socialismu* (Listy, číslo 3-4/1978, str. 67), který se objevuje na počátku dubna 1977 a který se vrací k založení České strany sociálně demokratické dne 7. dubna 1878. Jsou v něm citovány programové cíle socialistů staré přesně sto let, ke kterým se zároveň hlásí i vládnoucí komunistická strana, která však tyto cíle v žádném případě nenaplnuje. Autoři manifestu upozorňují zejména na stále existující politické nerovnosti, nesmyslnost poučkových voleb, absenci svobody slova a shromažďování apod. Prohlášení končí větou: „*My, jako socialisté a demokraté, cítíme osobní odpovědnost za naplnění těchto principů*“ (myšleno principů Břevnovského programu sociální demokracie). Podpis připojili například také Václav Havel a Rudolf Battěk. Petr Pithart se ve všech svých dalších textech o sobě vyjadřuje jako o člověku, který má blízko k britskému konzervativnímu myšlení (Vaněk a Urbášek 2005: 749).

V červenci 1977 píše Petr Pithart esej *Nečekání na Godota*, ve které se věnuje postavení reformních komunistů v sedmdesátých letech. Vysvětluje, že i oni mají ve společnosti odpůrců normalizačního režimu své místo, i když se to dalším skupinám nemusí vůbec líbit. Není možné očekávat, že se „*z reformních komunistů stanou po porážce křesťané či zapálení stoupenci masarykovské „práce drobné*““ (Pithart 1990: 310). Na druhou stranu musí v jejich řadách dojít k hluboké sebereflexi. Není možné, aby se jen tak vyzbrojovali pojmy ze slovníku občanských a politických práv či aby *naříkali* nad křivdami, které jim normalizační režim učinil, když ještě nedávno ho sami reprezentovali. Sebereflexi musí doprovázet také solidarita s těmi, s kterými se nyní podepisují pod Chartu 77 a které ještě „*do nedávna pokládali za své úhlavní protivníky*“ (Pithart 1990: 311).

Pithart zde zdůrazňuje také nepolitičnost a konstruktivnost Charty. Nepolitičnost jako obranu před rozdělením „na jednotlivé proudy a proudečky“ (Pithart 1990: 320) a konstruktivnost návrhů dokumentů, které „zahrnují stále širší okruh problémů“ (tamtéž), jakýsi pokus o celospolečenský záběr. Svou stať uzavírá myšlenkou, která je odrazovým můstkem dalších esejů (zejména Disi-rizika a Bedra některých): „*Hnutí Charta 77 je v neposlední řadě také pojistkou proti neblahé potřebě hrdinů: dost na tom, budeme-li se chovat jako občané. V tom je naše síla. Síla slabých, kteří se dnes bojí méně než včera*“ (Pithart 1990: 325).

1.2.2. Disi – rizika a koncept „práce drobné“

Na počáteční debatu o smyslu Charty, resp. na teze Václava Bendy, Ludvíka Vaculíka a Václava Havla navázal Petr Pithart v prosinci 1978 (Vaněk a Urbášek 2005) textem *Disi-rizika* (Pithart 1990a). Pithart v eseji upozorňuje, že je v současné situaci Charty vcelku snadné mít pravdu. Snadné proto, že komunistický režim, který se stará převážně jen o to být i nadále u moci, stačí v podstatě svými prohlášeními „jen“ negovat: „*Nejednou se zdá, že stačí pouze obrátit znaménka, a kde moc říká „ano“, říci prostě „ne“, či obráceně*“ (str. 89). Ona snadnost vyplývá z toho, že se za ní neskrývá odpovědnost s případným vystřídáním u výkonu moci. Disidenti v podmínkách konce 70. let rozhodně nejsou formou nějaké „*stínové vlády*“, a tudíž i odpovědnost za svou kritiku si nesou jen oni sami, nemusí se o ní dělit s širokou veřejností. Právě proto Pithart vyzývá k větší kritičnosti uvnitř disentu, protože „*autocenzurou potlačené projevy kritičnosti a skepse i vůči vlastním východiskům vedou však k tomu, že se mnohdy zraňujeme nesmyslnými pomluvami, trápíme vzájemnou nedůvěrou, že neumíme být ve sporech vždy věcní, protože jsme místo toho raději osobní*“ (tamtéž). Petr Pithart formuluje tři základní kritické otázky:

1) Uvědomit si význam pravdy, kterou máme a umět s ním podle toho nakládat. Je nutné vědět, zda „*chceme dokázat, že za daného stavu vlastně nic nejde opravdově zlepšit*“, resp. zda „*chceme za každou cenu přistihnout moc při lži, nezákonnosti, neschopnosti či propagandistickém pokrytectví, nebo chceme spolupracovat se všemi, které tíží poměry podobně jako nás*“ (str.90). Pithart varuje před „*před přiživováním na všeobecné mizérii*“ a navrhuje model spolupráce s těmi, kteří se také snaží něco změnit, tj. zlepšit každodenní život, aniž by nutně museli vycházet ze stejného „morálně-ideového“ konceptu jako disidenti.

2) Zamyslet se nad vztahem moci a společnosti, protože vztah je podle Pitharta oboustranný a platí, že moc „vytváří společenské klima“, ale také to, že „*toto klima zpětně vytváří „občanůproště“ poměry, které plodí, reprodukuje a utvrzuje současnou moc*“ (str. 90). „*Pravda o moci je jen částí celé pravdy o společnosti*“ (str. 91). Je tedy potřeba vykročit z disidentského mikrosvěta do prostředí otevřených konfrontací v zaměstnání, obchodech či na ulici. K démonickým atakům moci jako takové musí disidenti připojit i konkrétní projevy pokusů o zlepšení věcí každodenních (všedních), protože „*mít pravdu vsutku ještě neznamená pravdivě žít*“ (str.92).

3) Třetí otázka se týká už masarykovské hodnoty „práce drobné“, kterou Pithart vyzdvihuje a nabízí jako alternativu každodenního života, jako široký způsob záchrany občanského postoje. Vzniká koncept tzv. „*drobné práce*“, který se stal jedním z klíčových při dalších názorových úvahách a sporech mezi disidenty. Podobně jako Václav Benda či Václav Havel i Petr Pithart nabízí určitou vizi dalšího boje s mocí, ale i vztahu disentu k tzv. „*mlčící většině*“. Smyslem drobné práce je konkrétní, neideologizované naplňování občanského postoje. Pithart v procesu nápravy věcí veřejných nežádá intelektuální vzpoury, ani ohrožování vlastního existenčního zázemí, klade především důraz na poctivost a solidnost každého člověka, protože právě poctivost, dobrota či důvěra jsou všem dostupné zbraně proti nepoctivosti a zrůdnosti režimu. Pithart nežádá „*většinu*“, aby se jasně vyslovila, zda s režimem či proti němu, a obviňuje Havla s „*intelektuálsky radikální omezeností*“, protože „*malá dobrá věc, která je skutečně udělána, může někdy znamenat víc než velká pravda, kterou odvážně vykřikneme do širého světa*“ (str. 95).

Petr Pithart nevnímal disent jako jednotný proud. *Disi-rizika* byla úmyslnou reakcí na Bendovo *paralelní polis* i Havlův život v pravdě. Tzv. *dvojitý disent* se dělil na *disent protestu* a *disent reflexe*, kam se Pithart sám počítal. „*Jedni, abych tak řekl, monitorovali kvůli režimu, protestovali jako například Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, bouřili veřejné mínění na Západě a skrze rádia i u nás*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 771). „*Ti první ukazovali na zlo tam nahoře. Disent reflexe se zamýšlel přesně opačně: Co ta společnost? Co my dole? Jak to, že jsme to vůbec umožnili? Jací tedy jsme? Jak se to stalo, historicky vzato, že jsme se dostali do takové situace? A ta reflexe společnosti byla kritická*“ (tamtéž). Pithart dnes tvrdí, že *disent protestu* vždy respektoval a že si byl vědom toho, že „*disent reflexe vůbec neprojektovat budoucnost*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 772-3). Toto rozdělení kritizuje například Petr Blažek, protože

je pro „konkrétní podmínky a zařazení různých opozičních aktivistů obtížně použitelné, řadu osob je totiž možné zařadit do obou proudů“ (Blažek 2005: 21).

K 31. prosinci 1978 je datována Pithartova stat' *Bedra některých* (Diskuse, 1979), ve které ostře kritizuje radikálnější proud: „Dnes si myslím, že malá naděje na konstruktivní dialog s mocí (a ten jsme přece chtěli) začala s naší strany vyprchávat tehdy, když jsme přestávali umět a pak už i chtít čelit aktivní menšině, tentokrát mezi námi, menšině, která vzala naše starosti na svá bedra. Když se hrstka nadšených, obětavých, riskujících, horlivých, netrpělivých, úhrnem - a mnohdy proti jejich lepším předsevzetím - radikálních ujala věci, která měla být společnou“ (str. 10-11). Pithart vyzývá k větší kritičnosti vůči „aktivním“ představitelům (Benda, Uhl), kteří se podle něho cítí být reprezentanty celého dění kolem Charty a přivlastňují si celý disent. „Měli jsme být všichni také aktivnější, abychom těm horlivým nedali takovou šanci? Měli, ano, právě to jsme měli, slyším jejich, tu upřímně vyčítavé, tu i pokrytecké uspokojivé hlasy“ (str. 12). Pithart se obává, že radikální proud vyprovokuje nejen moc k intenzivnějším represím, ale také že pomáhá udržovat signatáře Charty 77 v onom společenském ghettu, před čímž varuje právě v *Disi-rizicích*. Jen pár měsíců po otištění tohoto Pithartova textu začíná největší posrpnový politický proces, tzv. proces s VONS (tedy s „radikálním“ proudem disidentů). Krátce po jeho skončení je 18. prosince 1979 sepsaná petice (Infoch, mimořádný II/79), která je odeslána Nejvyššímu soudu ČSSR a ČSR. Žádá okamžité osvobození obžalovaných a všech dalších politických vězňů. Svůj podpis připojil i Pithart.

Na přelomu let 1979 a 1980 se objevuje další Pithartův esej *Pokus o vlast*, ve kterém dále rozvíjí svůj koncept *drobné práce*. Varuje před celospolečenskou deziluzí a tendencemi rezignovat. Ani společnost v totalitním systému přece není úplně bezmocná. „Budeme-li jednat s předpokladem normálních poměrů, s vírou, že vůle uvést všechno do pořádku přece jenom všeobecně převládá, uvidíme daleko přesněji a mnohem konkrétněji, co všechno v pořádku není, a nejspíše budeme pak mít i mnohem konkrétnější a praktičtější představy o tom, co a jak proti tomu dělat“ (Pithart 1990b: 335). Petr Pithart zde popisuje některé typicky české vlastnosti, zejména „českou“ zbabělost.. Máme-li ambice měnit poměry ve společnosti, nelze začít jinak než u sebe samých.

Zajímavá je Pithartova výzva k vzájemné toleranci. Základ jakéhokoli dalšího politického uspořádání znamená vytvářet *vlast jako národ občanů* (Pithart 1990b: 336),

tn. uvědomit si vzájemné soužití mezi komunisty a disidenty, křesťany a ateisty, mezi národnostními menšinami apod. a vzdát se „*onoho ,my' a ,oni'.*“

Právě vzájemná snášenlivost a uznání a vůle slepě neakceptovat společenský stav konstruovaný režimem jsou cestou k *pokus o vlast*, tj. „*jedinou praktickou alternativou emigrace*“ (Pithart 1990b: 338).

Pithartova trojice článků (*Disi-rizika*, *Bedra některých* a *Pokus o vlast*) a vůbec jeho koncept „*drobné práce*“ jako upřednostňované formy odporu vyvolaly v disidentském prostředí smíšené reakce. Na jeho obhajobu se postavil například Jaroslav Šabata: „*I jiné, nejen reformní komunisty zmáhala obava, že „avantgarda utržená z řetězu (floskule Petra Pitharta z konce sedmdesátých let) odvádí od drobné práce a plodí jen neproduktivní konfrontaci, v níž opozice nemůže obstát*“ (Šabata 1997: 145). Souvislosti s procesy si všimla Eva Kantůrková: „*Teorie to byla poctivě míněná, ale přece měla nepěknou příchut', protože vznikla v době velkých procesů, zejména toho s Václavem Havlem a jeho přáteli*“ (Kantůrková 1991: 182-3). Právě skutečnost, že se Pithartovy myšlenky objevily v období před začátkem a během procesu s VONS, způsobila i velice ostré reakce. Kamila Bendová nazývá *Bedra některých* naprosto otřesným až nemorálním článkem. Vnímala Pithartovy texty jako distanc od vedoucích představitelů VONS ještě před jejich odsouzením (Bendová, 2006, 1/3:40). Pitharta odmítl také Petr Uhl, když napsal, že „*mnohé vidí Petr Pithart nesprávně*“ (Uhl 1979: 15). Uhlovi hlavně vadí jeho „*všeobecné rozčarování z toho, že 'dialog nevyšel, /jako kdyby někdy někdo vůbec předpokládal, a k němu dojde!/'*“ (tamtéž). Na druhou stranu se Petr Uhl kritice nebrání: „*Pro mě vyplývá z Pithartovy kritiky důležité poučení: aby signatáři nebyli odstrčeni, aby se mohli podílet – způsobem, který si sami zvolí – na práci Charty*“ (tamtéž).

Právě na reakcích na teze *paralelní polis* či *disi-rizik* byly už od začátku Charty 77 patrné dva její hlavní názorové proudy, kterých si všiml i sám Pithart. Mezi jeho *disent reflexe* bychom mohli zařadit nejen jeho, ale také celou umírněnou skupinu (Slánský, Dobrovský, Jičínský atd.) reformních komunistů (osmašedesátníků) čekající na postupné uvolňování poměrů. Proti nim stojí *disent protestu*, lidé nezdiskreditovaní vysokými funkcemi v předsrpnových strukturách (často křesťané) tvořící odbojnější jádro Charty: Václav Benda, Petr Uhl apod. Ti se aktivní účastí v opozičních strukturách sami pokoušeli o určitou destabilizaci režimu, za což se ne jedenkrát dostali do vězení.

1.2.3. Odvaha myslet

V duchu svých názorů z období vzniku Charty 77 pokračuje Petr Pithart i v letech osmdesátých. V dubnu 1980 vychází jeho další stať *Odvaha myslet* (Listy, číslo 2/1980), která reaguje na kritiku jeho předešlých článků a ještě podrobněji charakterizuje onen pojem *disent reflexe*, resp. předmět této reflexe. Pithart píše: „...nezajímá mě tolik, jak moc vládne potlačováním lidských, občanských a sociálních práv a svobod - to se nezdá být příliš velkou intelektuální šarádou a stěží tu učiníme šokující objev. Zajímá mě mnohem více ono hluboko skryté srozumění mezi mocnými a mnohými z bezmocných, které střeží status quo možná daleko spolehlivěji než potlačující policie“ (str. 35). Jinými slovy není ani tak důležité nahlas upozorňovat na způsoby, jakými moc potlačuje naše práva (to je přece jasné), jako zaměřit se na skutečnou analýzu společnosti. Kde pramení její „fungující koexistence“ s mocí a co je možné s tím udělat tak, aby to bylo v možnostech každého člověka.

O chartistech odsouzených z radikálnější protirežimní činnosti říká: „Je-li to jen trochu možné, je třeba jim pomoci z vězení a všemožně ulehčit jejich osudu, a to také proto, abychom jim třeba mohli říci, že ke stejnému cíli vede možná lépe méně okázalá, ale účinnější cesta“ (str. 36). Během věznění Václava Bendy se podle Kamily Bendové Petr Pithart u nich doma neukázal s nějakou nabídkou pomoci ani jednou (Bendová, 2006, 1/3:50).

Pithart také znovu vysvětluje svůj požadavek poctivé práce: „...mít dobré svědomí a za sebou aspoň kousek bobře vykonané práce je nejspolehlivější zábranou proti tomu, abych ve chvíli, kdy ode mne bude požadována mužná odvaha, prostě nezblblnul, nezjankovatěl“ (str. 38).

1.2.4. Texty k českým dějinám

Známé jsou Pithartovy texty o českých dějinách, kterým se věnoval téměř celé své disidentské období (*disent reflexe*). Pithart žádá odvahu k intenzivní kritice vlastních dějin, sám některé kritické práce píše. Připomeňme například sborníky *T. G. Masaryk a naše současnost* (1980), *Problém tolerance v dějinách a perspektivě* (1981), *Češi v dějinách nové doby* (1982) – kolektivní práce P. Pitharta, M. Otáhalá a P. Příhody pod společným pseudonymem Podiven, *O smyslu českých dějin I.* (1986), *Pekařovské studie* (1987), ve kterých vyšla stať *Kavalír Josef Pekař - konzervativní kritika jedné konzervativní reformy*, kde se Pithart věnuje problematice konzervatismu v Čechách.

Upozorňuje na to, že zde chybí větší konzervativní tradice. Konzervatismus se totiž nikdy nestal světovým názorem početnějších tříd, zastávali ho „*víceméně osamocení jednotlivci z nejrůznějších sociálních vrstev*“ (Pithart 1990b: 88). Navíc konzervativní názory nelze přenášet, musí se vytvářet ve vztahu ke konkrétnímu prostředí (neexistuje něco jako společný internacionální konzervativní manifest). „*Každá doba v té které zemi může mít jen ‚své vlastní‘ konzervativce - jindy či jinde by možná byli pokládáni za pokrokaře a ještě jinde třeba za reakcionáře*“ (tamtéž).

Vytvořit konzervativní tradici znamená uvědomit si souvislost mezi minulostí, přítomností a budoucností a zároveň uvažovat o širokých (ale jednotlivých) sociálních vazbách začínajících rodinou a končících státem, tj. o „*blahodárných pluralitách překrývajících se, vzájemně se posilujících se či zase rušících se loajalit*“ (tamtéž). Protože pravicová orientace „*bez konzervativního zázemí, bez konzervativního kontextu, a tedy bez konzervativního ‚zjemnění‘ a ‚vyladění‘ vzhledem k celku společnosti*“ se pak stává „*jen hůře či lépe maskovaným skupinovým sobectvím*“ (Pithart 1990b: 94).

1.2.5. Lidové noviny

Na konci roku 1987 začínají čeští opoziční představitelé znovu vydávat Lidové noviny, do kterých je Petr Pithart častým přispěvatelem a od druhého nultého čísla (listopad 1987) i stálým členem redakční rady. Už v prvním nultém čísle (září 1987) se v článku *Hradby výhrad* zastává Miloše Kopeckého a jeho kritického projevu předneseného na celostátním sjezdu dramatických umělců, ve kterém padlo i jméno Václava Havla. Pithart lehce předbíhá dobu svým dalším článkem *Napsat ústavu?* (LN,č.11/89), kde reaguje na tehdejší snahu oficiálního komunistického vedení o nový dokument. Píše, že zakotvení jakékoli vedoucí úlohy kohokoli je vlastně antonymum ústavnosti, protože „*ústavní text se stane ústavou, bude-li pod ochranou práva, bude-li působit v právním státě*“ (str. 4). Jeho připomínky jistě platí i pro dobu porevoluční, protože Pithart už v říjnu 1989 píše, že „*přemýšlet o nové ústavě musíme jen s tím skeptickým vědomím, že ústava nemůže být o mnoho lepší než poměry, v nichž bude působit. Tak například nezávislost soudnictví třeba v ústavním textu co nejrezolutněji prohlásit, pokusit se ji co možná konkrétně garantovat-odkud však najednou vzít nezávislé soudce? Kde najít občany, odhodlané nepodplácet, a přitom si nenechat od úřadů líbit ani tu nejmenší nespravedlnost?*“ (tamtéž).

1.2.6. Demokratická iniciativa

V lednu 1988 vzniká Demokratická iniciativa. Oficiálně dává o sobě vědět dopisem Miloši Jakešovi (Zpravodaj DI, nulté číslo/leden-březen 1988) z 18. ledna 1988 sepsaného k příležitosti jeho zvolení generálním tajemníkem KSČ. Demokratická iniciativa se vyslovuje pro „*co nejrychlejší započetí demokratizačního procesu v Československu*“ (str. 17) a zaměření hospodářské politiky na zvyšování životní úrovně.

Iniciativa navrhuje dva základní principy, a to „*odměňování lidí výlučně podle jejich odbornosti a charakterové způsobilosti*“ (str. 18), tj. zrušení komunistického modelu kádrové politiky a nikomu nebráněný přístup k informacím. Tyto zásady musí doprovázet atmosféra všeobecné *politické a náboženské snášlivosti* jako zásadní podmínka demokratizace. Jako konkrétní kroky Demokratická iniciativa navrhuje:

- propuštění politických vězňů
- zrušení cenzury a usnadnění přístupu k informacím
- zavedení svobody uměleckého projevu
- nezávislost církví

Závěr prohlášení apeluje na vedení strany, která by podle Demokratické iniciativy měla sama zajistit plnění výše zmíněných bodů. Podepsán je Petr Pithart spolu s Emanuelem Mandlerem, Bohumilem Doležalem či Janem Stráským.

Oficiálním věstníkem Demokratické iniciativy je Zpravodaj demokratické iniciativy, který v nepravidelných intervalech vychází až do konce roku 1989.

V roce 1988 je 28. října i Pithart společně s dalšími „špičkami“ českého disentu zadržen (Infoch, 19/88). Cílem StB bylo narušení ohlášené demonstrace k sedmdesátému výročí založení Československa. Spolu s ostatními (s výjimkou Marvanové a spol.) je po dvakrát čtyřiceti osmi hodinách propuštěn (běžnou praxí StB bylo, že když byl zadržený po čtyřiceti osmi hodinách propuštěn /to bylo maximum podle tehdejšího právního řádu/, byl před policejní budovou jen pár vteřin po svém osvobození zadržen znovu).

1.2.7. Na začátku je dobrý skutek

V nezávislém časopise Prostor vychází v roce 1988 rozsáhlý rozhovor s Petrem Pithartem nazvaný *Na začátku je dobrý skutek* (Prostor, č. 11/červen 1988). Interview zachycující domácí události posledních téměř třiceti let vede Josef Horváth.

Pithart také vyslovuje určité obavy z budoucnosti. Tuší období přicházejících změn, není si však jistý stavem československé společnosti: „...o tom, že by lidé chtěli zbohatnout, vůbec nepochybuju! Ale k vlastnostem podnikavého jednotlivce patří také ochota respektovat určitá pravidla a omezení. Obávám se, že by se v momentě, jak by se tady podmínky uvolnily, vynořila spousta lidí nadšeně ochotných zbohatnout, ale zároveň rozhodnutých co chvíli porušovat pravidla podnikání“ (str. 110). Petr Pithart skutečně už v létě 1988 začíná tušit obrysy některých forem „divokého“ kapitalismu začátku 90. let. Doslova říká: „Musíme mít všichni velikánskou trpělivost, a to nejen onu snadnou, verbální a být připraveni, že se podnikání v prvních letech ukáže právě v této podobě, že jím možná budeme zprvu okrádáni víc, než dnes státem“ (str. 110-1).

I přesto že na konci osmdesátých let Pithart jednoznačně deklaruje svůj posun směrem ke konzervativnímu myšlení, smyslu pro sociální cítění se nevzdává, protože „sociálně cítící člověk nemusí být vůbec pro socialismus jako systém kontrolních institucí, a že naopak pro socialismus může být v tomto smyslu i sobec, který hodlá všechny starosti o sociální spravedlnost přenést na nějaký aparát, na instituce“ (str. 111). „Stále si myslím, že je nejen možné, ale i nutné udržet určitý ideál sociální spravedlnosti...“ (tamtéž). Na závěr této úvahy se Pithart jasně vyslovuje proti socialismu i proti jakémukoli jinému společenskému zřízení, které ve vztahu občan stát straní státu (bez ohledu na způsob argumentace).

Poskytnutý rozhovor má i své intimnější části, ve kterých Petr Pithart vysvětluje svůj vstup do KSČ a vůbec atmosféru šedesátých let z jeho pohledu. Říká, že značný vliv měla určitě jeho rodina (oba rodiče byli již předválečnými členy komunistické strany) a také atmosféra právnické fakulty, na které studoval. „Tam se mi zdálo, že ty nejotevřenější hlavy, nejkritičtější a nejodvážnější lidé jsou ve straně“ (str. 114). Sám si vyčítá lehkomyšlnost a nedůslednou kritičnost vlastního uvažování: „Komunistickou stranu jsem viděl takovou, jakou se mi jevila v nejbližším okolí, a to bylo hodně pošetilé“ (str.116). Motivem pro vstup do strany nebyl podle Pitharta ani boj za ideální společenský řád, ani snaha o zlepšování poměrů zevnitř. „Dělalo mně asi dobře, že jsem tam s některými lidmi. Nebýt tam s jinými, toho jsem si cenit neuměl, moc jsem

jich neznal, myslím zblízka ne“ (tamtéž). Sám přiznává, že své jednání není schopen omluvit a ani se o to v průběhu rozhovoru dále nepokouší.

I v dalších částech dává prostor svým konzervativním myšlenkám. Jednoznačně odmítá jakékoli projekty utopistických vizí fungování společnosti. Varuje před nemožnou dokonalostí (*neslučitelnost* ideálů rovnosti a svobody) a vybízí k pozitivnímu chápání nedokonalosti a přirozených rozdílů: „...*jde pouze o to, jakou variantu nedokonalosti si realisticky zvolíme...*“ (str. 117). Pithart dokonce ve svém výkladu sahá i po křesťanství (vnímá ho jako „*kořen konzervativního myšlení*“). Líbí se mu, že začíná působením na individualitu člověka. Teprve „lepší“ lidé mohou vytvořit lepší společnost. Už v myšlence prvotního hříchu je přece zahrnut atribut přirozené lidské nedokonalosti. S tou marxismus ale vůbec nepočítá:... „*vychází se z toho, že všechno je jenom otázka vhodného institučního uspořádání a – když to bohužel bude nutné - vhodného přitlačení, příslušné indoktrinace-a nejvyšší hodnoty, nejkrásnější ideály se vezmou za ruce a budou si nádherně rozumět*“ (str. 117). Pithart ale hned odpovídá: „*Nebudou. Nikdy nebudou*“ (tamtéž).

Opuštění marxistického myšlení a nalezení konzervativních hodnot vysvětluje Pithart svým jednáním po roce 1968. „*Snažil jsem se ne snad odříkat se svých bývalých kolegů a přátel, ale v každém případě programově vyhledávat lidi s úplně jinými názory na svět a konfrontovat s nimi své zkušenosti a své představy, protože jsem tušil, a pak už i viděl, že oni jsou blíží pravdě než já. Snažil jsem se vydrápat z malých a větších ghett poražených a uražených bolestí a vyhledávat vlastně nepříjemné konfrontace s lidmi „jiného ražení“, jiných osudů, kteří mně pak pomohli konečně se snad zorientovat*“ (str. 118). Snaha o existenci mimo jakékoli uzavřené skupiny intelektuálů provázela Pitharta i v Chartě 77 (viz text *Disi-rizika*).

1.2.8. Vývoj Československa v 80. letech

V římských Studiích (126/1989) vychází zajímavá Pithartova analýza *Sociální a ekonomický vývoj Československa v 80. letech*, kde se zamýšlí nad uplynulou devátou dekádu 20. století. Přestože tuší blížící se rozhodující střet s mocí, stále si uvědomuje její sílu a negativní působení na československou společnost. Pithart dokonce píše, že mluvit o společnosti je vzhledem k okolnostem vlastně nadsázka, protože komunistický režim totálně rozvrátil její horizontální vazby a zničil význam fenoménu „*My*“ ve smyslu veřejného mínění. Všechny nezávislé iniciativy nejsou ničím jiným než pokusem vrátit se k přirozené lidské sounáležitosti a spolupráci, a proto jsou pro moc

nepřijatelné. Ta dovoluje jen systém vertikálních vazeb, snadno kontrolovatelných a manipulovatelných.

Zvláštnost československé situace spatřuje Pithart ve „*dvaceti monotónních letech*“, kdy v Československu nedošlo k ani jediné akci, která by masově alespoň na chvíli zbrzdila neúprosný kurz normalizace. Domnívá se, že ani rychlá změna režimu neočistí společnost od marasmu normalizačních let. Změny ve společnosti budou trvat velice dlouho, jelikož „*lidé zároveň dosti přesně vidí kolem sebe sociální a ekonomické disfunkce, ale zároveň se se stále menšími zábrany v takto disfunkčních normalizačních poměrech zařizují*“ (str. 409). Tato situace výrazně prohloubila „*propast mezi názory na jedné a praktickými postoji na druhé straně jednoho každého člověka*“ (str. 410).

Změnu, kterou Pithart předpokládá, neočekává od funkcionářů KSČ, protože jak vývoj v posledních dvaceti letech naznačil, čistky do řad reformistů z konce šedesátých let byly velice úspěšné a ani v druhé polovině osmdesátých let nevycházejí z řad aktivních komunistů žádné reformní snahy. Pozastavuje se nad tím, do jaké míry je možné reformní snahy očekávat od většiny obyvatelstva, která si na příkladech z Polska a Maďarska velice dobře uvědomila, že „*bude zprvu nutné značně slevit z nároků na životní úroveň, mají-li se zastavit neblahé trendy*“ (str. 411). Navíc se Československu objevují vlivné skupiny vydělávající na všeobecném nedostatku. Jen těžko by šlo nalézt jedince, který se necítí ve svém životě ani trochu kompromitován okolnostmi komunistické diktatury normalizačních let.

Přesto však Petr Pithart nachází něco pozitivního a tím je pád „*disidentského ghetta*“. Nárůst masovosti protestních akcí i počty podpisů pod peticemi nově vzniklých nezávislých iniciativ naznačují stoupající stupeň všeobecné nespokojenosti i odvahu mladé generace otevřeněji čelit společenským problémům. Pithart doufá, že podíl na tom má i „*dozrávající úsilí*“ Charty 77.

1.3. Václav Benda – katolické prostředí československého disentu

Václav Benda se narodil 8. srpna 1946 v Praze. V letech 1964 – 1969 vystudoval na Filozofické fakultě UK bohemistiku a filozofii (v roce 1970 získává doktorský titul). Aktivně působil ve studentském hnutí. V roce 1968 se stává předsedou Akademické rady studentů a pomáhá zakládat kluby katolické mládeže. Po absolvování Filozofické

fakulty začíná v roce 1970 studovat na Matematicko – fyzikální fakultě UK obor teoretická kybernetika. Diplom získává v roce 1975 a do roku 1977 pracuje jako počítačový odborník. Chartu 77 podepsal k 1. únoru 1977 (Prečan 1990: 490): „*Chartu 77 jsem podepsal den poté, co vyšel v RP článek Ztroskotanci a samozvanci. (...) V dané chvíli a situaci byla tedy nakonec rozhodujícím motivem mého podpisu skutečnost, že započaly ostré represe a difamační kampaně proti lidem, jichž jsem si vážil jako svých blízkých přátel... (...) Za takových okolností jsme nemohl nesolidarizovat a nevzít na sebe svůj podíl zápasu, jehož délka a tíživost byly již dostatečně narysované*“ (Benda 1983).

1.3.1. Paralelní polis

Bezesporu nejdůležitějším psaným příspěvkem Václava Bendy k období krátce po vzniku Prohlášení Charty 77 je jeho koncept *Paralelní polis* (Benda, 1978) datovaný 17. května 1978. Benda v něm reflektuje jakousi počáteční „nejistotu“ napříč Chartou, hodnotí šestnáct měsíců její existence a nabízí východiska ve smyslu „*jak a co dál*“.

Výrazně kladně hodnotí dva „*pozoruhodné úspěchy*“, a to univerzálnost celého projektu Charty a jeho fungování „*na půdě legality*“ (na konci roku 1976 československý parlament ratifikoval Závěrečný akt Helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě), i když si zároveň uvědomuje určitou „*schizofrenní situaci*“: Charta 77 sice dokázala kriticky hodnotit éru normalizačního komunismu konce 70. let, na druhé straně byla nucena „*brát režim za slovo*“ a dožadovat se realizace schválených zákonných ustanovení omezujících jeho „*totalitu*“. První měsíce se dařilo tuto „*rozpolcenost*“ eliminovat „*krajním zdůrazněním etických aspektů a preferencí mravního postoje vůči politickému*“, které však záhy ztroskotalo hned z několika důvodů: smrt profesora Patočky (sám byl jakousi ikonou oné výše zmíněné mravnosti), „*zmoudření politické moci*“ (režimní antichartistická kampaň dokázala přetvořit „*problémy politické v problémy morální*“, a tím de facto „*oplácet stejnou mincí*“) a nekonkrétnost celého pojetí onoho „*mravního postoje*“ (Benda zejména kritizuje jeho bezkonceptnost, které přisuzuje rozhodující význam).

Na této „*diagnóze*“ pak představuje svůj koncept, svoji cestu „*ze slepé uličky*“, kdy navrhuje:

A). „*i nadále vycházet z mravního závazku a poslání jako jednotícího momentu a zdroje dynamiky*“. Benda nejenže nezpochybňuje význam úlohy mravního závazku, snaží se ho dokonce „*znovu učinit burcujiícím a mobilizujícím a zajistit jeho trvalé*

působení“, tzn. využít ho v podobě nějakého pozdějšího a konkrétnějšího politického programu.

B). „*dát této dynamice pole působení a i určitou pozitivní perspektivu ve vytváření paralelních polis*“. Je to snaha o „*nápravu poměrů v obcích*“ jako východisko ze špatně fungujících občansko-politických struktur, tj. „*spojit se v úsilí o postupné vytvoření paralelních struktur, schopných alespoň v omezené míře suplovat chybějící obecně prospěšné a nezbytné funkce tam, kde to jde*“ (jednou z cest je podle Benda také „*humanizace*“ struktur stávajících). Benda si zároveň přeje najít určitý kompromis mezi „*přímým konfliktem s politickou mocí a východiskem pomocí kosmetických úprav*“, o kterém nepochybuje, že se ve svém důsledku promítne jako jakási forma nátlaku na režim a jeho oficiální instituce.

Václav Benda svůj koncept „*paralelní polis*“ obhajuje samotným vznikem Charty 77, která se přece začala formovat jako „*obrana paralelní struktury (druhé kultury)*“ při procesu s rockovou kapelou The Plastic People Of The Universe. Navíc dodává, že jeho plán je postavený na reálném základě již existujících „*paralelních struktur*“, má na mysli zejména jejich nezaměnitelnou roli v kultuře (literatura, hudba, výtvarné umění) v kladném slova smyslu a také v ekonomice (korupce, protekcionismus a rozkrádání) ve smyslu přesně opačném.

Realizace svého plánu se snaží rozpracovat v několika konkrétních bodech:

1) Využít „*diskrepance*“ v československém právním řádu, jenž má propagandistický charakter a vágní koncepci bez systému patřičných garancí, která nezřídka otevírá prostor „*liberálním interpretacím*“, tj. přecházet od „*je zakázáno vše, co není výslovně povoleno*“ k „*je dovoleno vše, co není výslovně zakázáno*“, což v praktickém životě znamená „*stálé ověřování míry dovoleného s energickým obsazováním jednou získaných pozic*“. Zároveň však Benda varuje, že tyto existující rozpory v československé legislativě můžou „*být kdykoli použity proti nám*“.

2) Tzv. „*druhou kulturu*“ považoval Václav Benda za „*zatím nejrozvinutější a nejdynamičtější paralelní strukturu*“, z čehož vyvozoval, že by se měla stát vzorem pro další oblasti v rámci „*polis*“ a že je potřeba ji nadále intenzivně podporovat i „*v dosud zanedbaných oblastech (kulturní publicistika, divadlo, film)*“ .

3) Velkou prioritou se musí stát „*organizace paralelního školství*“. Je nutná už čistě z pragmatických a osobních důvodů, jelikož perspektiva kvalitního vzdělání je pro děti signatářů Charty 77 vzhledem k hrozícím perzekucím v nedohlednu, ale i z obecného hlediska pro další „*osvětářské působení v undergroundových kruzích*“.

4) Vytvoření fungující a masově zaměřené „*informační sítě*“. Benda kritizuje aktuální stav, kdy se podle něj závažné materiály Charty dostanou do okruhu maximálně tisíců lidí. Vyžaduje přímo osobní angažovanost: „*Každý, kdo si dnes stěžuje na nedostatečnou informovanost, by se měl cítit zavázán efektivně šířit získané informace.*“ Vybízí k zefektivnění v rámci procesu předávání informací, ať už směrem ven z Prahy, ale i v jejím rámci („*Raději ať je někdo prominentní informován až z druhé ruky, než aby šíření informace uvízlo a zůstalo omezeno na úzký okruh lidí.*“).

5) Zabezpečit se i po materiální stránce a „*široce rozvinout charitativní a podpůrné působení*“. Pro Benda to znamená pojistit se před možnými existenciálními hrozbami a ekonomickými tlaky ze strany režimu, a to „*důsledným využíváním mezinárodní solidarity*“ (individuální i skupinové dary a příspěvky, kulturní a vědecká činnost - možnost získání nejrůznějších honorářů a stipendií apod.).

6) Podporovat rozvoj „*paralelních politických struktur*“ ať už občansky uvědomělou výchovou, udržováním politické diskuse či konkrétní angažovaností v „*konkrétních politických seskupeních*“. Využívat zahraničních kontaktů, ať už na půdě demokratických zemí (získávat prostor v tamějších médiích - „*hlavní zdroj informací pro většinu občanů*“, informovat o situaci v Československu a vynucovat si účinné formy podpory) či v rámci východního bloku a pokusit se společně „*koordinovat*“ další postup.

Benda předpokládá, že vznikající „*paralelní struktury*“ přerostou „*rámeč*“ Charty 77, protože se do ní v její podobě a stylu prostě „*nevejdou*“, v čemž nespatřuje žádnou hrozbu a vidí v tom naopak pozitivní důsledek celého procesu, tj. „*do budoucna se spíše dohodneme (Charta 77, pozn. A.G.) na společném východisku našeho úsilí než ne jeho vnějších mezích*“. Význam Charty se tím ale vůbec neoslabí, zůstává jí přece její hlavní úkol, a to „*sledovat případy závažného porušování lidských práv*“.

V závěru textu najdeme jednu důležitou Bendovu poznámku k dalšímu směřování Charty. Předpokládá nevyhnutelné a stále sílící vzájemné názorové odlišování a vybízí „*se s tímto faktem raději smířit, než z falešné snahy o objektivitu a toleranci produkovat dokumenty, které by se svou dvojjakostí a vyprázdněností podobaly diplomatickým protokolům*“. Příprava dokumentů musí být cílem a ne prostředkem celého úsilí Charty, má-li Charta znamenat více než „*výrobek šustivých papírů*“.

Václav Havel ve své eseji *Moc bezmocných* (Havel, 1978) sepsané v říjnu 1978 vidí v Bendově rozvoji paralelních struktur další etapu na cestě k „*službě pravdě (skutečným intencím života přerůstajícím nutně v obranu člověka a jeho práva na*

svobodu a pravdivý život - v obranu lidských práv a v boj za respektování zákonů)“ . Vysvětluje zde, že „*strukturace druhého nezávislého života*“ je v podstatě přirozeným procesem, jelikož jeho aktérům bylo buď znemožněno zapojit se do již existujících společenských struktur či je dokonce nějak ovlivňovat. Havel souhlasí s Bendovým tvrzením, že „*kultura je sférou, kde lze paralelní strukturu zatím sledovat v nejrozvinutější podobě*“ a i s tím, že „*jejich podpora a rozvoj (paralelních struktur, pozn. A.G.) je zároveň jedním z důležitých úkolů, jež si dnes disidentská hnutí před sebe kladou*“. Můžeme zde tvrdit, že Bendova koncepce paralelní polis se snaží přenést Havlovou filozofii života v pravdě do praktické politicko - disidentské práce a že je součástí mnohem složitějšího dialogu vedeného napříč disentem o jeho samotném smyslu, programu a významu.

Pro Václava Bendu je příznačné, že zůstal své koncepci o vytváření paralelních struktur věrný i ve svém reálném životě, kdy mu zdaleka nestačil „jen“ jeho podpis pod Prohlášením Charty 77. Už v únoru 1978 spoluzakládá (Infoch, 3/78) Výbor pro propuštění Václava Havla, Jaroslava Kukala a Pavla Landovského, kteří byli vzati do vazby v souvislosti s událostmi kolem nechvalně proslulého zásahu StB na Železničářském plese 28. ledna 1978 (přímo na tuto událost Benda reaguje fejetonem *Neprošli*). I přes jejich propuštění (13. března 1978) výbor svou práci nekončí, jelikož zároveň usiluje o očištění všech tří obviněných. Celá tato akce nakonec vyvrcholí založením Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) 27. dubna 1978, na kterém se podíleli kromě Václava Bendy také Jiří Dienstbier, Václav Havel, Petr Uhl, Václav Malý, Rudolf Battěk, Jiří Ruml a mnoho dalších (Infoch, 6/78).

Na podzim roku 1978 najdeme Bendův podpis (stejně jako třeba podpis Adama Michnika) pod *Společným dopisem obráncům lidských práv ve východní Evropě*, který vznikl na základě setkání polského KORu a Charty 77 či v dopise určenému Výboru francouzských matematiků, ve kterém jsou některými československými protějšky zpraveni o nedemokratických poměrech (o stíhání a věznění kolegů) v Československu (Infoch, 11/78). V lednu 1979 se připojuje k iniciativě bývalých členů Akademické rady studentů Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, kteří protestovali proti propuštění z práce a zatčení (kvůli šíření materiálů Charty) jejich bývalého kolegy Jana Zmatlíka (Infoch, 1/79) a konečně na počátku roku 1979 se Václav Benda stává jedním z trojice mluvčích Charty 77 (spolu s J. Dienstbierem a Z. Tominovou). V Infochu číslo 5/1979 vychází Bendův článek *Informace o činnosti mluvčích a o připravovaných materiálech Charty 77*, kterým vytyčuje dvě zásady práce mluvčích:

1) Neprodleně a co nejefektivněji informovat ostatní signatáře a veřejnost o všech počinech (zásada známá již z konceptu paralelní polis).

2) Být ve stálém pracovním styku s co možná nejširším okruhem signatářů či stoupenců a vzájemně koordinovat a konzultovat své podněty.

V březnu 1979 je v samizdatovém časopise *Polsko a my* otištěn třístránkový rozhovor s Václavem Bendou komentující spolupráci Charty 77 a polského KORu.

Součástí Bendových aktivit ať už v rámci Charty anebo VONS bylo i sledování režimních represí proti katolické církvi a jejím představitelům. Chci připomenout např. proces s Gombíkem a Zajíčkem, který začal 28. února 1978 a kterému se Benda podrobněji věnuje v článku *Trestní stíhání dvou katolických duchovních na Slovensku* (Infoch, 6/78) nebo dopis Karla Soukupa (Benda ho spolupodepsal) jeho eminenci kardinálovi Františkovi Tomáškovi, ve kterém ho informuje o nespravedlivém vyšetřování a věznění Jiřího Chmele, Petra Cibulky, spojený s „prosbou k Bohu“ za jejich vysvobození.

Václav Benda a jeho rodina se téměř okamžitě stávají obětí komunistické šikany (Benda se o ní zmiňuje např. ve svém fejetonu *Nač váhat před konečným řešením?* z 19. června 1978). Hned v noci po vyhlášení VONS je mu bez oznámení odpojen telefon, na což Benda reaguje v duchu programu paralelní polis podáním trestního oznámení na Obvodní prokuraturu pro Prahu 2 a jeho zveřejněním. Skutečné potíže nastaly teprve v souvislosti s jeho „kariérou“ mluvčího Charty. 12. a 14. března 1979 podnikla StB v bytě manželů Bendových sérii domovních prohlídek (Infoch, 4/79), na jejichž základě bylo proti Václavu Bendovi zahájeno trestní stíhání ve věci přípravy rozvrácení republiky. Benda se brání podáním trestního oznámení ve věci zneužívání pravomoci veřejného činitele, porušování domovní svobody a krádeže k Obvodové vojenské prokuratuře v Praze dne 24. března 1979 (Infoch, 5/79). Režim reaguje zatčením Václava Bendy (v jeho bytě po násilném vylomení dveří) a dalších patnácti lidí kolem VONS dne 29. května 1979. Tyto události pak vedou ke známému procesu s VONS.

1.3.2. Proces s VONS

Podle agentury ČTK začalo oficiálně trestní stíhání 5. června 1979 a deset obviněných zůstává stále ve vazbě (Infoch, 9/79). Samotný proces nakonec začal 22. října 1979 a obvinění z trestného činu podvrácení republiky bylo nakonec vzneseno proti šesti členům VONS (Václav Benda, Otká Bednářová, Dana Němcová, Jiří

Dienstbier, Petr Uhl a Václav Havel) (Infoch, 14/79). Hned 23. října 1979 uznal senát Městského soudu v Praze vinnými všech šest obviněných, a to během téměř hermeticky uzavřeného procesu (vpuštění jen nejbližší příbuzní - dvanáct osob!), kterého se nesměli zúčastnit ani přátelé, ani zahraniční novináři či zástupci zastupitelských orgánů a mezinárodních organizací (Infoch, mimořádný/79).

I přes dobové realie byl kuriózní postoj Bendova obhájce dr. Pěnky, který „zdůraznil v úvodu, že jako socialistický advokát se s názory svého klienta neztotožňuje, poté pochválil přesvědčivost řeči obžaloby, při žádosti o zproštění viny u svého klienta připomněl, že tak činí pouze na jeho přání“ (Infoch, mimořádný/79, str. 3-5). Václav Benda byl odsouzen ke čtyřem rokům odnětí svobody do I. nápravně výchovné skupiny, zároveň mu byla zamítnuta žádost o propuštění z vazby. Benda i ostatní odsouzení se proti rozsudku odvolali.

Václav Benda se vzdal závěrečné řeči s tím, že vše co chce říci, sdělí až posledním slovem. Své poslední slovo rozvedl do pěti bodů - a řekl bych opět v duchu koncepce paralelní polis (Infoch, mimořádný/79):

1) Pozastavil se nad tím, že Prohlášení VONS vzniklo v dubnu 1978, kdy je obdržela i generální prokuratura, ale trestní stíhání je zahájeno až v březnu 1979; proč tedy prokurátor nezačal stíhání okamžitě, je-li společenská nebezpečnost činnosti VONS tak vysoká?

2) Připomněl, že Ústava ČSSR hovoří nejen o petičním právu, ale také ukládá všem občanům povinnost aktivně dbát o dodržování socialistické zákonnosti (což v podstatě koresponduje s činností VONS).

3) Benda vysvětlil, že justiční orgány nejsou neomylné, vždyť od toho přece existuje v Československu třístupňový soudní systém. VONS zasílající svá sdělení právě kompetentním orgánům přece jen apeloval na tuto možnost, protože jeho sdělení obsahovala pouze citace z obvinění, rozsudků a výpovědí očitých svědků. „*Vyjádření VONS mohla být buď pravdivá nebo nepravdivá. Jestliže byla pravdivá, není co soudit. Jestliže byla nepravdivá, je přece možné konkrétně ukázat na omyl a tvrzení jednoduše vyvrátit. To nejhorší, co může moc udělat, je zavřít jejich autory a tím prokázat, že měli pravdu*“ (Infoch, mimořádný/79, str.15-16).

4) Ohrazuje se proti obviňování z přímého spojení se zahraničím. Argumentuje tím, že všechny materiály VONS byly veřejné, a tedy komukoli přístupné, resp. VONS nedokázal ovlivnit jejich publikování v cizině.

5) Považuje za vyloučené obvinění, že se VONS snažil poškodit zájmy naší republiky (ani případný omyl ve sděleních VONS by takové zájmy nemohl poškodit).

Během svého vystoupení Benda zmínil, že mu byla někdy v průběhu srpna 1979 (stejně jako Václavovi Havlovi) učiněna nabídka na vycestování do USA.

V noci z 20. na 21. prosince 1979 senát Nejvyššího soudu ČSR potvrdil rozsudek Městského soudu v Praze (Infoch, 16/79), Václav Benda (už pochopitelně s novým advokátem JUDr. Radvanem) a Petr Uhl dokonce vznesli námitku pro podjatost prokurátora (Infoch, mimořádný II/79), která však byla zamítnuta. Ve své závěrečné řeči se Václav Benda nechal slyšet: „*Toto je bohužel politický proces. I kdybych si toho nebyl vědom od začátku, tak by mě o tom přesvědčily články v novinách i řeč pana prokurátora. Nutno hodnotit politický dopad rozsudku. Senát by si měl uvědomit, že VONS veřejně poukazoval na nespravedlivé odsuzování lidí do vězení za veřejné projevy jejich přesvědčení. Nastala paradoxní situace. My jsme nyní sami byli odsouzeni za veřejné projevy svého přesvědčení. Rozsudek tím jen potvrdil oprávněnost činnosti VONS. Rozsudek ohrozil mezinárodní zájmy republiky a její sociální a státní zřízení více, než bychom to kdy mohli učinit my*“ (Infoch, mimořádný II/79, str. 7).

7. ledna 1980 nastupuje Václav Benda do výkonu trestu ve věznicí v Ostravě-Heřmanicích (zaměstnán je ve Vítkovických železárnách). V Infochu následně vznikla pravidelná rubrika *Zpráva příbuzných pro přátelé odsouzených*, ve byly zveřejňovány útržky z osobní korespondence všech šesti uvězněných, resp. dojmy a postřehy z návštěv jejich nejbližších. Bendova korespondence z tohoto období pak vyšla v samizdatu pod názvem *Dopisy z vězení*. 10. dubna 1981 je Benda převezen do Nápravně výchovného ústavu pro mladistvé v Libkovicích, kde je úplně izolován od Václava Havla a Jiřího Dienstbiera a kde si odpykává zbytek trestu.

Proces s VONS a následné uvěznění jeho klíčových představitelů bylo pro český politický disident citelnou ránou. Na půdě samotného VONS dokonce probíhal krátký spor o tom, zda jeho činnost vzhledem k represí úplně „*zmrazit*“ (Uhl 1997a: 264). Vilém Prečan tvrdí, že období kolem let 1980-1981 bylo „*asi vůbec nejtěžším obdobím Charty 77*“ (Prečan 1995: 7).

1.3.3. Katolicismus a politika I.

Během Bendova věznění se v římských Studiích (III/1980) objevuje jeho stať *Katolicismus a politika - Kořeny a Perspektivy dnešní situace* (str. 209-223) napsaná

v roce 1978. Popisuje v ní neutěšený stav věcí veřejných (polis) v současném světě, který je společný Západu i Východnímu bloku a svou nedůvěru ke kritickým analýzám tohoto stavu z pera západní levice, protože podle něj nechápe zásadní rozdíl mezi demokracií a totalitou. Vyvozuje, že „*právě národy Východního bloku jsou v této chvíli povolány formulovat základy radikálně nového politického uspořádání, nabídnout východisko z celosvětové politické krize*“. A to je i hlavní cíl Bendovy práce: „*poslání katolíkům a křesťanům při formulaci této nové podoby polis*“. Nabízí se začít stavět na tom, že „*katolická církev v českých zemích představovala v době komunistického převratu v roce 1948 jedinou vlivnou a organizovanou sílu, nezkompromitovanou a nezkorumpovanou předchozí politikou ústupku komunistům a defenzivní spolupráce s nimi*“. Zákonitě se pak stala jednou z prvních obětí široké represe a teroru moci. Problém spočívá v psychologickém efektu několika desetiletí aktivních perzekucí. „*Drtivá většina českých katolíků je totiž přesvědčena (a bohužel se o tom na vlastní kůži namnoze skutečně přesvědčila), že již pouhou návštěvou bohoslužeb a soukromým vyznáním své víry vyjadřují odvahu a ochotu trpět pro věc Kristovu v takové míře, že po nich nikdo nemá právo vyžadovat další projevy občanské statečnosti a angažovanosti*“. Změnit toto vnitřní přesvědčení bude podle Václava Bendy klíčové, vždyť „*jsme v situaci, kdy samo společenství universální církve, kdy polis v nejširším slova smyslu jsou ohroženy ve svých nejvlastnějších základech*“ a věřící člověk si musí znovu uvědomit svou spoluodpovědnost za život nejen svůj ale celého společenství.

Benda v této eseji zdůrazňuje političnost osobních rozhodnutí jednotlivce, protože jediné svobodné individuální rozhodnutí je srozumitelným základem celého „boje za záchranu polis“ a politiky vůbec. Současné politické zlo Benda vnímá jako „*svazující tíži, již každý občan nese na sobě a v sobě*“, a proto dobrovolné odmítnutí tohoto údělu, tento „*opravdový zápas o vlastní duši*“ je ve své podstatě „*činem tvořivě politickým*“, protože vlastní osvobození jedince otvírá „*novému a neznámému*“ (je tedy víc než „*pouhé vymezení se něčemu*“).

Menšinu občanů již politicky neloajálních (a tedy občansky „*uvědomělých*“) rozděljuje Benda na dvě skupiny:

1) Liberálové zdůrazňující „*mravní a existenciální polohy*“ a snažící se „*napravit*“ současného člověka, kterým je možné vytknout přílišnou orientaci na „*dimenzi přítomnosti*“.

2) Socialisté s upřeným pohledem do budoucna spjatým se „*změnou (ať již revoluční nebo reformní) daného stavu*“.

Oba proudy jsou však vlivem okolností doby sjednoceny (např. v Chartě 77) odporem ke komunistickému režimu a obranou proti jeho represím. Benda toto spojení kritizuje, nazývá ho „jednotou nouze“, protože ve svém důsledku představuje „rezignaci na politiku (ve smyslu „umění zápasu o osud polis“) ve jménu zápasu proti všemu, co činí lidský život nesvobodným a nedůstojným“.

Východiskem a zároveň záchranou „je cesta k pramenům - návrat ke zdrojům života i politiky“. Není tím myšleno vyzdvihování dob dávno minulých, ani sentimentální vzpomínání na ně, je tím míněná „cesta, na níž bude znovu promyšleno a znovupochopeno všechno dobré i zlé dosavadního vývoje politiky - tj. na níž bude všemu minulému dán smysl, který nám pomůže osvětlit naše dnešní problémy“. Benda věří, že tímto způsobem společně nalezneme „novou politiku“ – politiku samozřejmě existence „lidských práv a parlamentní demokracie, privilegií a svobod feudálního světa, požadavků sociální spravedlnosti“. Musí to být politika, která zavazuje (Benda tímto vysvětluje, proč ho vzal sám na sebe - *pro dobrý příklad*), ale *nesvazuje*, která je *krvavě vážná* a zároveň *nekrvavá a hravá*.

Benda se v závěru pokouší zařadit svůj politický koncept do „stávajících šablon“ a dobrovolně ho nazývá *konzervativně radikální*. Cesta k této konzervativně radikální politice je pro české katolíky jedinou záchranou před „politickým a tím i křesťanským selháním“. Dovolím si tvrdit, že tímto esejem se Benda poprvé otevřeně přihlásil ke své konzervativní, resp. křesťanskodemokratické orientaci, je to zároveň i jeho první ostřejší výpad proti „universálnímu konsenzu“ Charty 77 a také první rozsáhlejší pokus o formulování konkrétnějších politicko – programových tezí v duchu jeho vlastního konceptu paralelní polis.

Bendova „ideologizace“ pokračuje i po jeho návratu z vězení. V lednu 1984 se opět stává jedním z tria mluvčích Charty 77 (spolu s Jiřím Rumlem a J. Šternovou). Ze své pozice pak na jaře 1984 vystupuje proti vnímání Charty jako součásti mírového hnutí a odmítl END (European Nuclear Disarmament), se kterým byly do té doby udržovány přátelské vztahy. Svůj vztah k západním mírovým hnutím Václav Benda asi nejvýstižněji vysvětluje v *Dopise Rogeru Scrutonovi* (Rozmluvy, č. 7/1987) – je to reakce na Scrutonův *Dopis Václavu Havlovi* (tamtéž), kde se Scruton ostře vyslovuje proti spolupráci Charty 77 právě s evropskými pacifisty („...nemohu souhlasit s Vaší výzvou za Evropu bez nukleárních zbraní. Vždyť úspěch této myšlenky by znamenal jen další rozšíření sovětského území...“ – str. 29), které považuje za „zdiskreditované“ (str.

30), protože: „*Každého přátelského gesta z Vaší strany použijí jen k tomu, aby získali novou legitimitu pro své pochybené cíle*“ (tamtéž).

Benda píše, že „*ve svých dokumentech z roku 1984 i z let předchozích Charta vždy zdůrazňovala, že není mírovým hnutím a že se také nehodlá s cíli žádného ze stávajících západních mírových hnutí identifikovat*“ (str. 32). Dále ale vysvětluje, že Charta je otevřena každému *skutečnému dialogu* (tamtéž), tzn. i dialogu s mírovým hnutím (i zde je přece možné nalézt společný předmět zájmu v podobě ochrany demokracie a lidských práv). „*Západní mírová hnutí mají dvě významné přednosti: V masovém měřítku se zde setkáváme s vysokým stupněm osobního nasazení, přičemž jsou poměrně nezávislá na stávajících politických mechanismech všeho druhu (mnohé z těchto mechanismů je nezbytné uchovat, pouhé jejich uchování bez podstatné proměny však dnes již nepostačí k záchraně světa před doléhající zhoubou). Kritizovat či odsoudit je snadné, v tuto chvíli je však životním zájmem nás všech (tím více pak těch, kdo dobře chápou jejich slabiny a nebezpečí) přičinit se o to, aby tato hnutí pochopila svou vlastní podstatu a zvolila si onu cestu, ve které jediné ještě zbývá nitrosvětská naděje. My jsme značnou část své prestiže vsadili na to, že pro mírová hnutí takové východisko existuje*“ (str. 41).

Benda neodmítá mírová hnutí jako zralý projev občanské společnosti, odmítá jejich tendence k ideologizaci, resp. k „socialistické orientaci“. Mírová hnutí například do svých textů často připojovala stanoviska k otázkám sociální nerovnosti. Bendovo stanovisko se mezi levicovými signatáři Charty 77 nesetkalo s žádným pochopením. Jaroslav Šabata vzpomíná, že to „*hnulo mnohým žlučí: Benda se dotkl zlatého pravidla, pravidla konsenzu, přivlastňuje si Chartu!*“ (Šabata 1997: 150).

Zajímavě se situace vyhroutil i kolem Infochu. V roce 1985 musel rozhodnout kolektiv mluvčích Charty 77 na žádost Petra Uhla jeho spor právě s Václavem Bendou. Jejich vzájemná spolupráce (roky 1984 a 1985) již nebyla nadále možná a někdo musel po několika neshodách z redakce Infochu odejít. „*Bendovo pojetí bylo jiné než moje, nebulletinové; téměř vše, čím přispíval, bylo ideově zabarveno*“ (Uhl 1997a: 265). Další stranou sporu byla otázka všímání si porušování lidských práv v zahraničí a jeho prostoru v rámci Infochu. Jejich „*relativně velkou četnost kritizoval zejména Václav Benda*“ (Uhl 1997a: 266). Z redakce Benda nakonec odešel. Nahradili ho Petr Krejčí a Jiří Ruml.

1.3.4. O problémech nejen morálních

Neméně kontroverzní, avšak v duchu Bendovy filozofie byla jeho další stať *O problémech nejen morálních*, která se v samizdatové podobě objevila v období Velikonoc 1985. Dovolil bych si ji nazvat jakousi Bendovou etikou, vypořádává se v ní s fenomény antikoncepce, rozvodů a potratů. I když hned v úvodu přiznává: „...*pokládám antikoncepci, rozvod a potrat za zavrženíhodné praktiky...*“ (str. 2), přesto se pokouší celou problematiku hlouběji prozkoumat.

Jeho analýza je u každého ze zkoumaných jevů zakončena konfrontací mezi jeho osobním názorem a postupem, který by měl podle něj zvolit moderní stát. V případě antikoncepce Benda říká: „...*antikoncepci pokládám za mravně závadnou, za cosi, co je vážnou hrozbou pro lásku, důstojnost lidské osoby a koneckonců i plnost sexuálního života jako takového*“ (str. 7), zároveň ale dodává, že „*žádný důvod, který by se nedotýkal základního nároku lidské svobody, mě však neopravňuje k tomu, abych svým bližním upíral v této věci právo na odlišný názor nebo odlišné praktiky*“. V případě politického závěru pro moderní stát z toho plyne: „*Každý moderní stát bude pravděpodobně nucen zaujmout k antikoncepci stanovisko (ať již diktované předpokládaným obecným prospěchem nebo součtem individuálních morálních postojů). Na jeho základě může a smí (doporučoval bych však maximální zdrženlivost, neboť na rozdíl od rozvodu a rodinného práva běží o záležitost na samém pomezí státního raisonu /???-slovo téměř nečitelné, poznámka A.G./) využít všech nepřímých prostředků, které má k dispozici, k podpoře nebo omezování antikoncepce. Za žádných okolností však nemá právo ji v jakékoli podobě (od vynucené zdrženlivosti až po násilnou sterilizaci) přikázat: byly by tím zničeny základy lidské důstojnosti a svobody. Stejně tak nemá právo (i kdyby to byl stát, založený na křesťanských zásadách, ba i kdyby se všichni jeho občané pokládali za křesťany a příslušné mravní odsouzení sdíleli) antikoncepci zakázat: i tady by stát překročil své meze, znásilňoval lidskou svobodu a osoboval si soud ve věci, která podle své povahy přísluší toliko Bohu*“ (str. 7-8).

Stejně tak manželství - rodina je pro Bendu základním stavebním kamenem společnosti, doslova „*základní modelová instituce lidského pobývání na světě*“ (str. 9), a proto si musíme uvědomit, že „*manželské problémy jsou téměř vždy řešitelné, pochopíme-li, že nemáme jinou možnost, než je překonat nebo až do konce svých (či partnerových) dnů žít pod jejich tíží*“ (str. 10). Moderní stát musí na rodinu pohlížet jako na svůj základ, musí mít „*právo intervenovat v této záležitosti mnohem masivněji,*

než tomu bylo v případě antikoncepce“ (str. 11), protože rozvod se netýká přece jen dvou postižených jednotlivců, „ale i celé řady zúčastněných, přinejmenším dětí“. Neznamená to však rozvody zakázat, spíše jejich procedury zkomplikovat a „učinit je nepopulárními“. Benda svůj komentář k rozvodům uzavírá sdělením: „...poslední rozhodnutí v této sféře však (žel?) nesmí diktovat zákon, nýbrž my slabí a hříšní, v daném případě oba manželé“ .

K potratům se Benda staví vůbec nejodmítavěji. Snaží se smést ze stolu „tradiční propotratové argumenty“: Jsou-li to důvody „zdravotní“, proč tedy zároveň neobhajujeme i počínání barbarských národů zbavujících se méně nadějných novorozeňat jejich svržením ze skály? Jsou-li to argumenty právní (žena otěhotní při znásilnění či k početí dojde ve velmi nízkém věku), musíme pak souhlasit podle Václava Bendy i s případy „preventivního“ vraždění možných konkurentů v dědickém nároku či možných mstitelů poražených nepřátel již v kolébce známých z historie. I tady šlo přece o „právní důvody.“ Vede-li k potratu skutečnost hrozících existenciálních starostí, resp. hrozba nezajištění ani minimálně potřebné péče, mluvíme o „důvodech sociálních“, které se přece podobají obětování určité části dětské populace bohům (které ve své době a u svých kultur muselo mít také silný sociální podtext). Benda odmítá debaty, jejichž předmětem je spor o stáří plodu při umělém přerušení těhotenství, resp. kdy je ještě možné mluvit o zárodku a kdy již o lidské bytosti, protože „proč by zítra nemělo být předestřeno, že má být dovoleno usmrtit dítě bezprostředně po porodu nebo třeba do jednoho roku života, jestliže matka dospěje k přesvědčení, že jí konkrétní dítě nevyhovuje nebo že jí mateřské povinnosti příliš zatěžují“, vždyť „pokud jde o bezbrannost a neschopnost pochopit, co je čeká, jsou na tom dosud nenarozený a nedávno narozený tvoreček zhruba stejně“ (str. 13). V závěru celé práce Benda vyjímá problematiku interrupcí z kompetencí státu a politiky vůbec. Až příliš se dotýká samotné podstaty člověka a jeho bytí. Jeden z hlavních důvodů vzniku státu je přece „záruka společenské i osobní bezpečnosti svých občanů, tzn. především ochránit slabé proti silným, bezmocné proti mocným“ (str. 15). Vyplývá z toho skutečnost, že „stát je nejen oprávněn, ale přímo povinen potrat zakázat. Obávám se, že tento zákon by měl být naprosto nekompromisní a nepřipouštět ani výjimky zdravotní“ (str. 15-16). Tím je míněno vyhnout se rozhodování o tom, který lidský život je cennější ve smyslu která z hrozeb možného trvalého postižení dítěte je ještě důvodem k jeho zahubení a která mu naopak život zachrání (podobné je i dilema, zda zabránit možným zdravotním komplikacím matky smrtí jejího plodu). Benda končí celou svou esej tím, že potrat

„milionům dětí chladnokrevně přináší smrt, ženě pak místo jedné bídy nabízí jen bídu jinou, masovější /??? - slovo téměř nečitelné, poznámka A.G./ a dlouhodobě patrně tíživější. Pro muže mimochodem znamená hned dvojitou hanbu: že jako občan dává k tomuto zlu souhlas a že je jako otec zcela vyloučen z rozhodování o životě či smrti svého dítěte“ (str. 16).

1.3.5. Katolicismus a politika II.

K roli katolické církve a křesťanů v komunistické společnosti se Benda vrací v eseji *Znovu křesťanství a politika: Jak dál po Velehradě?* sepsaný u příležitosti jedenáctistého výročí úmrtí sv. Metoděje a na jeho počest konané pouti v létě (7. července) 1985. Benda v něm vlastně prohlubuje svůj koncept *radikálně konzervativní* politiky tak, jak jej nastínil již ve své stati z roku 1978 (zveřejněné například v římských *Studiích*, v čísle III, ročník 1980), resp. pokračuje ve svém tažení za mobilizaci křesťanů (zejména katolíků) do boje za záchranu věcí veřejných - do boje o zachování polis.

Velehradské události totiž přesně zapadají do „Bendova plánu“ o boji všeho křesťanstva proti zvláštnímu komunistickému režimu. Masová účast poutníků, neschopnost oficiálních struktur celou akci bagatelizovat a upřímné ovace, které sklídl při svém projevu primas český, arcibiskup František kardinál Tomášek jen potvrdily významnou pozici, kterou si i přes desetiletí nejrůznějších represí udržela v Československu katolická církev. Komunistický režim stál po dlouhé době „*tváří v tvář skutečnému partnerovi*“, čtvrt milionu věřících, kteří se dobrovolně(!) zúčastnili velehradských oslav pro něho znamená mnohem větší ohrožení než „*víceméně izolovaná hrstka intelektuálů*“. Uvědomil si, že zkrátka nebylo v jeho moci minimalizovat význam velehradské pouti (i přesto, že nepovolil návštěvu papeže!), že i přes svou infiltraci katolické církve nebude nikdy možné ji fakticky ovládnout a hlavně že jakýkoli pokus o zákaz katolické církve v Československu by mohl vyvolat rozsáhlé občanské nepokoje či vytvoření mohutné podzemní organizace, a je tudíž nemyslitelný.

Této čerstvě nabyté pozice je potřeba podle Bendy okamžitě využít. Je načase přestat moci ustupovat a již se dále nepodílet na uzavírání dalších kompromisů. Už ze samé podstaty totalitní moci je existence kompromisů nepřijatelná, protože taková moc „*si nechce a nemůže ukládat žádná omezení, ale přesně vzato ani nepřipouští existenci jakéhokoli skutečného partnera*“ (str. 17). V nové situaci vidí Václav Benda čtyři úkol jako klíčové:

1) Obnovení občanské společnosti (polis) - „tradiční“ a elementární součást všech Bendových programových koncepcí.

2) Angažovanost katolické církve se musí stát jejím vlastním prioritním cílem: potřeba apelovat na její „sociální“ a „občanský přesah“, který je přece „nezbytnou součástí skutečné katolicity“. Její společenská zodpovědnost je o to větší, že v československých podmínkách de facto zůstává poslední a víceméně jedinou větší nezávislou a organizovanou „společenskou silou“. V souvislosti s tímto bodem Benda konstatuje, že v podmínkách totalitního systému se nenabízí jinak „*nasnadě jsoucí řešení, totiž sekularizace důležitého křesťanského zájmu a důsledná politizace jisté části občanského hnutí v podobě nějakého křesťansko - demokratického programu a strany*“ (str. 21).

3) Odstranění „bariér“ mezi národy: Benda poprvé ve svých textech akcentuje existenci dvou československých národů a vysloveně varuje před způsobem „*odstranění rozdílů za cenu likvidace národních individualit*“ (tamtéž). Zdůrazňuje, že je třeba překonat vzájemné „*psychologické bloky*“ ve prospěch důrazu na oboustranný „*respekt*“ kulturně - historických a programových rozdílů.

4) „*Internacionalizace*“ boje s totalitní mocí: chtějí-li všechny podrobené evropské národy v tomto boji uspět, musí vzájemně účinně solidarizovat a připravovat se na společnou „*svobodivou akci*“, protože očekávaný okamžik se může naskytnout v podstatě kdykoli (!).

Benda se nezdráhá křesťanům vysvětlit motivy jejich „*politické aktivity*“. Upozorňuje je na dva „*aspekty hluboké krize všech pozemských institucí a hodnot*“ (str. 32):

1) Aspekt „*legitimity (resp. ilegitimity)*“: komunistická moc není legitimní! Není postavena na žádném objektivním principu, „*nastolilo a udržuje ji násilí*“, které ona navíc „*povýšila na svůj princip*“. Tato moc „*přestala být prostředkem k dosažení jakýchkoli jiných cílů kromě vlastního zmnožení a vystupňování*“ (str. 33).

2) Aspekt „*totality*“: nemůže být pochyb o tom, že stávající systém je systémem totalitním v plném svém významu a „*důsledně popírá existenci čehokoli, nad čím není možno ustavit tento typ vlády*“ (str. 34), resp. nenechává prostor pro žádnou svobodnou aktivitu: „*...totalitní moc nesoustřeďuje ve svých rukou jen všechnu politickou moc, ale je také jediným majetníkem (včetně práva rozhodnout o rozvoji a uplatnění technických prostředků, o distribuci národního jmění zděděného, vytvořeného i teprve vznikajícího), jediným učitelem, jediným ručitelem (a častěji je rušitelem!) všech mezilidských*

vztahů...“ (str. 35) Moc není jen držitelem veškeré moci politické, ale i ekonomické a soudní. To ji sice umožňuje „*usmrcovat své odpůrce, nemůže jim však zabránit, aby zůstali věrni Pánu...*“ (str. 35).

Z této Bendovy analýzy určené všem křesťanům vyplývá, že „*nejsou totalitní moci ničím povinni a že nesmiřitelné stanovisko vůči ní není v rozporu s jejich úctou k vrchnosti a přirozeným řádům světa*“ (str. 38). Toto nesmiřitelné stanovisko by mělo vyústit v „*nesmiřitelný zápas*“, přičemž aktéry tohoto zápasu by se měli stát jak samotní představitelé církve, tak masy věřících, protože bez vzájemné provázanosti organizovaného vedení (církve) a hromadné podpory (věřící) nelze uspět, resp. „*dokud bude stádo zajedno se svými pastýři (a pastýři zajedno se svým stádem!), bude církev pro totalitní moc důstojným odpůrcem a s pomocí Boží i tím kamenem, o který jednou klopýtne*“ (str. 44).

Dodejme, že toto Bendovo vystoupení znamenalo „*jeden z nejpolitictějších výbojů českého disentu vůbec*“ (Šabata, 1997, str. 147). Velehradské události měly mezi křesťany velký ohlas. „*Ve společnosti se výrazněji začaly zvedat hlasy o politických implikacích víry a znovupromyšlení vztahu víry a politické moci. (...) ...rozhodně tím církev nabyla sebevědomí, odvalu a uvědomila si svoji sílu. Aktivity druhé poloviny 80. let o tom svědčí. Možná už byla méně ochotná dělat kompromisy s režimem potlačujícím základní lidské svobody, mezi něž svoboda náboženského vyznání nedělitelně patří. A tím rozhodně přispěla na cestě ke svobodné společnosti*“ (Hamšíková 2003: 4). V reakci na tyto události zahájila StB akci *Poutě*, která byla „*zaměřená proti tradičním náboženským poutím. Její preventivní a kontrolní opatření znamenaly, že na velehradskou pouť 1986 přišlo asi jenom 6 000 poutníků, z toho 20% mládeže*“ (tamtéž).

1.3.6. O sociální rovnosti

Na podzim 1985 se v samizdatovém sborníku *O sociální rovnosti* objevila zajímavá polemika v křesťanské části disentu vyvolaná Bendovou úvahou *Poznámky k poznámkám často slyšeným* (tamtéž). Benda v ní ostře kritizuje základní teorie marxismu, protože „*jakmile někdo slibuje uskutečňování ráje na zemi vlastními lidskými silami, jakmile se dovolává návratu k původnímu neporušenému vztahu, netřeba to dále číst*“ (str. 3). Marxismus učinil z pravdy v podstatě „*materiální statek*“, učinil ji „*majetkem*“ jedné třídy, tím pádem „*věcí mrtvou a mravně i ontologicky lhostejnou*“ (str. 5). V celé své podstatě je marxismus „*hřích pýchy proti Bohu i proti*

všemu stvořenému“ (str. 4), důkazem je podle Bendy marxistické vidění filozofie jako snahy svět hlavně změnit, než se ho neustále pokoušet vysvětlovat.

Ještě více se Benda vymezuje proti socialistickému ideálu sociální rovnosti, protože jeho dosažení podmiňuje „*likvidace rovnosti politické a občanské, popření důstojností jednotlivé lidské bytosti a její svobody*“ (str. 5). Nezapomeňme, že „*chudoba je darem, darem z největších a určený všem*“ (str. 6) a majetek současně „*čímsi dobrým a pravým, uznanou a nezpochybněnou mírou hodnot*“ (tamtéž). V Bendově teologii totiž „*my Bohu patříme, Kristus přišel do „vlastního“: abychom mohli opravdově žít jako tvorové, k obrazu Božímu stvoření, abychom mohli být praví svému synovství, je nezbytné, aby i nám něco patřilo, abychom se naučili rozvíjet starostlivý vztah láskyplné odpovědnosti za svěřené*“ (tamtéž). S majetkem se váže jakýsi „*dvojí imperativ*“ - řád:

- 1) štědrost a solidarita
- 2) respekt k majetku ostatních

Vede-li cesta k sociální rovnosti skrze porušování těchto imperativů, „*nutně převrací veškeren řád a zahajuje cestu, na které je s železnou logikou popřeno jedno přikázání po druhém a pravda se mění v lež*“ (str. 7) a „*chudoba se pak mění z naděje a daru na skutečné prokletí*“ (tamtéž). Pro všechny křesťany tak plyne podle Václava Bendy ponaučení, že realizace sociální rovnosti nejenže není jejich povinností, ale „*jedním z velkých svodů*“, kterého je třeba se vyvarovat.

Jan Kozlík v druhé části sborníku svou prací *Proč se mi nelíbí poznámky k poznámkám Václava Bendy?* na Bendovy teze kriticky reaguje. Vysvětluje, že socialistické myšlenky vzešly právě z ducha judaisticko - křesťanské tradice, protože „*myšlenka založit právo na milosrdenství vůči slabým*“ plně koresponduje s „*Božím milosrdenstvím se svým lidem*“ (str. 10). Kozlík odmítá Bendovo pozitivní vnímání majetku, protože v elementárním „*Ježíšově pojetí je přímo znakem nelásky k bližnímu*“ (tamtéž). Teprve ve středověku „*církev udílela majetku stále větší a nekritické ospravedlnění*“, jelikož k němu „*osudově přilnula*“ (str. 12). Benda obhajuje majetkovou nerovnost jako „*Bohem daný řád*“, ale „*kdo určí, který majetek je získaný řádně a který útiskem druhých?*“ (str. 12-13). Bendova kritika marxismu pak míří „*proti idejím a ideálům vůbec. Tím ovšem podráží nohy nejen celému (západnímu) křesťanství (jehož dynamika je spatřována v onom napětí mezi tím, co jest a tím, co býti má tj. ideály), ale i sám sobě*“ (str. 15). Kozlík má na mysli Bendův boj za lidská práva,

kteřá jsou podle něj jen jinou podobou zápasu za uskutečnění „*neuskutečnitelného ideálu*“.

V závěru sborníku vstupuje do diskuse i Petr Krejčí statí *K Bendově „kletbě sociální rovnosti“*, kde poukazuje na vágnost pojmů sociální rovnost či sociální spravedlnosti ve prospěch mnohem srozumitelnějšího pojmu sociální nespravedlnost. Souhlasí s Kozlíkem, že se socialisté v boji proti sociální nespravedlnosti inspirovali židovským a křesťanským náboženstvím, a proto je nutné nejprve „*podrobit vážné kritice bibli - protože odtud vyvěřá sociální myšlení církve, na které navázalo myšlení socialistické*“ (str. 22). Krejčí nesouhlasí s Bendovým přístupem k chudobě, protože z ní ještě musíme nejdříve vydělit bídu (skutečný existenciální nedostatek). „*Chudoba může být darem, bída nikoli*“ (tamtéž). Zároveň se neztotožňuje s Bendovým odporem k „proměněm světa“, protože se domnívá, že: „*Svět je nutné měnit, když ho neměníme my, mění ho druzí. Je však důležité vědět, jak ho měnit*“ (str. 23).

1.3.7. Policejní represe vůči křesťanským aktivistům

V dubnu 1986 se konala *beseda Informací o Chartě*, které bylo věnováno celé jedno mimořádné číslo Infochu (mimořádný/květen 1986). Václav Benda vstoupil do diskuse moderované Petrem Uhlem se svým příspěvkem týkajícím se policejních represí komunistického režimu a snažil se odpovědět na otázku, zda se jejich intenzita nějakým způsobem vyvíjí či stagnuje a zda se moc nezaměřila nejvíce na křesťanské aktivisty ve prospěch jakési tolerance Charty.

Snaží se vyjít z hypotézy, že oba výše popsané jevy spolu souvisí. Ve svém příspěvku ujišťuje ostatní zúčastněné, že zdaleka nedochází k nějakému „období tání“ a že represivní složky sledují i nadále stejnou taktiku i cíle. Úsilí dobrat se k racionálnímu vysvětlení celé metodiky policejních akcí je zbytečné, protože právě jejich „nesouměrnost“ a „dvojí metr“ je součástí účinné taktiky režimu nabourat jednotu opozičních skupin a jejich představitelů. „*Nejistota perzekuce zvyšuje pocit ohrožení a hlavně vyvolává různá podezření, řevnivost a napětí*“ (citace z Bendova příspěvku - strany nejsou očíslovány). Jedinou formu obrany představuje „*bezvýhradná solidarita*“ a ne zkoumání rozdílných forem perzekucí.

Do Bendova příspěvku se stále promítají teze jeho textu o velehradské pouti z předchozího roku. Pozitivně hodnotí emancipační snahy katolické církve (a s nimi spojený nárůst občanské odpovědnosti) a rozšiřování obce věřících, které vysvětlují

zvýšený zájem StB právě o křesťanské prostředí. Rozhodně to ale není na „úkor“ Charty 77, jež se rozhodně nedostává žádné větší tolerance.

V průběhu další diskuse se Benda přimlouvá ze širší pluralismus uvnitř orgánů Charty. V podmínkách vzájemného respektu a důvěry přece nevádí, „*jestliže jeden dokument je psán jistým jazykem, jistým stylem a jiný dokument vychází z úplně jiné dikce a úplně jiných zkušeností, jestliže v rámci dodržování lidských práv a respektu k nim jsou v něm osobní zkušenosti patrné*“ (citace z Bendova příspěvku v následné diskusi - strany nejsou očíslovány).

Václav Benda také v závěru obhajuje svůj „konzervativní“ pohled na demokracii, která nesmí být žádnou libovůlí, „*může fungovat jedině na základě současného respektu k jistým autoritám*“ (tamtéž), čímž Benda myslí zejména řád - zákony a ústavu, ale třeba i státní instituce. S tím souvisí Bendovo vidění krize demokracie na Západě, které způsobuje „rozpad tradičních autorit“ (řádu) a „*masový útěk k autoritám náhradním a náhražkovým*“ (tamtéž) - terorismus, drogy, přeideologizovaná hnutí apod.

9. května 1986 se Benda setkává se čtyřmi rakouskými poslanci za lidovou stranu v čele s Josefem Höchtlem (Infoch, 7/86), na konci jara spolupodepisuje *Petici dvaceti čl. občanů za Jana Dusa* /ve vazbě drženy evangelický farář bez státního souhlasu/(Infoch, 9/86).

1.3.8. O odpovědnosti v politice a za politiku

V červnu 1986 se v samizdatu objevuje sborník *O odpovědnosti v politice a za politiku*, ve kterém je k dispozici Bendova stať *Vážení přátelé!* (napsaná v listopadu 1985). Je dalším významným krokem na cestě jasně zformulovat své politické cíle-zásady radikálně konzervativní politiky.

V úvodu se Benda vrací k často diskutovanému problému týkajícího se dalšího „politizování“ Charty 77. Odmítá ho, vnímá její smysl hlavně v otevření „*prostoru pro rozvoj čistě politického myšlení a jednání*“ (str. 15), které se bude realizovat mimo Chartu, jinak by totiž mohlo být vinou hrozících „*politický třenic*“ ohroženo její původní poslání, resp. by se mu zpronevěřila zvolením konkrétního politického kurzu.

Znovu zdůrazňuje důležitost „*občanských postojů*“ v zápasu za „dobro“ polis a nově předpokládá, že se v budoucnu vyhraní a v konkrétních návrzích třeba i rozejdou (!). Upozorňuje, že „*politické poslání může být vymezeno toliko rámcem nanejvýš neurčitým*“ (str. 21), jedině tak lze v plném rozsahu respektovat svobodu člověka a jeho Bohem dané právo se samostatně rozhodnout. Jednoznačně však musí politika sloužit

obci: naslouchat a respektovat potřeby ostatních, mít vůli se učit reagovat na změněné podmínky. Z „tradičních“ definic pojmu politika si Benda vybírá „umění možného“, radikalizuje ji v kontextu existujícího mocenského systému a říká: „*Vidím jediné možné pokračování jakékoli politiky v zásadním odstranění současného stavu věci*“ (str. 22).

Benda si uvědomuje (v ČSSR na konci osmdesátých let není se čemu divit) nebezpečí celého konceptu teorie společenské smlouvy, jelikož „*vzdát se části své svobody, delegovat kontrolu nad jinými aspekty vlastního bytí na vykonavatele moci je krok s mnoha úskalími*“ (str. 24). Pochopitelně má na mysli zejména hranici mezi tím, co je „už“ soukromé a co „ještě“ veřejné. Nehrozí-li mimořádné situace (války), volá Benda po minimálním, ale (v duchu konzervativních názorů) silném státu, protože stát sice nesmí zasahovat do věcí privátních, ale ani „*rezignovat na svou odpovědnost /a řekněme to přímo: na svou moc/ ve ‚veřejné‘, ‚politické‘ sféře*“ (str. 25), tj. čelit možným zlům ohrožujícím celou společnost.

V našem případě musíme podle Bendy navázat na tradice parlamentarismu, vylepšit ho samosprávnými prvky a hlavně stvrdit „*demokratickou kulturou*“, která zabráni tyranii většiny v duchu plurality a respektu k lidské individualitě (svobodě). Znamená to, že hlavním úkolem demokratických politiků je tuto kulturu formálně vytvářet a garantovat. Pochopitelně je dalším základním předpokladem demokratického zřízení systém exekutivní, legislativní a soudní moci a jejich důsledné oddělení. Skepticky se Benda staví k metodám přímé demokracie a dává „*přednost toliko časově limitovanému delegování osob*“ (str. 27). K tomu podle Václava Bendy slouží nejlépe většinový systém, protože ten poměrný „*prakticky vyřazuje nezávislé kandidáty ve prospěch stranických mašinérií*“ (str. 27-28). Lehce straní i prezidentskému systému, ale připouští, že všechny tyto body jsou otázkou dalších diskusí, s výjimkou podmínky oddělení moci exekutivní, legislativní a soudní, která je ze samé podstaty demokracie nezpochybnitelná.

Na konci textu nacházíme další Bendovy „mobilizující“ teze, které varují před jakýmikoli pokusy o transformaci stávajícího režimu / „*nejsou ničím jiným než bezpodmínečnou kapitulací před touto mocí*“ (str. 28)/ , které by znamenaly jen poloviční úsilí v cestě za záchranou polis. Bezesporu je zajímavé, že do těchto míst Benda vsunuje poznámku o potlačení pomsty v případě vítězství. Ani desetiletí útlaku nedokáží mstivost morálně ospravedlnit a navíc z politického hlediska „*vítězové, kteří nejsou schopni projevit dostatečnou velkomyslnost, připravují již svou příští porážku*“ (tamtéž).

V závěru roku 1986 se Václav Benda připojuje ke *Společné výzvě 118 občanů z Československa, Maďarska, NDR a Polska k 30. výročí maďarské revoluce* (šlo o čistě připomínkovou akci/ (Infoch 12/86). 31. ledna až 4. února pobývá v ČSSR oficiální delegace náměstků ministrů zahraničních věcí Velké Británie a USA, při této příležitosti je pořádána „oficiální“ snídaně s představiteli československého disentu, na kterou je Benda pozvaný, ale která je mu komunistickými úřady zakázána a následně blokováním příslušníků StB i znemožněna (Infoch, 3/87). V Infochu číslo 10/87 se dozvídáme o zřízení *Kruhu přátel polsko - československé solidarity*, pod jehož prohlášením zcela pochopitelně najdeme Bendův podpis (snaha o internacionalizaci boje proti komunistické moci patří k jeho klíčovým programovým zásadám). V noci z 22. na 23. října se u Bendů opět koná domovní prohlídka, přičemž několik hodin v přítomnosti jeho dětí (Infoch, 15/87), na což si pak Václav Benda oficiálně stěžuje v *Dopise čtyř chartistů předsedovi vlády* (tamtéž). Jeho protesty pokračují i počátkem roku 1988 otevřeným dopisem Právnímu a legislativnímu výboru Federálního shromáždění ČSSR (Infoch, 1/88), ve kterém odmítá další nezákonné praktiky StB ze dne 29. prosince 1987. Poznamenejme, že tentokrát se moc pustila do celé Bendovy rodiny (např. jeho syn je obviněn z braní drog ve škole apod.). 15. listopadu 1987 pozval vedoucí Státního departmentu USA Martin Wenick při svém pobytu v Praze na schůzku mluvčí a signatáře Charty 77 včetně Václava Bendy (Suk 1999: 25). 7. února se Benda setkal s tajemníkem ministra zahraničních věcí USA John C. Whiteheadem u příležitosti jeho oficiální návštěvy Československa (tamtéž).

1.3.9. Úvahy o rodině

V samizdatovém časopise *Vokno* (13/88) Benda představuje další etickou statí *Problematika rodiny v relacích totalitního státu* věnovanou rodině, kterou, jak již bylo uvedeno výše, považuje Benda za základní a nezpochybnitelnou základnu každé společnosti a její morálky. V této stati ji v úvodu přirovnává ke katolické církvi, a to tím způsobem, že stejně jako ona i rodina zatím úspěšně odolává všem formám útoků komunistického státu. Je to jen další důkaz, do jaké míry „*se problém rodiny dotýká základů lidské přirozenosti*“ (str. 116).

Útočnou taktiku totalitní moci tvoří podle Bendy několik promyšlených kroků:

1) zásada původu - třídní příslušnost rodičů determinuje postavení jejich dětí v rámci uzavřené společnosti (Benda zde mluví až o „*rasistické urputnosti*“)

2) tlak na matky - jsou nuceny znovu nastupovat do zaměstnání již v útlém věku dítěte

3) nedostatek bytů a tabulkové parametry - dvanáct čtverečních metrů na osobu degraduje tradiční funkci domova

4) záměrné přetěžování dětí - systém školní a mimoškolní činnosti je zaneprazdňuje více než osmihodinová pracovní doba apod. (disfunkce služeb, rušení malých škol)

Rodina odolává jen svou výjimečností a významem. Představuje mimo jiné „*ztělesnění tří nezákladnějších darů či důstojností*“ (str. 117):

1) láska - její „*plodné společenství*“, vzájemný respekt a úcta k bližnímu, z které pramení tolik přirozená a samozřejmá úcta k ženě

2) svoboda - „*jsme schopni činit trvalá, věčná rozhodnutí: každý dodržený manželský slib, každá věrnost navzdory nepřízní času je radikálním výmyslem z naší konečnosti*“ (tamtéž)

3) důstojnost (individualita) - na rozdíl od všech dalších společenských institucí jsme v rodině nezastupitelní

Chceme-li i nadále udržet jedinečnost rodiny, musíme se odmítnout jak „*patriarchální útlak*“, tak přehnané požadavky feministek i nedosažitelnou rovnost. Rodina musí zůstat (je to jedna z jejich klíčových funkcí) garantem dalších lidských pokolení, musí zachovat udržení celého lidského rodu, a proto „*nemůže přežít jako společenství, jehož hlavou a středem je někdo z jejich členů*“ (str. 118). V křesťanském prostředí je to jednodušší, tam je středem všech Kristus, pro světské prostředí z toho plyne úkol nalezení si „*podobného*“ vyššího abstraktního principu (láska, pravda apod.). Na místo rovnosti Benda nabízí „*ideální podmíněně hierarchické vztahy*“ (str. 119), kdy žena je sice poslušná a loajální ke svému muži, avšak některé oblasti rodinného života jsou její absolutní „*doménou*“ a její „*ženskost*“ dokáže zúročit výše popsany vztah „*v mimořádně účinný zdroj moci*“ (tamtéž). I hierarchie mezi dětmi je pro rodinu žádoucí, starší děti sice „*vládnou*“ mladším, ale učí se tím zároveň odpovědnosti za výchovu a ochranu.

Zmíněné principy je nutné podpořit optimálním materiálním zázemím:

1) dostatečné zabezpečení rodiny z mužova platu - není-li muž hlavním živitelem, klesá tím jeho autorita; je-li jí žena, ztrácí schopnost poskytnout rodině „*něco navíc*“ (trpělivost, opravdový zájem, čas na lásku)

2) skutečný domov

3) skutečná výchova - přístup ke vzdělání nesmí ovlivnit kádrové materiály rodičů; možnost zvolit si svobodně zaměření výchovy (v ČSSR jsou děti podrobena jedinému ateisticko - socialistickému typu)

1.3.10. Perspektivy politického vývoje

24. února 1988 se objevuje další důležitý Bendův text *Perspektivy politického vývoje v Československu a možná role Charty 77* (Infoch, 4/88), který je de facto analýzou soudobé politické situace. I přes její žalostný stav (podobné je to v oblasti hospodářské a ekologické) zaznamenává „*dva kladné rysy současného vývoje*“ (str. 12):

1) určité zmírnění represivních opatření bezpečnostních složek (zdaleka to neznamená, že by se i nadále nezatýkalo!)

2) prolomení psychologické bariéry strachu (nová angažující se nezávislá hnutí, podpisové akce apod.)

Ani v této nové situaci se ale Charta nesmí stát politickou stranou - opozicí. Hrozil by (kromě důvodů již několikrát zmíněných v předešlých statích) ji razantní mocenský zásah ve chvíli, kdy se musí soustředit na to, stát se možným „*iniciátorem jakéhokoli nezávislého pohybu*“ (str. 14) a zaštitovat ho. Jelikož programově je uskutečnění výrazných politických změn nemožné, je jasné (!), že to budou právě nepředvídatelné okolnosti a události, které „*spouštějí lavinu, schopnou otřást samými základy totality*“ (tamtéž), a zde se otvírá prostor pro Chartu 77, která bude mít za úkol sehrát roli usměrňovací síly této laviny. Charta má navíc ambice ovlivnit tyto události i na půdě mezinárodního společenství, což v klíčovém okamžiku bude vzhledem ke zkušenostem z československé historie veledůležité.

Na jaře roku 1988 se Václav Benda spolu s dalšími katolickými aktivisty setkává v Praze se skupinou britských konzervativních poslanců (Infoch, 10/88). Zároveň připojuje svůj podpis pod *Dopis křesťanům v Sovětském svazu* (Infoch, 12/88), který připomíná tisícileté výročí přijetí křesťanství na Kyjevské Rusi.

Ve stejné době se v Infochu (12/88) objevuje i další Bendův text *Výzva z Bratislavy*, kde reaguje na násilné potlačení velikonoční demonstrace právě v Bratislavě. Rozvíjí v něm ambice katolíků podílet se na celospolečenských změnách. Konstatuje, že „*v Československu existují jen dvě společenské síly, komunisté a katolíci...*“ (str. 10). Benda znovu varuje před unáhlenou otevřenou konfrontací: „*...v nejbližších měsících by otevřená konfrontace s mocí znamenala porážku, možná krveprolití a určité zmaření výsledků mnohaletého úsilí, návrat zpět*“ (str. 11). „*Hodina,*

kdy se bude třeba postavit čelem, jistě přijde: běda tomu, kdo ji nerozpozná, avšak třikrát běda tomu, kdo by ji chtěl svévolně uspíšit“ (tamtéž). Benda navrhuje další stupňování tlaku na moc a pomalé rozšiřování prostoru *občanských i náboženských svobod*.

28. června 1988 je Benda spolu s několika dalšími aktivisty pozván na oficiální oběd na rakouské velvyslanectví u příležitosti návštěvy kancléře Vranitzkého, který se ho však nezúčastnil. Stejně jako ostatní disidenti je i on zadržen na dvakrát čtyřicet osm hodin ráno 28. října 1988. V listopadu téhož roku se Benda účastní symposia Československo 88, které překazil zásah Státní bezpečnosti.

V roce 1989 vychází soubor textů *Československo 88 - Sborník příspěvků pro mezinárodní sympozium a dokumentů o jeho zmařeném a permanentním průběhu*. Mezi těmito texty najdeme i Bendovu práci *Duchovní obnova národa - východisko z krize?*. Snaží se v ní mimo jiné analyzovat principy „*nerušeného provozu totalitní moci*“ v Československu. Podobně jako Pithart poukazuje na „*atomizaci společnosti*“, která je bezprostřední překážkou společenské komunikace a která neumožňuje vnímání zásad nějakých vyšších pospolitostí a tlačí jednotlivce do prostoru, jehož hranice nepřekračují čistě individuální zájmy.

S tím souvisí i „*popření jakékoli pravdy, která by byla jen poněkud nadosobní a přesahovala momentální praktickou zkušenost*“ (str. 237). Podle Benda se režim už ani nesnaží nabídnout nějaký alternativní řád či hodnotový systém, jednoduše rezignoval a motorem lidského jednání se tak stává jakási forma *zvíle a libovůle*. Benda po čtyřiceti letech komunistické vlády není schopen nalézt její jediný pozitivní důsledek, naopak říká, že všechny oblasti (*sféry*) výrazně negativně poznamenala.

Znovu se vrací k relevanci katolíků v politickém boji za společenské změny. Opakuje, že jsou jedinou organizovanou a na moci nezávislou silou a definuje pozici katolické církve. Ta „*nemůže zamlčet, že kořeny celé řady zel tkvějí přímo v záměrech a praktikách totalitní moci a nemůže nabádat věřící k tradiční poslušnosti vůči světské vrchnosti ani je za případnou neposlušnost kárat*“ (str. 244). Církev se musí *emancipovat*, jednoznačně vymezit vůči komunistickému režimu. Musí být zřejmá hranice mezi ní a státem, protože konflikt křesťanství s totalitou je „*nejen nevyhnutelný, ale každý pokus o jeho smírné překlenutí se jeví jako cosi nemravného*“ (str.245). Církev si však i boji musí udržet hranice svého vlivu, vzdát se ambicí *pozemské vlády* a ani pro žádnou konkrétní vládu věřící *zavazovat*. Na druhou stranu se nesmí bát vzít na sebe „*odpovědnost za osud společnosti a za možnosti její nápravy, byť*

by daleko přesahovala rámeček její obvyklé kompetence (tamtéž). V praxi to znamená, že uspěje-li církev v demokratizačním procesu a podaří se vznik křesťanskodemokratické strany, musí mezi stranou a církví vést ostrá dělící čára.

1.3.11. Václav Benda a Daniel Kroupa

15. října 1988 vzniká Hnutí za občanskou svobodu (Gruntorád 1989) a krátce na to i jeho časopis - *Zpravodaj Hnutí za občanskou svobodu*, který ve svém prvním čísle přináší i seznam signatářů HOS k 31. lednu 1989 (*Zpravodaj HOS*, 1/89). Vedle podpisu Rudolfa Battěka, Pavla Bratinky, Jána Čarnogurského, Ivana Maška, Daniela Kroupy, Jana Rumla, Jaroslava Šabaty či Milana Šimečky nalezneme i podpis Václava Bendy, který je členem Prozatímního koordinačního výboru, tzn. po Chartě 77 a VONS je HOS další nezávislým společenstvím, které Václav Benda aktivně formuje.

V HOS se podle slov Daniela Kroupy rychle vykristalizovaly tři hlavní proudy: „*Jeden proud reprezentoval Václav Benda, který byl výrazně křesťanskodemokratický, musím ovšem říci, že to nebyla snaha o nějaký klerikalismus, v žádném smyslu. Druhý byl Battěkův, tehdejších jakoby sociálních demokratů, a třetí jsme byli my s Bratinkou, nás bylo nejméně*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 306). K hlavním rozporům mezi „Bendovým“ a „Kroupovým“ proudem dochází až těsně před listopadem 1989, kdy se mezi pravicovými signatáři HOSu začalo mluvit o založení křesťanskodemokratické strany. Daniel Kroupa vzpomíná, že: „*...jsme se snažili s Bratinkou Václava Bendu přesvědčit, že ta strana by neměla mít křesťanskou firmu a měla by být založena na nenáboženském základě. A Václav Benda tehdy argumentoval spíše nutností vzít vítr z plachet lidovcům a nedopustit, aby křesťanskou většinu národa, jak se domníval, převzali lidovci*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 306). Kroupa ve vzpomínkách pokračuje: „*Byli jsme připraveni respektovat vůdčí úlohu Václava Bendy. Ale co jsme nemohli respektovat, byl řekněme ten název klerikalismu v názvu a řekněme odpor Václava Bendy k programu té politické strany. On byl přesvědčen, že proto, že to tvoří křesťané, neměl by se tvořit politický program, že politický program je něco zlého, protože chce jakoby programovat budoucnost, zatímco křesťan má být vůči budoucnosti otevřený*“ (tamtéž).

V prosinci 1989 nakonec vznikla Křesťanskodemokratická strana. Tady se cesta Václava Bendy a Daniela Kroupy rozchází: „*... takovýmto způsobem by křesťanství nemělo vstupovat do politiky. V západní Evropě křesťané náležejí ke všem politickým stranám, které se tam jenom vyskytují. Tak by to mělo být také u nás. Křesťané by se*

měli snažit vyvodit určité politické zásady ze svého křesťanství, ale rozhodně z křesťanství obecně neplyne žádný politický směr. Křesťanství by se nemělo stávat politickou firmou.“ Tak vysvětluje Daniel Kroupa své rozhodnutí nevstoupit do KDS v interview pro týdeník Respekt v říjnu 1990 (www.sever.cz).

1.4. Daniel Kroupa – prostředí bytových filozofických seminářů

Daniel Kroupa se narodil 6. ledna 1949 v Praze. Vystudoval Průmyslovou školu spojové techniky, kde maturoval v roce 1968. Poté nastoupil na Elektrotechnickou fakultu Českého vysokého učení technického. Zároveň začal navštěvovat přednášky profesora Jana Patočky, ať už na Filozofické fakultě nebo v soukromých bytech. Z techniky byl Kroupa vyloučen v roce 1970, protože nesložil předepsané zkoušky. Poté se přihlásil k řádnému studiu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, z které byl v roce 1977 vyhozen z politických důvodů. Podpis Daniela Kroupy pod Chartou 77 vyšel oficiálně až v osmém dokumentu Charty, tedy 9. března 1977 (Prečan 1990: 500). Kroupa sám však tvrdí, že podepsal už mezi prvními. Arch s jeho podpisem ale zničila Bezpečnost při domovní prohlídce (Kroupa 1996: 13).

1.4.1. Akademie

Kroupa se od počátků svých disidentských let pohyboval v prostředí bytových filozofických seminářů. Dva z nich dokonce v roce 1977 založil a organizoval (Kroupa 1996: 15). První, založený spolu s Ladislavem Hejdánkem a Martinem Paloušem, se týkal řeči a fungoval okolo roku a půl. Bezsporně významnější byl jeho druhý seminář - Akademie, který spolu s Martinem Paloušem vedli až do sametové revoluce. Seminář se věnoval dílu Jana Patočky. Později se k nim připojili například Radim Palouš a Pavel Bratinka. S Bratinkou se setkávají už počátkem roku 1972 (Vaněk a Urbášek 2005: 290). Bratinka patřil k nejbližším Kroupovým přátelům a Kroupa přiznává, že byl pod jeho vlivem (Kroupa 1996: 11). Mezi jejich žáky nalezneme mimo jiné i Jiřího Skalického.

V druhé polovině osmdesátých let se Kroupa začíná více věnovat politické filosofii, oslovují ho zejména myšlenky Voegelinovy a Hayekovy (Kroupa 1996: 16). Za klíčové můžeme považovat setkání tandemu Kroupa - Bratinka s klasikem britského konzervatismu Rogerem Scrutonem: *„Pro nás přednáška znamenala setkání*

s hodnotami britského konzervatismu, které jsme museli promýšlet a uvědomit si, že prosté přejímání cizích politických filosofí není schůdnou cestou, ale že český konzervatismus musí vzniknout z domácích zdrojů a orientovat se na řešení domácích problémů. Zatímco britský konzervatismus je zároveň strukturální i hodnotový, český konzervatismus nemůže být strukturální, to znamená usilující o zachování stávajících společenských pořádků. Vyplynula by z toho nutnost uchovat komunistický režim. Náš konzervatismus musí být hodnotový, jemuž jde o změnu společnosti. Vzniká kouzelný paradox, konzervatismus se stává revoluční silou“ (Kroupa 1996: 17-18).

Daniel Kroupa měl vždy velice blízko také k Václavu Bendovi. I on patřil do katolicko-evangelického prostředí českého disentu (oba jsou několikanásobní otcové - Kroupa má šest dětí). Kamila Bendová (manželka Václava Bendy) je rozená Neubauerová, tedy sestra Zdeňka Neubauera, se kterým se Daniel Kroupa přátelil. Často se všichni scházeli v bytě u Bendů (Vaněk a Urbášek 2005: 300). Vztah k oficiální církvi Kroupa nachází až se zvolením Jana Pavla II. papežem. V roce 1971 konvertoval ke katolicismu: „...nějak jsem se profilozofoval k náboženské víře“ (Vaněk a Urbášek 2005: 285) Až do zvolení Jana Pavla II. papežem však pro něj byla církev „něčím, co stálo blízko režimu“ (Kroupa 1996: 14).

1.4.2. Teze o směřování disentu

Daniel Kroupa i přes rozsáhlou publikační činnost nikdy nenapsal žádný text typu *Paralelní polis* nebo *Disirizika*, který by se podobně snažil vytýčit program a zásady české nekomunistické opozice. Dění v disentu však reflektoval a určitě měl blíže spíše k Bendovým tezím než k Pithartovým. K období před „zveřejněním“ *Paralelní polis* Kroupa poznamenává: „*My jsme přemýšleli o tom, zda se v totalitním režimu nedá vytvořit společenství, komunita, která s tím režimem prostě tu hru hrát nebude a bude vytvářet vlastní společenství, a která bude postupně expandovat a růst*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 293). I Daniel Kroupa si všímá existence společenských *ghett* (podobně jako Pithart), do kterého se signatáři nechtěně stále více uzavírali. „*Čím důslednější a věrnější byli své vlastní myšlenky, tím více se vzdalovali lidem indoktrinovaným televizními seriály, denním tiskem a celkovým pohledem na svět, vnucovaným sdělovacími prostředky*“ (Kroupa 1996: 21). S Pithartovými *Disi-riziky* se Kroupa ale rozchází: „*Myslím, že u Petra Pitharta to byla reflexe z prostředí, ve kterém se pohyboval, a s tím prostředím jsem já nepřicházel do styku*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 295). A dodává: „*Ten pocit, že bychom žili v nějakém ghettu, jsem neměl i z jiného*

důvodu. V prostředí církvi, ve kterém jsem se pohyboval, ty hranice nikdy nebyly ostré, a druhá věc byla, že jsem žil ve veliké rodině, ve velmi rozsáhlém rodinném klanu, a tam také o nějakém ghettu nemohlo být ani řeči“ (tamtéž).

Spolu s Bratinkou si uvědomovali, že výraznější systémové změny mohou přinést až zásadní posuny na mezinárodní scéně. Proto se vždy snažili o aktivní studium zahraniční politiky a mezinárodních vztahů. Prostředkem ke změně se podle Kroupy stalo až Hnutí za občanskou svobodu vzniklé v období největšího „boomu“ nezávislých iniciativ v roce 1988, protože *„Charta nebyla politickou opozicí, ale morálním hnutím na obhajobu lidských práv. Vytvořila sice zázemí, v němž se mohly rozvíjet různé kulturní, náboženské, vzdělávací aktivity, které byly nezávislé na režimu, ale s politikou v pravém slova smyslu neměla mnoho společného“* (Kroupa 1996: 23).

1.4.3. Hnutí za občanskou svobodu

Manifest HOS *Demokracii pro všechny* vychází v Praze a Bratislavě 15. října 1988. Začíná větou: *„Čas dozrál k práci vpravdě politické“* (Manifest HOS 1988: 1), která v podstatě vystihuje pocity a snahy podepsaných. Konec roku 1988 se jeví jako období určitého „uvolňování“ ve společnosti (uvědomme si jen počet nově vzniklých nezávislých iniciativ) a prostoru rehabilitace politiky jako takové: *„Politika se opět musí stát místem výrazu a uplatnění skutečných zájmů společnosti“* (tamtéž). Manifest HOSu také definuje, jakým způsobem jeho signatáři HOS vnímají: *„...volné sdružení svobodně vznikajících a žádnému centru nepodřízených politických skupin a klubů v různých místech naší republiky, v nichž se budou soustřeďovat lidé, kterým není lhostejná budoucnost naší vlasti, kteří jsou připraveni k otevřené rozpravě o všech politických otázkách, kteří respektují princip plurality a kteří jsou odhodláni se přímo politicky angažovat, ať už pořádáním diskusních fór na pracovištích či v obcích, prosazováním různých všeobecných i místních požadavků, úsilím o nezávislou kandidaturu ve volbách do zastupitelských sborů či jinak.“* (Manifest HOS 1988: 2-3).

Součástí Manifestu je i několika bodový politický program:

- 1) Demokracie - snaha o demokratizaci v celé Evropě (jediný způsob snižování napětí)
 - demokracie opřená o pluralitu a toleranci
- 2) Politický pluralismus - předávání moci prostřednictvím svobodných voleb
- 3) Nová ústava - standardní občanská práva, referendum, všeobecná volba prezidenta republiky, instituce ústavního soudu apod.

- 4) Správní řád - správní soudnictví, nezávislost soudů, presumpce nevinny apod.
- 5) Ochrana životního prostředí
- 6) Hospodářská prosperita - radikální hospodářská reforma (zavedení peněžně-tržních vztahů) a obnovení soukromého vlastnictví
- 7) Duchovní svoboda - zrušení cenzury a manipulace
- 8) Svoboda víry - odluka církve od státu
- 9) Nezávislé odbory - právo pracujících na možnost zakládání vlastních organizací
- 10) Demilitarizace společnosti - zkrácení vojenské služby, zavedení náhradní služby, veřejná kontrola nad vojenským rozpočtem, zrušení polovojenských organizací (např. Lidové milice), odchod sovětských vojáků
- 11) Respektování národních svébytností - zřízení skutečně demokratického federálního uspořádání
- 12) Evropská integrace - zapojení Československa do jejího procesu

Klíčový na Manifestu HOS byl fakt, že se skutečně snaží odmítat pokračování socialistického uspořádání v jakékoli možné podobě. *„Jeho smyslem bylo také distancovat významnou část disentu od Obrody, od těch proudů reformního komunismu. To nebyl žádný projev nepřátelství, ale měli jsme dojem, že situace je skutečně zralá, aby se společnost začala názorově diferencovat,“* (Vaněk a Urbášek 2005: 303). Základy Občanského fóra položili v prvních dnech hlavně členové pražské organizace HOSu. A právě díky zásadám Manifestu HOSu a této skutečnosti *„Občanské fórum velmi rychle směřovalo politicky jinam, než byl proud reformního komunismu“* (Vaněk a Urbášek 2005: 304).

Na založení HOS a vydání jeho manifestu rychle reagovali i představitelé komunistického režimu. Existuje dálnopisná zpráva (z 24. října 1988) od člena předsednictva ÚV KSČ Karla Urbánka hromadně rozesílaná nižším instancím, která dění kolem HOS charakterizuje jako situaci, kdy je *„vyhlášen boj proti KSČ a proti jejímu vedoucímu postavení ve společnosti“* a *„proti socialistickému zřízení“* (Suk 1999: 41-2).

Teprve na půdě HOS se začíná rýsovat příprava skutečného politického programu jako alternativa komunistického režimu: *„Byli jsme přesvědčeni, že ten režim je nereformovatelný, může se přetvořit v ještě horší režim, ale reformovat ho nelze“* (Vaněk a Urbášek 2005: 299). V HOSu se objevují první rozpory mezi Bendou (je členem koordinačního výboru HOS) a Kroupou (viz kapitola o Václavu Bendovi). Ten přiznává, že se mu daleko lépe spolupracovalo s Jaroslavem Šabatou i přesto, že byl

úplně jiné politické orientace: „Vážil jsem si z mnoha hledisek Václava Bendy, jeho neuvěřitelné statečnosti a jeho schopnosti řekněme jasněho zaměření v disentu, ale jako partner pro přípravu nějakého dokumentu - to bylo nesnesitelné“ (Vaněk a Urbášek 2005: 302).

V červnu 1989, kdy se na oficiální úrovni debatuje o možných změnách ústavy, přináší také HOS svůj koncept (Zpravodaj HOS, 4/89):

- 1) musí být zbavena „ideologických pojmů a konstrukcí“
- 2) žádná „neurčitá a časově nevymezená omezení státní suverenity“
- 3) garance systému parlamentní demokracie (zřetelné vymezení a oddělení zákonodárné, legislativní a soudní moci)
- 4) demokratické volby (rovné, tajné, přímé)
- 5) federální uspořádání Československa (vedle federální ústavy i ústavy jednotlivých republik)
- 6) nově vymezit postavení Moravy („respekt k její historické a kulturní specifičnosti“)
- 7) právo rodičů „rozhodovat o morální a náboženské výchově“
- 8) svoboda náboženského vyznání
- 9) zákaz „asimilace menšin“

Návrh vyjmenovává celou řadu dalších občanských práv standardních v okolních demokratických zemích i institucionálních návrhů (například zřízení Ústavního soudu).

V červenci 1989 rozeslalo HOS dopisy premiérům a předsedům parlamentů Bulharska, Maďarska, NDR, Polska a Sovětského svazu, které je žádají, aby posoudili vojenské akce z 21. srpna 1968 jako „porušení ustanovení článku 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech“ (Zpravodaj HOS, 5/89). Ve stejném čísle se objevuje i známý manifest *Několik vět*.

Zpravodaj HOS vychází až do března 1991.

1.4.4. Masarykovská společnost

Do aktivit kolem Charty se Kroupa zřejmě příliš nezapojuje. Ze všech petičních akcí a dopisů, o kterých po celou dobu trvání Charty 77 informoval Infoch, můžeme nalézt Kroupův podpis „pouze“ pod dopisem Generálnímu prokurátorovi ČSSR JUDr. Jánu Feješovi (Infoch 15/80), který žádá zastavení trestního stíhání a propuštění písničkáře Charlieho Soukupa. A pochopitelně pod prohlášeními HOS. Na konci osmdesátých let Kroupa spolu s Emanuelem Mandlerem zakládá Masarykovskou

společnost, která se snažila o oživení Masarykovy památky. Sám Kroupa k tomu dodává: „Byl jsem vlastně netypický případ, katolík, který měl rád Masaryka“ (Vaněk a Urbášek 2005: 304). Z filosofických prací Daniela Kroupy připomeňme například *Život filosofa (Patočkův filosofický životopis)* vydanou v římských Studiích (68/1980), *K pramenům Masarykovy filosofie praxe* (sborník *Polis a religio*, 1983), *Věda, filosofie a náboženství* (sborník *Laudatio*, 1984).

1.5. Hana Marvanová – „boom“ nezávislých iniciativ 1988

Hana Marvanová se narodila 26. listopadu 1962 v Rýmařově. Její rodina se nejdříve přestěhovala do Bruntálu (1967) a později do Prahy (1977). V roce 1986 promovala na Právnické fakultě UK a začala pracovat jako právnička v Bytovém podniku Praha. Svým zájmem o tzv. „druhou kulturu“ se dostala k až k samizdatovým textům a informacím o neoficiálních hnutích. S disentem se poprvé setkala při soudním procesu s Heřmanem Chromým v roce 1986: „*A tam jsem si říkala, když už vidím všechny ty disidenty – bylo cítit z atmosféry, že to je prostředí opravdových disidentů - , že v tom poznání musím jít dál a chci je poznat*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 495).

1.5.1. Vznik Nezávislého mírového sdružení – Iniciativy za demilitarizaci společnosti

V roce 1988 vstoupila Hana Marvanová do Nezávislého mírového sdružení - Iniciativy ze demilitarizaci společnosti (dále jen NMS-IDS), které vzniklo šestnáctého dubna 1988 v Praze. Pod jeho prvním prohlášením (Bulletin NMS-IDS, 1/květen 1988) nalezneme podpis zakládajících členů, včetně podpisu Hany Marvanové, která však nepatří mezi úplně první iniciátory vzniku tohoto hnutí - tím byli Jan Svoboda, Alice Svobodová a Rut Šormová (Vaněk a Urbášek 2005: 499). Marvanová působí i jako redakční členka oficiálního tiskového orgánu Bulletinu Nezávislého mírového sdružení - Iniciativy za demilitarizaci společnosti, jehož první číslo se objevilo v květnu 1988.

NMS-IDS se prohlásilo za dobrovolnou organizaci, která „*není vázána na žádnou fungující strukturu*“ (Infoch, 8/88). Ve svém programu vytyčilo pět stěžejních bodů:

- 1) Otevřenost - stane-li se vojenská problematika věcí veřejnou, dojde k eliminaci nepřátelství uvnitř i vně národa.
- 2) Odmítnutí ideologií - vytváří a legitimizují nepřátelství.

3) Výchova - na všech úrovních by měla vést k respektování individuálního lidského života.

4) Náhradní služba - každému, kdo projeví zájem o civilní službu, by mělo být ze zákona vyhověno.

5) Důvěra - všeobecná podpora všem politickým krokům vedoucím ke snižování napětí.

Hned ve svém prvním dopise (tamtéž) určenému Federálnímu shromáždění kritizují míroví aktivisté délku základní vojenské služby v ČSSR (24 měsíců) a navrhují její zkrácení. Na mezinárodním mírovém semináři Praha 88 konaném v červnu Hana Marvanová shrnuje požadavky NMS-IDS ve svém referátu: „*Délka a zkrácení základní vojenské služby, odmítání vojenské služby z důvodu svědomí, zavedení náhradní civilní služby pro odpěrače, dodržování občanských práv vojáků*“ (Bulletin NMS-IDS, zvl. číslo, červenec 1988, str.9).

30. června 1988 zasílá NMS-IDS a Demokratická iniciativa (Mandler, Doležal,...) *Společné prohlášení DI a NMS* (Infoch, 14/88) generálnímu tajemníkovi KSČ Miloši Jakešovi. Stěžují si na nárůst represivních opatření (např. rozehnutí semináře Praha 88) a na jejich negativní působení na společnost. Přejí si prostor pro svobodné vyjádření a konec občanské perzekuce. NMS-IDS po celou dobu své existence spolupracuje s celou řadou dalších nezávislých organizací (roky 1987-1988 můžeme doslova nazvat „boomem“ vzhledem k počtu nově vzniklých nezávislých hnutí) včetně Charty 77.

21. srpna 1988 se NMS-IDS podílí na organizaci demonstrace ke dvacátému výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR na Václavském náměstí v Praze. Akce vyvrcholila spontánním prohlášením, o kterém informuje Bulletin NMS-IDS (3/září 1988). Můžeme ho shrnout do několika základních bodů:

- 1) stažení sovětských vojsk a odsouzení srpnové invaze
- 2) celospolečenská reflexe let 1968-1988
- 3) vyhlášení demokratických voleb s možností nezávislých kandidátů
- 4) svoboda slova
- 5) dodržování základních lidských práv (včetně propuštění politických vězňů a jejich rehabilitace)

V samizdatových Lidových novinách (9/1988) průběh celého shromáždění popisuje Jan Ruml (*Jednadvacátý srpen-Praha 1988*). U sochy sv. Václava vystoupila i Hana Marvanová, která se na „*na právech dobře naučila pronášet projevy. Ale nešlo jen o nějaký projev: ten její byl v Praze po dvaceti letech prvním svobodným hlasem na*

veřejnosti. Ať ti lidé v zástupu četli samizdat nebo ne, ať poslouchali Rádio Svobodná Evropa nebo neposlouchali, bylo to něco, co jim chybělo“ (Kenney 2005: 272). „Také v druhé polovině 80. let se projevila odvaha žen, které někdy dalece nedomyšlí, jaké bude mít jejich rozhodnutí následky – statečně se pustí směrem, který vytuší svým srdcem, a dají událostem novou dynamiku. To bylo typické zejména pro mladší osoby, mezi něž patřily Hana Marvanová a Jana Petrová. Jenom díky této odvaze se 21. srpna 1988, po dlouhých devatenácti letech, podařilo uskutečnit velkou protirežimní demonstraci v centru Prahy“ (Bendová 2005: 63).

Veřejná bezpečnost reagovala stíháním Marvanové, které zahájila 26. srpna, pro trestný čin výtržnictví (Infoch, 16/88). Podplukovník Trkovský poprvé proti NMS-IDS používá videozáznam jako důkazový materiál. Bylo vyslechnuto třiadvacet svědků, dvacet jedna z nich bylo příslušníky StB (Infoch, 17/88). 13. září je Marvanová poprvé seznámena s výsledky vyšetřování.

V Infochu 18/88 nalezneme hromadné oznámení o konání manifestace k výročí vzniku Československa dne 28. října 1988, které spolupořádá NMS-IDS, Charta 77, Demokratická iniciativa, České děti a Společenství přátel.

1.5.2. Hana Marvanová ve vazbě

Samotné demonstrace se už Hana Marvanová nezúčastnila. 27. října jí agenti Státní bezpečnosti prohledávají v nepřítomnosti byt a 28. října v půl sedmé ráno je zatčena (Infoch, 19/88) a obviněna z pobuřování. Zůstává ve vazební věznici Ruzyně. Musím připomenout, že Marvanová je v té době matkou teprve čtyřletého syna Lukáše. Velké policejní akci z rána osmadvacátého se nevyhnul téměř nikdo z čelních představitelů politického disentu.

Listopadový Bulletin NMS-IDS (4/listopad 1988) přináší úryvky z dopisu Marie Marvanové redakci deníku Večerní Praha, ve kterém se protestuje proti článku o její dceři Hance. Ten se velice nelichotivě vyjadřoval k osobnímu životu Hany Marvanové (byla uváděna jen v iniciálách - JUDr. H.M.). Obvinil ji ze zanedbávání mateřských povinností i častých absencí v zaměstnání a poukázal na její protistátní činnost. Kopie dopisu Marie Marvanové byla zaslána i prezidentovi ČSSR, generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ, Federálnímu shromáždění a všem hlavním médiím.

1.5.3. Aktivity NMS – IDS

Ve stejném čísle Bulletinu NMS – IDS (4/listopad 1988) vychází také *Prohlášení Nezávislého mírového sdružení k 28. říjnu 1988*. To vyzývá všechny občany k pravidelným setkáním na Václavském náměstí vždy poslední sobotu v měsíci od patnácti do sedmnácti hodin, protože jinou možnost společenské debaty podle NMS režim neumožňuje. Tento návrh byl prezentován už na srpnové demonstraci a pár stovek lidí o měsíc později, tzn. poslední zářijovou sobotu 1988 na Václavské náměstí skutečně dorazilo. NMS – IDS tak „získalo vlastní klientelu a stalo se něčím víc než jen samizdatovým titulem“ (Kenney 2005: 273).

Další aktivitou NMS-IDS a Charty 77 bylo tzv. Sympozium Československo 88 plánované do Prahy na 11. až 13. listopadu 1988. Tématem měly být čtyři významné mezníky československých dějin (1918, 1938, 1948, 1968) s důrazem na lidská a občanská práva. Akci však překazily režimní orgány, proti čemuž Charta i Sdružení podaly 16. listopadu oficiální protest. V té době se pod oficiálními dokumenty NMS-IDS začíná stále častěji objevovat podpis pozdější mluvčí ODS Jany Petrové. Ta se společně s Milošem Zemanem (nejedná se o bývalého premiéra a předsedu ČSSD) a Radkem Zemanem stává členkou redakční rady Bulletinu NMS-IDS (Marvanová je stále ve vazbě).

1. prosince 1988 vzniká *Výbor na obranu Hany Marvanové, Lubomíra Vydry, Tomáše Dvořáka, Tomáše Tvarocho* (Infoch, 21/88). Jeho členy se stali například Jiří Dienstbier, Jana Petrová nebo Václav Malý. Podobné výbory vznikaly poměrně často, vždy v souvislosti s vězněním konkrétních osobností. Za úkol měly zejména monitoring činnosti státních orgánů a zprostředkovávání komunikace zadržených s okolím. Od 18. prosince drží každý z členů NMS-IDS vždy jeden den v týdnu hladovku za uvěznění. Po propuštění Vydry zůstává v Ruzyni i nadále Marvanová, Dvořák a Tvaroch.

Vrcholem prosincových dní bylo povolené setkání k výročí Všeobecné deklarace lidských práv konané na Škroupově náměstí na Žižkově. Uspořádala ho Charta 77, Hnutí za občanskou svobodu, České děti a NMS-IDS. Jen pár dní po této akci, na které vystoupil například i Václav Havel, se ONV v Praze 3 vyjádřil, že shromáždění podobného typu už nebude povolovat. Organizátoři protestují tzv. *Prohlášením nezávislých iniciativ* (Infoch, 22/88), pod které se zástupci všech pořádajících hnutí i podepisují. Samotné NMS-IDS se nejdříve 8. prosince 1988 obrátilo na primátora hlavního města Prahy Zdenka Horčíka s žádostí o přidělení adekvátních prostor pro své semináře (dosud konané každou poslední sobotu v měsíci na Václavském náměstí).

Mírové sdružení se snažilo aktivizovat i širokou veřejnost, a to zejména letáčky vyzývající k bojkotu hraček vojenského charakteru.

1.5.4. Proces s Hanou Marvanovou

Ve *Sdělení č. 893* (Infoch, 3/89) se dozvídáme, že 20. ledna 1989 byla Hana Marvanová seznámena s výsledky vyšetřování. Bylo jí vytýkána účast na schůzce NMS-IDS ve Lbíně u Litoměřic (22.10.1988), kde se organizovala nepovolená demonstrace k výročí 28. října. Dva svědci tam viděli, jak Marvanová rozdává zúčastněným zákon o SNB (tedy spoluorganizuje). Měla být obviněna i z toho, že Ministerstvo obrany zaznamenává na konci 80. let zvyšující se počet odpíračů základní vojenské služby, souvislost s NMS-IDS se však nepodařilo žalobci prokázat. Haně Marvanové nejvíce uškodila účast na srpnové demonstraci (21.8.1988), kde vzniklo již zmiňované spontánní prohlášení. Jejím obhájcem byl dnešní ombudsman Otakar Motejl.

Hlavní líčení je nakonec připraveno na 16. března 1989 na 8:45. Do té doby se obvinění ještě několikrát změnilo na konečné pobuřování (srpnová demonstrace) a přípravu k pobuřování (Lbíně u Litoměřic). Obžalobu vede JUDr. Karel Florian (Infoch, 6/89), který ještě stihl připojit tzv. pobuřování proti obranyschopnosti republiky. Soud řídil JUDr. Jan Bělohradský. Proces sledoval zástupce Československého mírového výboru (oficiální organizace!) Ivan Fiala, Rudé právo, ČTK, ale i třeba Saša Vondra za Chartu 77 (Bulletin NMS-IDS, 7/březen 1989). Z úryvků závěrečné řeči Hany Marvanové (tamtéž):

„...mezi lidmi panuje velká lhostejnost, je třeba o slovu mír a o všem, co s ním souvisí, i o tom, co je třeba udělat pro svobodné postavení člověka ve společnosti, o tom všem je třeba s lidmi hovořit...“

„...umožníme-li vyslovit lidem to, co si myslí, pak zároveň přiznáme to, že na jejich názoru záleží...“

Ve stejném čísle Bulletinu můžeme nahlédnout i do úryvků dopisů, které Marvanová napsala ve vazbě:

„...dá se říct, že v myslí je člověk svobodný tak, jak sám chce. A vlastně na světě už není větší svobody...“ (2.11.1988)

„...napadá mě, že by si lidé, když si vzájemně přejí všechno nejlepší, měli přát nejen štěstí, ale i přiměřené množství překážek...“ (18.12.1988)

„Ať rok 1989 stojí za to a ať je nám všem dobře.“ (1.1.1989)

Soud uznal Hanu Marvanovou vinnou z přípravy k pobuřování a uložil jí trest deset měsíců odnětí svobody s podmíněným odkladem na dva a půl roku. Zároveň ji propustil z vazby, což napadl prokurátor a Marvanová zůstává do posouzení stížnosti Městským soudem v Praze i nadále ve vězení. V neveřejném zasedání 29. března 1989 městský soud této stížnosti vyhověl (Infoch, 8/89).

Už 13. února (tamtéž) zorganizovala ve prospěch Hany Marvanové MUDr. Zora Bártová petici, kterou podepsalo osmatřicet žen. Petice odeslaná Výboru československé veřejnosti žádala propuštění Marvanové na svobodu. MUDr. Bártová se však nikdy nedočkala žádného vyjádření. Hana Marvanová se dostala z vězení až 3. května 1989 po veřejném zasedání Městského soudu v Praze, který potvrdil původní rozsudek obvodního soudu (Infoch, 10/89).

1.5.5. Spolupráce s Československým mírovým výborem

Mezitím zahájilo 17. února 1989 NMS-IDS jednání z oficiálním Československým mírovým výborem (Infoch, 7/89). Tématem byly :

- 1) náhradní civilní služba-problém odmítání základní vojenské služby
- 2) výchova k míru
- 3) informovanost o vojenské problematice
- 4) konverze zbrojního průmyslu

I přesto že jednání probíhala v budově ČSMV, dokázalo NMS – IDS „*diktovat svým oficiálním protějškům termíny a tempo*“ (Kenney 2005: 185). Prioritou se stalo zavedení náhradní civilní služby. Zároveň byla domluvena další schůzka, která se uskutečnila 22. března. Na ní se dostavili i zástupci Výboru československé veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci a zástupci církví. Termín dalšího setkání stanovili na 26. dubna. „*Každý takový kontakt byl popsán v bulletinu NMS, kde se členové sdružení nerozpakovali své protějšky kritizovat, jako když mírový výbor neprotestoval proti uvěznění Dvořáka a Marvanové*“ (tamtéž).

Okamžitě po propuštění z vazby se Hana Marvanová opět vrací do veřejného života. Květnovému číslu samizdatových Lidových novin (LN,č.5/89) poskytla krátké interview, kde říká: „*Ale příjemně mě překvapilo, že přibyli lidé, kteří se zajímají o to, co se ve společnosti děje, a že se snad začíná překonávat rozdělení společnosti na hrstku otevřeně nespokojených a zbytek naoko loajálních občanů.*“

Její podpis je možné najít i pod *Otevřeným dopisem účastníkům „Karavany míru“ (MIR CARAVANE)* (Infoch, 14/89) z 20. června. Karavana míru byla společným

projektem osmi evropských divadel, které cestovaly po velkých městech s cílem „posílit evropskou vzájemnost a přispět tak k mírovému dorozumění mezi kulturami a veřejností různých evropských zemí (str. 9).“ NMS-IDS v dopise upozorňuje na existenci cenzury, režimní zvěle a manipulaci v kultuře. Také připomíná existenci politických vězňů.

Společnou iniciativou nezávislých sdružení je i výzva *Vězňům hranic v Československu* (Bulletin NMS-IDS, 11/červenec/srpen 1989) datovaná k 7. srpnu, konkrétně šlo o Chartu 77, Iniciativu sociální obrany, Nezávislé mírové sdružení (podepsaná Marvanová), Hnutí za občanskou svobodu a Společnost přátel USA. Text upozorňuje na soustavné porušování Všeobecné deklarace lidských práv, která zaručuje možnost opuštění vlastní země i případného návratu. Toto v Československu nefunguje, cestování je výsadou pouze privilegovaných a nástrojem kontroly centrální moci.

NMS-IDS se zabývalo i ekologickou tématikou, pokusilo se dokonce zorganizovat ekologickou manifestaci (Infoch, 17/89). Ta se nakonec konala 13. září 1989 na Můstku s požadavkem zastavení výstavby koksovny ve Stonavě. Akci po hodině rozehnaly orgány SNB.

Prvního října 1989 vydalo NMS-IDS (Infoch, 19/89) rozsáhlé stanovisko k projevu generálního tajemníka KSČ Miloše Jakeše, které zaznělo u příležitosti oslav výročí SNP. Jakeš v něm potvrdil úvahy o zkracování základní vojenské služby, navíc Československý mírový výbor vystoupil 12. září s oficiálním požadavkem zavedení náhradní civilní služby. NMS-IDS obě iniciativy vítá a navrhuje k diskusi další témata: sociální a právní postavení vojáků základní služby, zrušení vojenských kateder při vysokých školách apod. V závěru Nezávislé mírové sdružení přímo žádá vypuštění povinnosti vojenské služby z připravované nové ústavy.

K 1. říjnu se objevuje i nová stokorunová bankovka s Klementem Gottwaldem (tamtéž), vůči které zaslalo NMS-IDS federální vládě oficiální protest. Gottwald symbolizuje období nezákonného zatýkání, poprav a věznění, které je již objektivně zhodnoceno a tudíž je jeho tvář na platidle nešťastným rozhodnutím.

Poslední, dvanácté číslo Bulletinu NMS-IDS vyšlo v lednu 1990, tedy v období, kdy se všechny původně nezávislé iniciativy buď samy rozpustily nebo proměnily v legitimní politickou stranu či platformu v rámci Občanského fóra. Hana Marvanová je za OF nominována do České národní rady a své křeslo obhájuje i ve volbách (byla „čtyřkou“ pražské kandidátky Občanského fóra do České národní rady).

NMS-IDS nepatřilo podle Marvanové mezi politicky vyhraněná hnutí: „*My jsme to nepojímali tak, že už děláme politickou činnost a že hájíme nějaký politický směr. Vnímali jsme to tak, že pořád jde o obranu lidských práv v rámci tohoto režimu*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 504). „...*před rokem 1989 jsem nebyla v politice, to byl postoj občanský*“ (Marvanová 2002f).

Podle Padraica Kenneyho se NMS – IDS „*dostalo nejbliž k tomu, co by se v Československu v osmdesátých letech dalo vnímat jako aktivní politická opozice*“ (Kenney 2005: 181) podobná například hnutí Svoboda a mír v Polsku. NMS – IDS bylo podle něj „*nejdynamičtější a nejpodnětnější hnutí, které se v Československu v osmdesátých letech vyskytlo*“ (tamtéž). Tvořili ho až na některé drobné výjimky lidé kolem dvaceti let, kteří se začali odlišovat od „*starších opozičníků*“, a to zejména některými novými tématy a vůbec daleko aktivnějším způsobem celého protestu. NMS – IDS uspořádalo desítky veřejných akcí, bylo velmi aktivní v samizdatové činnosti a dokázalo rozšířit disidentského prostředí o další témata jako mír, ochrana životního prostředí a odmítání vojenské služby.

2. Pád komunismu a budování české demokracie

„Boom“ nezávislých iniciativ z roku 1988 vedl ke stále častějším konfrontacím s komunistickým režimem. První velkou demonstrací od roku 1969 byla manifestace k 20. výročí invaze „spřátelených“ armád konaná 21. srpna 1988 na Václavském náměstí v Praze (viz kapitola o Haně Marvanové). *„Více či méně početné demonstrace při různých příležitostech (především na významná národní výročí) pak už probíhaly často, do listopadu 1989 více než třicetkrát“* (Tůma 2005: 153). Pro připomenutí například demonstrace k 70. výročí založení Československa (28. října 1988), Palachův týden (leden 1989), protesty Pražských matek (květen 1989) atd. Navíc NMS – IDS nepřestává organizovat svá pravidelná setkání vždy poslední sobotu v měsíci na Václavském náměstí: *„Jestliže se však Češi rozhoupali k pouličním demonstracím, k desítkám tisíc podpisů pod petice nebo k řádnému převzetí moci, bylo to zčásti také díky novému přístupu k moci jaký zavedlo NMS (NMS – IDS, pozn. A.G.). Idea trvalé akce častých mezinárodních kontaktů a neúnavné publicity stejně jako využití konkrétních nápadů k prověřování mezí liberalizace režimu destabilizovaly nesnadný trojstranný vztah mezi státem, společností a opozicí“* (Kenney, 2005: 187).

Charta 77 si i v letech 1988 – 1989 udržela status nepolitické opozice a nevystoupila s žádným konkrétním politickým programem. Významná část signatářů Charty ale založila další uskupení, která začala vytvářet konkrétní politické programy. V roce 1988 tak vzniká Demokratická iniciativa (za účasti Petra Pitharta) usilující o *„co nejrychlejší započetí demokratizačního procesu v Československu“* (Zpravodaj DI, nulté číslo/leden-březen 1988), Obroda (Jičínský) podporující Gorbačovovu přestavbu a Glasnost nebo Hnutí za občanskou svobodu (Benda, Kroupa), které odmítlo pokračování socialistického uspořádání v jakékoli podobě a navrhlo vlastní cestu k pluralitní společnosti.

Klíčovým okamžikem „přelomového“ roku 1989 se stal brutální zásah Veřejné bezpečnosti proti demonstrujícím studentům na Národní třídě v Praze v pátek 17. listopadu 1989, který započal proces tzv. sametové revoluce. Daniel Kroupa vzpomíná, že: *„Ve chvíli, kdy došlo k tomuto střetnutí, tak mně a kolegovi Bratinkovi bylo jasné, že došlo k rozhodujícímu zvratu. Uvědomovali jsme si, že režim zaútočil na jeden z mýtů, kterým sám sebe legitimoval. To znamená na studenty a o výročí 17. listopadu“* (Vaněk

a Urbášek 2005: 306). Hana Marvanová dodává: „*Průběh té demonstrace se naprosto vymykal všemu, co jsme zažili předtím*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 506).

V neděli 19. listopadu 1989 vzniká Občanské fórum jako hlavní motor dalších událostí, ve kterém se podobně jako v Chartě 77 angažovala celá řada významných osobností, které i přes nejrůznější politické názory spojovala snaha o definitivní pád komunistického režimu.

V druhé kapitole své diplomové práce sledují postoje a názory pětice Jičínský, Pithart, Benda, Kroupa a Marvanová, které souvisejí s jejich vstupem do listopadových událostí (všichni se podíleli na činnosti Občanského fóra) a následným angažování v budování českého demokratického politického systému.

2.1. Zdeněk Jičínský – zrod nového politického systému a nástup sociální demokracie

Zdeněk Jičínský měl jako zkušený ústavní právník velký vliv zejména na počátku 90. let. Navrhl a prosadil volební systém poměrného zastoupení pro první demokratické volby v roce 1990 a také způsob parlamentních kooptací. Patřil k nejznámějším odpůrcům lustračního zákona. Po rozpadu Občanského fóra zamířil do České strany sociálně demokratické. Často vystupoval proti Senátu. V období zablokování Poslanecké sněmovny v létě 2006 se o něm hovořilo jako o možném kompromisním kandidátovi politických stran na funkci jejího předsedy.

2.1.1. Obroda a Občanské fórum

V prvních týdnech Občanské fórum (vzniklo 19. listopadu 1989) „*ovládla skupina intelektuálů obklopujících nejznámějšího středoevropského disidenta Václava Havla*“ (Suk 2003: 24), tj. byla oslabena pozice bývalých reformních komunistů – Obrody. Obroda, která se součástí Občanského fóra stala hned 19. listopadu, však tvořila jen jeden z názorových pólů Občanského fóra, které už způsobem svého vzniku představovalo „*kolbiště*“ několika názorových proudů: „*Koexistence stranické a nestraničné složky uvnitř hnutí mohla být stěžejí jiná než konfliktní*“ (Suk 2003: 308).

Podle Suka patřil Jičínský do skupiny postkomunistů a exkomunistů (Dubček, Čalfa, Schuster ad.). Ti byli „*rutinními politickými praktiky, kteří lpěli na daných státních strukturách, byrokratických procedurách a vazbách, v nichž a skrze něž před*

rokem 1968 nebo po něm dlouhá léta působili“ (Suk 2003: 30). Jičínský dodává: „*Měli jsme praktickou zkušenost s mocí, s fungováním ústavy či parlamentu*“ (MF Dnes, 16. 11. 2004). 11. prosince 1989 jmenoval Václav Havel Zdeňka Jičínského do patnáctičlenné rady KC OF. Dostal se tak do velké blízkosti Petra Pitharta, který radě KC OF po zahájení Havlovy prezidentské kandidatury předsedal. Už 4. prosince se spolu s Pithartem stali členy Komise pro alternativní vládu, jejímž hlavním úkolem bylo vypracovat „*jiný koncept obsazení federální vlády*“ (Suk 2003: 111). Návrhy tehdejšího komunistického premiéra Adamce, které počítaly s převahou komunistických ministrů, totiž vyvolaly velkou negativní odezvu mezi obyvateli Československa.

5. prosince přišel Adamec s návrhem: „*vytvoření kabinetu pod vedením Mariána Čalfy, v němž by sice komunistická strana ztratila většinu, avšak některé resorty by dostali reformní komunisté spjatí s „pražským jarem*““ (Suk 2003: 122) a začal o něm jednat s vedoucími představiteli Obrody. O těchto snahách informoval KC OF Miloš Hájek. Toto počínání „*Havla a jeho důvěrníky zneklidňovalo*“ (tamtéž). K tomuto scénáři vinou dalších událostí nikdy nedošlo. Jičínský každopádně patřil mezi zastánce „*pokojných*“ změn a nepřebírání vládní zodpovědnosti: „*My prostě nejsme v situaci, abychom mohli převzít odpovědnost za kompletní hospodářskou politiku! Přijdou noví lidé – nebo vláda v podstatě úplně složená z nových lidí – do aparátů, které je nepřijmou*“ (Suk 2003: 122-3). „*Pokud jde o vytvoření nové vlády, je projevem nezodpovědnosti dosavadní politické struktury, jestliže se nyní chce zbavit toho, za co odpovídá, a svrhnout to na nestrukturovanou občanskou společnost, která samozřejmě za čtrnáct dní nemůže postavit odpovědně vládu*“ (Suk 2003: 124).

2.1.2. Rozpory s Václavem Havlem

Havlovo křídlo (Vondra, Kocáb, Pithart ad.) se nakonec proti Jičínskému postavilo a v závěru prvního prosincového týdne 1989 „*zcela otevřeně hovořilo o obsazení křesla předsedy vlády v kombinaci s křeslem prezidentským*“ (Suk 2003: 140). Rozkoly pokračovaly i v otázce prezidentského kandidáta Občanského fóra. Zdeněk Jičínský nepatřil mezi podporovatele Václava Havla. Chtěl ponechat Ladislava Adamce (Čecha) ve funkci federálního premiéra a prosadit Alexandra Dubčeka (Slováka) na úřad prezidenta: „*v Koordinačním centru působí lidé z okrajových segmentů společnosti, jejichž vůle se nekryje s vůlí demonstrující masy, která v pátek 24. listopadu na pražském Václavském náměstí i v sobotu 25. listopadu na Letenské pláni*

unisono skandovala „Dubček na Hrad!““ (Suk 2003: 190-1). Spory o prezidentského kandidáta rozhodly konzultace s slovenskou VPN, která po krátkém jednání doporučila Václava Havla. Na to reagovala Obroda výzvou na adresu VPN, „*aby se ještě jednou odpovědně zamysleli nad prezidentskou otázkou*“ (Suk 2003: 201). Přesvědčit Slováky se nakonec nepodařilo.

Jičínského odpor k Havlově prezidentské kandidatuře souvisel i s obavami o další osud Občanského fóra (zajímavé je, že podobně reagoval i Václav Havel na Pithartovo jmenování českým premiérem v únoru 1990): „*Mně se zdá z tohoto hlediska, že osobnost Václava Havla jako integrující morální a politické autority je v rámci tohoto hnutí nezastupitelná. (...) Já osobně si myslím, že role Václava Havla jako představitele Občanského fóra je nezastupitelná, a možná že – tedy jestliže tuto roli opustí – se záhy ukáže, že není nikdo, kdo by jí mohl hrát, a brzy toho budeme litovat*“ (Suk 2003: 205). Je dost možné, že tato argumentace byla jakousi Jičínského taktikou, jak přece jen Dubčeka jako prezidenta prosadit, protože: „*Pro Jičínského zůstávala politika i v době vymknuté z kloubů uměním možného. V tom se lišil od aktivistů rozhodujících grémií, jejichž uvažování nebylo politicky vyhraněné; nebyli to žádní konzervativci, liberálové či socialisté (ve smyslu politických klubů), ale veskrze lidé přechodné moci, kteří cítili, že doba je příznivá pro mimořádná (někdy dobrodružná) řešení*“ (Suk 2003: 201).

Je nutné zdůraznit, že Jičínského pesimistické vize dalšího vývoje Občanského fóra nebyly neopodstatněné: „*S dnešní znalostí vývoje v prvních měsících roku 1990 bychom mohli tvrdit, že Jičínského vystoupení bylo také chladnou racionální předpovědí těžkostí, s nimiž se Občanské fórum bude muset potýkat, opustí-li ho jeho jediná nesporná integrující osobnost*“ (Suk 2003: 205). Havlova kandidatura se však již setkala s velmi širokou podporou uvnitř Občanského fóra a Jičínského argumentaci vnímali někteří (včetně Václava Havla) jako „*spiknutí*“ (Suk 2003: 210). Souviselo to také s televizní debatou (7. prosince 1989) Mlynář – Pithart ad., kde „*Klub za socialistickou přestavbu Obroda (složený převážně z komunistů vyloučených na počátku 70. let ze strany) – od 19. listopadu součást Občanského fóra – si počínal jako suverénní politický subjekt, který přichází představit svou vlastní politickou koncepci nezávislou na OF*“ (Suk 2003: 210). Dubčekovi příznivci přistoupili na kompromis, že po jmenování Václava Havla prezidentem bude i Dubčekovi nabídnuto působení v nějaké vrcholné ústavní funkci. S lidmi kolem Petra Pitharta se Jičínský shodl alespoň na tom, že by se prezidentská kampaň měla zahájit až po vyřešení personálního

obsazení federální vlády. S touto strategií nakonec Občanské fórum (i přes odpor některých představitelů – např. Václava Bendy) vyjádřilo souhlas a Havlova kandidatura byla oficiálně oznámena až 10. prosince 1989.

2.1.3. Nový volební systém a parlamentní kooptace

Zdeněk Jičínský se rovněž angažuje v debatách o volebním systému pro parlamentní volby 1990. Spolu s Petrem Kučerou a Karlem Štindlem „se vyslovili pro poměrný systém s odůvodněním, že nejpodstatnější věcí není získat v prvních svobodných volbách ‚absolutní většinu‘, ale položit ‚základy politické pluralitě‘ (Suk 2003: 269). I Petr Pithart se „již tehdy klonil k systému poměrnému“ (tamtéž). 5. ledna 1990 se sešli zástupci politických stran, aby se u kulatého stolu dohodli na volebním systému a také termínu voleb. Občanské fórum reprezentovali mj. Petr Pithart, Václav Benda a Zdeněk Jičínský. Ten představil návrh (který podporoval i Pithart) na „systém poměrného zastoupení ve 12 – 15 volebních krajích, se 4% omezovací klauzulí; pro větší přehlednost a přístupnost systému odmítal Jičínský možnost preferenčních hlasů na jednotlivých kandidátkách“ (Suk 2003: 270).

Jičínský se těšil v ústavní problematice velkému respektu napříč názorovým spektrem Občanského fóra. 11. ledna 1990 se opět u kulatého stolu definitivně rozhodlo o podobě volebního systému. Ta v podstatě vycházelo z Jičínského návrhu: princip poměrného zastoupení, 12 volebních krajů, 5% uzavírací klauzule apod. Suk o osobnosti Zdeňka Jičínského a jeho vyjednávacích schopnostech napsal, že: „Ústavní právník Zdeněk Jičínský – jeden z reformátorů ‚pražského jara‘ 1968 se smyslem pro realitu – dobře rozpoznal okamžik, kdy se určité téma či jméno stává aktuálním; věděl také, jakým způsobem je třeba je prosazovat a obhajovat“ (Suk 2003: 190).

Na tomto jednání se také uzavřela dohoda s Komunistickou stranou o tzv. kooptacích. KSČ „se zavázala, že do konce ledna odvolá z Federálního shromáždění 90 – 100 svých poslanců, jejichž místa obsadí OF“ (Suk 2003: 271), tím pádem ztratila i na půdě parlamentu většinu. Způsob kooptací navrhl opět Jičínský: „Poslanci Federálního shromáždění, České národní rady, Slovenské národní rady a zastupitelských sborů všech stupňů, kteří se zpronevěřili svému poslaneckému slibu a nedbali vůle a zájmu lidu, mohou být ze své funkce odvoláni tím zastupitelským sborem, jehož jsou členy. Na uprázdněná místa zvolí zastupitelské sbory nové poslance na návrh podaný Národní frontou společně s Občanským fórem, respektive Veřejnosti proti násilí. Volbu provede ten zastupitelský sbor, jehož členem se má poslanec stát. (Je to

praxe už u nás použitá v roce šedesát devět, myslím, že ji můžeme použít teď znovu.)“ (Suk 2003: 283). Pro Jičínského byly kooptace svým způsobem satisfakcí za posrpnové čistky. Pithart si vzpomíná, že Jičínský říkal: „A teď jim vrátíme to, co oni nám udělali tenkrát po srpnu [1968]!“ (tamtéž).

Samotné kooptace měli vlastně dvě fáze. Několik mandátů se uvolnilo již koncem prosince 1989 v souvislosti s novou volbou předsedy Federálního shromáždění, kdy někteří komunističtí poslanci (např. Jakeš, Indra, Kapek, Štěpán ad.) sami rezignovali. Dvacet uvolněných míst zaplnili noví poslanci OF a VPN. Do Sněmovny lidu přišli například Václav Benda nebo Jaroslav Šabata a do Sněmovny národů Alexander Dubček či Zdeněk Jičínský ad. Jičínský se stává místopředsedou Federálního shromáždění. Druhá početnější vlna kooptací proběhla v lednu 1990. Dohromady „*se tak obměnilo téměř ze 40% personální složení parlamentu*“ (Jičínský 1995a: 4). Jeho působení v parlamentu bylo svým způsobem i iniciativou Václava Havla, který „*měl výhrady k jeho politické orientaci, která ho svazovala s reformně – komunistickou politikou ‚pražského jara‘, a příliš si nepřál, aby se zúčastňoval vrcholných politických jednání*“ (Suk 2003: 290). Jeho fungování právě ve státoprávní oblasti vnímal Havel jako „ideální“: „*On je bezvadnej na ty všechny ústavněprávní věci, on by měl sedět v nějaký komisi a operativně navrhopat a psát. On jim napsal ty změněný ústavní články, protože oni nebyli schopný vědět, jak se má vyndat ta vedoucí úloha strany z ústavy. On to měl všechno napsaný. Na tyhle odborný práce je naprosto bezvadnej, ale v operativním politickým rozhodování je poplatnej podivnejm vlivům*“ (Suk 2003: 211).

Další konflikt mezi Zdeňkem Jičínským a Václavem Havlem se objevil již uprostřed ledna 1990. Havel nečekaně navštívil Federální shromáždění s úmyslem využít svou zákonodárnou iniciativu a nechat parlament schválit vypuštění slova socialistický z názvu země. Vedení Federálního shromáždění mu sice umožnilo vystoupit, znemožnilo však o jeho návrhu hlasovat. Nejvyšší funkcionáři (Dubček, Jičínský) to odůvodnili „*procedurálními a kompetenčními důvody*“ (Suk 2003: 292). Jiří Suk se domnívá, že: „*Tito funkcionáři si v lednu 1990 ještě mohli myslet to, co si Václav Havel nikterak nemyslel – že totiž celý probíhající společensko – politický pohyb by měl být rehabilitací jednoho nedosněného snu jejich politické generace: snu o ‚socialismu s lidskou tváří*“ (tamtéž). Podle Suka šlo o komunikační konflikt, koncepce „*navazování na reformní odkaz roku 1968 versus pokus o systémové myšlení nezatížené minulostí*“ (Suk 2003: 346).

Jičínský se také vyjádřil ke sporům o pojetí Občanské fóra, „*vyzval k potlačení skupinových zájmů a obhajobě obecných cílů*“ (Suk 2003: 321). Vymezil se tak i proti práci politické komise (více o ní v části o Václavu Bendovi): „*Pokud se někomu tento obecný proud nelíbí, chce prosazovat své specifické postoje, pak mu nikdo nemůže bránit, ale to nemůže být obecná linie OF! Bylo ,x'občanských iniciativ s velmi rozdílnými koncepcemi. OF v sobě tyto koncepce nemůže úplně integrovat. Pokud tyto koncepce chtějí prosazovat a nadřazovat obecným zájmům demokratické veřejnosti, mohou tak činit, ale podle mého názoru mimo OF*“ (tamtéž). V prvních svobodných volbách v červnu 1990 kandiduje Zdeněk Jičínský jako „jednička“ východočeské kandidátky Občanského fóra do Sněmovny národů Federálního shromáždění.

2.1.4. Vstup do České strany sociálně demokratické

Rok po listopadových událostech, v době, kdy je již předsedou Občanského fóra Václav Klaus a existuje Meziparlamentní klub demokratické pravice, se Obroda dostává mimo Občanské fórum. Rada OF na svém zasedání 30. října 1990 oznámila, že „*Levá Alternativa a Obroda již opustily politickou linii OF, a proto nejsou nadále považovány za její součást*“ (Fiala a Mareš 1997a: 114). Také Jičínský znovu kritizuje neustálé spory uvnitř fóra: „*Občanské fórum zahrnuje různé názorové proudy a politické směry. Je bez pevné vertikální struktury, nemá organizované členstvo ani stranickou disciplínu. Tyto jeho rysy, které byly na počátku revolučního vývoje zdrojem jeho síly, se v současné době stávají příčinou jeho slabosti a politické neprůraznosti*“ (Jičínský 1995b: 188). Podobně jako Pithart, Benda nebo Kroupa si i Jičínský uvědomuje nevyhnutelnost v konstituování jasně programově vymezených politických stran, protože: „*Postupně se sociálními a ekonomickými změnami se budou rozvíjet i výrazné politické diference...*“ (Jičínský 1995b: 190).

Kromě Klubu sociálních demokratů Občanského fóra existovala už od listopadu 1989 samostatně Československá sociální demokracie (oficiálně zaregistrovaná 9. února 1990). V březnu 1990 na „obnovovacím sjezdu“ byl do jejího čela zvolen Jiří Horák. Ten po volebních neúspěších v červnu 1990 a v komunálních volbách na podzim stejného roku (Československá sociální demokracie v nich kandidovala samostatně, mimo Občanské fórum, v němž působil Klub sociálních demokratů Rudolfa Battěka) začal „*vyjednávat o sloučení s klubem Obroda*“ (Kopeček 2003: 103). Integrace Obrody do sociální demokracie se skutečně udála na přelomu roku 1990 a 1991, což „*vyvolalo vyhrocení vztahů s oficiálně stále existující exilovou ČSSD*“

(tamtéž). Navíc po zániku Občanského fóra v roce 1991 přecházejí do Československé sociální demokracie během let 1991 a 1992 někteří jeho levicově orientovaní politici. Někteří z nich jsou již poslanci, a tak může ve Federálním shromáždění vzniknout Klub poslanců sociálně demokratické orientace (květen 1991). Ten vede Ivan Fišera. V parlamentních volbách 1992 získává ČSSD několik mandátů ve Federálním shromáždění i v České národní radě.

Po rozdělení Československa došlo k rozpuštění Federálního shromáždění. Zdeněk Jičínský tento způsob ostře kritizoval, ať už ve vztahu k tzv. Prozatímnímu senátu (viz samostatná kapitola) nebo ve vztahu k ČSSD: „...*polovina zvolené reprezentace ČSSD, pokud jde o osobnosti zřejmě výraznější, byla z parlamentní činnosti v rámci ČR vyřazena*“ (Jičínský 1994).

V únoru 1993 je na sjezdu v Hradci Králové zvoleno nove vedené sociální demokracie. Zatímco dosavadní předseda Horák „*razil v linii strany přístup minimální kritičnosti vůči stávající vládní koalici...*“ (Kopeček 2003: 104), nový předseda Miloš Zeman se stal známý svým bonmotem „jít vládě po krku“. Zemanovým vítězstvím se urovnaly vztahy s exilovou Československou sociální demokracií, která v roce 1995 „*ukončila činnost a změnila se v tzv. zahraniční region ČSSD, jehož členové jsou sociální demokraté s českým občanstvím žijící v zahraničí*“ (Kopeček 2003: 106). Sociální demokracie zvolila pro další růst taktiku „*pohlcování malých levicových stran a vtahování řady jednotlivců do ČSSD*“ (tamtéž).

S narůstajícími volebními preferencemi se sociální demokracie pomalu stává druhou nejsilnější politickou stranou. Náskok ODS je podle Jičínského ale stále výrazný: „...*ČSSD je oproti ODS ve svém vývoji opožděná... (...) ...vyrovnání tohoto rozdílu, ukáže-li se možné, bude vyžadovat ještě velké úsilí a delší čas*“ (Jičínský 1994b). ČSSD potřebuje „*posílit vnitřní soudržnost a organizovanost, zvětšit počet členů, zvláště z řad střední a mladší generace. Potřebuje do svých řad více osobností, které budou schopny získat ve veřejnosti důvěru k sobě i k sociálně demokratické politice. Potřebuje vypracovat a provádět strážlivou praktickou opoziční politiku, v níž bude méně rétoriky a prázdného radikalismu a více konkrétních činů na půdě Parlamentu i v komunální politice*“ (tamtéž). Jičínský rovněž vybízí k trpělivosti všech straníků. Sám nepředpokládá „*rychlý úspěch*“ ČSSD. Varuje před snahami dostat se co nejdříve do vlády, ty by totiž „*oslabovaly její (ČSSD, pozn. A.G.) věrohodnost jako opoziční síly*“ (Jičínský 1994c). Veřejnost musí sociální demokracii nejdříve začít

vnímat jako „sílu, která představuje seriózní alternativu vůči současné vládní koalici, zejména ODS“ (tamtéž).

Sociální demokracie zaznamenala v roce 1996 obrovský nárůst volební podpory. Krátce po volbách do Poslanecké sněmovny 1996 se v ČSSD vytvořil názorový proud (tzv. poslanecká frakce), kam se názorově zařadil i Jičínský. Ten žádal „tvrdší postoj ke koalici“ a odmítal, aby „byl Zeman předsedou Poslanecké sněmovny“ (MF Dnes, 12. 6. 1996). Jičínský to komentoval slovy: „Nebudeme proti menšinové vládě koalice, ale to neznamená, že ji budeme podporovat. Budeme pouze tolerovat její existenci.(...) Zeman již nebude (jako předseda PS, pozn. A.G.) představitelem strany, ale parlamentu. Já bych ho raději viděl ve funkci předsedy poslaneckého klubu“ (tamtéž). Jičínský s Dostálem však byli se svými názory v poslaneckém klubu sociální demokracie v menšině. Ten Zemanovu kandidaturu potvrdil. Spekulace o rodící se opozici v ČSSD ale Jičínský odmítá: „Nejsem představitelem žádné protizemanovské frakce a nemám kolem sebe žádnou skupinu lidí prosazující nějaké odlišné postupy proti vedení ČSSD. (...) ...jsem již na hradeckém sjezdu M. Zemana podporoval, a činil jsme tak celou dobu až do současnosti“ (Jičínský 1996b).

V roce 1998 ČSSD v předčasných volbách zvítězila. Uzavřením tzv. Opoziční smlouvy s Občanskou demokratickou stranou se však objevil generační spor uvnitř ČSSD: „Mladší politici ČSSD, kteří nezasedali ve vládě (nejen P. Buzková, ale do jisté míry i S. Gross), nehodlali ODS nadměrně ustupovat, opoziční smlouvu považovali za krátkodobou záležitost a udržení stávající vlády ČSSD u moci pro ně nebylo prioritní. Naopak starší generace (většinou osobně spojená svou účastí s přežíváním Zemanova sociálně demokratického kabinetu), zdůrazňovala nutnost přistoupit na nezbytné oběti, tj. vyjednat s ODS oboustranně přijatelný kompromis“ (Kopeček 2003: 108). K této „starší generaci“ patří také Jičínský, který Opoziční smlouvu obhajuje. V situaci, kdy se sociální demokraté nedohodli s KDU – ČSL [„Josef Lux a KDU – ČSL dostali historickou příležitost stát v čele vlády a mít v ní silné zastoupení, jaká se jim pravděpodobně nenaskytne, a nevyužili ji“ (Jičínský 1998b)], vyřešili touto formou povolební pat. „ČSSD se totiž musela chopit výzvy, jež vzešla z voleb, a musela převzít vládní zodpovědnost. Ne proto, že by se na ni její představitelé tak trásli... (...) ...protože to od ní její voliči očekávali“ (tamtéž). Kritika Opoziční smlouvy z úst prezidenta Václava Havla je podle Zdeňka Jičínského neopodstatněná: „...opět prokázal, že nechce vzít na vědomí, jaká je reálná podstata parlamentního systému

v ČR a jeho fungování i jaké jsou možnosti a meze ústavního působení hlavy státu“ (tamtéž).

Před volbami 2002 (po odchodu Miloše Zemana z vedení ČSSD) se Jičínský v kraji Vysočina nedostává ani na volitelné místo sociálně demokratické kandidátky do Poslanecké sněmovny. „*Průběh a výsledky konference ČSSD v kraji Vysočina nehodlám komentovat, protože jsem v tomto ohledu podjatý. Jen na okraj poznamenávám jako jistě zajímavou skutečnost, že na druhém místě kandidátky není žádná nová tvář, ale poslanec, který za celou dobu svého působení nikdy nevystoupil v plénu Poslanecké sněmovny... (...) Třetí na kandidátce je pak nový člen strany, osoba celkově uvnitř strany i širší veřejnosti neznámá*“ (Jičínský 2001b). V samotných volbách tak neuspěl a ztratil poslanecký mandát. Už v červenci však místo ve Sněmovně uvolňuje exministr obrany Jaroslav Tvrdík a Zdeněk Jičínský obsazuje jeho mandát.

Nejvhodnější kandidát na prezidenta republiky ve volbách v roce 2003 byl podle Jičínského Miloš Zeman (Jičínský 2002a). Jeho „*autorita je pozitivní hodnotou soc. dem., s níž je vhodné citlivě zacházet*“ (Jičínský 2002b). To by si mělo uvědomit i nové (Špidlovo) vedení ČSSD.

Po volebním patu v roce 2006 se o Zdeňkovi Jičínském mluvilo jako o možném kompromisním kandidátovi na post předsedy Poslanecké sněmovny.

2.1.5. Kritika lustračního zákona

V roce 1992 vyšla v časopise Právník (číslo 3-4/1992) rozsáhlá analýza lustračního zákona, kterou provedl Zdeněk Jičínský s Vladimírem Mikulem. Podle ní je lustrační zákon v rozporu s Listinou základních práv a svobod a Zákoníkem práce. Jičínského postoj k problému vyrovnání se s komunistickou minulostí se od této analýzy odvíjí. Už během sametové revoluce byl zastáncem „kontinuální“ návaznosti ústavního práva. „*Nemohu přece říct, že tu před listopadem 1989 byl bezprávní stav. To by znamenalo, že každý člověk sám rozhoduje o tom, co bude a co nebude právem*“ (Jičínský 1992). V souvislosti s podporou lustračního zákona „*si musíme položit otázku, zda chceme politické procesy nebo zda chceme postihovat zločiny právními prostředky. Pokud chceme to druhé, musíme postupovat právní cestou a mít přísně vypracované skutkové podstaty, provést důkazní řízení se vším, co k tomu patří... (...) Osobně bych považoval za správné, aby krátce po 17. listopadu byli určití prominenti režimu, kterým bylo možné v normálním trestním řízení prokázat trestnou činnost, odsouzení. Bohužel*

se tak v důsledku toho, že ministerstvo vnitra žádné podklady pro trestní stíhání nedalo, nestalo“ (tamtéž).

Zdeněk Jičínský kritizoval také zákon o protiprávnosti komunistické režimu z roku 1993. V podstatě ze stejných důvodů: „Zákon byl již podrobně kriticky rozebrán a jeho obsahová absurdnost a protiprávní charakter byly přesvědčivě prokázány. (...) ...že to je zákon, který není slučitelný s principy právního státu, že porušuje Ústavu ČR i řadu článků Listiny základních práv a svobod“ (Jičínský 1993c). Václav Havel podpisem takového zákona „popřel“ svou vlastní politiku založenou „na mravnosti“. Jičínský se v této souvislosti dovolává slov Adama Michnika: „Nelze dekomunizovat zemi, v níž komunisté předali moc u kulatého stolu“ (Jičínský 1994a).

2.1.6. Ústava České republiky

Zdeněk Jičínský kritizoval už samotný vznik Ústavy ČR, kterou schválila Česká národní rada: „...náš politický vývoj v samostatné ČR začíná právně revolučním přetržením demokratické ústavní evoluce, jež u nás probíhala v roce 1990, ústavním pučem, který ve zvláštní politické křeči provedla ČNR. (...) Tím, že ČNR sama schválila Ústavu ČR a prohlásila se za Poslaneckou sněmovnu a že nechce uznat platnost zvolené reprezentace z ČR ve FS i v samostatné ČR, změní se, pokud tento stav se stane trvalým, politická struktura moci v ČR proti výsledkům voleb z roku 1992“ (Jičínský 1993a). Zároveň odmítá porušování principů poměrného zastoupení při rozdělování funkcí ve vedení Sněmovny a sněmovních výborech. Na počátku roku 1993 volá po předčasných volbách, které by legitimizovaly nový český parlament v samostatném státě. (Jičínský byl až do jeho zrušení poslancem Federálního shromáždění.)

Parlamentní demokracie není podle Jičínského bez politických stran možná. Ty jsou však v České republice velmi slabé a potřebovaly by větší členskou základnu. Navíc v Poslanecké sněmovně neexistují právní zábrany (ty byly ve Federálním shromáždění), čímž se může měnit „skladba parlamentní reprezentace proti výsledkům voleb. Poslanci podle slibů odpovídají svému svědomí, ale byli voleni na kandidátce určité politické strany nebo jejich koalice. Měli by tedy setrvat po celé volební období v poslaneckém klubu, který tuto kandidátku reprezentuje“ (Jičínský 1993b).

Jičínského kritiku si vysloužila vláda Václava Klause také za potlačování prvků přímé demokracie: „Odpor V. Klause a vedení ODS proti vytvoření vyšších samosprávných celků a volbám do nich, tendence redukovat demokracii jen na její zastupitelské formy a nepřipustit žádné uplatnění demokracie přímé, preferování státní

správy na úkor samosprávy, podceňování odborů a jejich role při utváření demokratické společnosti apod., to jsou různé projevy tohoto omezeného chápání demokracie, technokratického přístupu k politice“ (Jičínský 1993e). Jičínský i po svém zvolení do Poslanecké sněmovny zůstává zastáncem referenda. V říjnu 1997 při projednávání zákona o referendu znovu kritizuje Klausovu vládu za přílišný důraz na zastupitelské formy demokracie a její „technokratismus“: „Osobně jsem přesvědčen, že právě v tomto úzkém pojetí demokracie, které se tu praktikovalo, je jeden ze zdrojů krize důvěry v ústavní instituce včetně Poslanecké sněmovny a Senátu“ (Jičínský 1998a: 88).

Na začátku roku 1999, tzn. po šesti letech fungování Ústavy ČR a v době menšinové vlády ČSSD, Jičínský píše: „...ústava nebrání normálnímu vývoji demokratického ústavněpolitického systému, tj. jinak řečeno, není zatím důvodu ke komplexní revizi platné ústavní listiny“ (Jičínský 1999a: 7). Navrhuje však některá zpřesnění: „Zejména při jmenování nové vlády po volbách, aby ústava stanovila určitou direktivu pro výběr nového předsedy vlády, již je respektování výsledků voleb; dále aby vymezila postavení a činnost vlády ve stavu demise“ (Jičínský 1999a: 8). Nová vláda po volbách by měla být jmenována „až po souhlasu Sněmovny, aby se eliminoval vznik krátkodobě působící vlády, jež nemá na důvěru naději“ (Jičínský 1999c). Havlův návrh na přímou volbu prezidenta Zdeněk Jičínský odmítá, protože vzhledem „ke koncepci našeho ústavněpolitického systému, struktuře nejvyšších ústavních orgánů a jejich vzájemným vztahům je to požadavek sotva odůvodněný“ (Jičínský 1999a: 8).

Zdeněk Jičínský zůstává odpůrcem většinového volebního systému ve volbách do Poslanecké sněmovny: „Vzhledem k nízké úrovni demokratické a parlamentní kultury – patnáct let po listopadového vývoje se ukázalo jako doba krátká – by většinový systém mohl u nás vést sice k vytvoření pevnější vlády, ale za cenu potlačení opozice a dalšího umrtvení demokratického života“ (Jičínský 2005).

2.1.7. Senát

Smysl existence druhé parlamentní komory je častým Jičínského tématem v polistopadových statích. Byl velkým zastáncem vytvoření první reprezentace Senátu (tzv. Prozatímní senát) z bývalých poslanců Federálního shromáždění zvolených v České republice v roce 1992. Tento návrh neuspěl i díky rozdílnému názoru opozice v klíčových hlasováních v České národní radě. Vznikl „tak rozpor mezi ústavou psanou a ústavou faktickou“, který „se dále prohlubuje tím, že se Senátem prakticky nepočítá

/Poslanecká sněmovna, pozn. A.G./“ (Jičínský 1993d). Jičínský proto žádá revizi ústavní struktury dvoukomorového parlamentu, protože je „z politického hlediska správnější a poctivější rozhodnout o změně a Senát jako neexistující a zbytečnou instituci zrušit než udržovat onen rozpor mezi ústavou psanou a skutečnou, který vyvolává neúctu k ústavnosti a k právnímu řádu vůbec“ (tamtéž).

V roce 1994 podali poslanci ČSSD návrh ústavního zákona na zrušení Senátu, který neprošel díky pravicové většině v Poslanecké sněmovně. O podobný návrh se pokusili také poslanci KSČM a SPR – RSČ.

Před prvními senátními volbami v roce 1996 Zdeněk Jičínský upozorňuje na to, že „Senát místo toho, aby se stal zdrojem stability, by se mohl stát spíše prostředkem k brzdění zákonodárného procesu a tím by mohl i přispívat k politické nestabilitě v zemi“ a že je ještě čas Senát zrušit, protože „jakmile bude jednou zvolen, bude jeho zrušení již těžko proveditelné“ (Jičínský 1996a). Zrušení Senátu si Jičínský dokáže představit i po druhých senátních volbách v roce 1998. Argumentuje nízkou legitimitou spojenou se „zanedbatelnou“ volební účastí (připomeňme, že ČSSD se v senátních volbách tradičně nedaří): „Je však již podružnou otázkou, je-li parlament jednokomorový či dvoukomorový. Rozhodující je, že tu musí být parlament vybavený všemi ústavními atributy voleného orgánu reprezentativní demokracie. Byl a je tedy myslitelný v ČR jednokomorový parlament, aniž se tím jakkoli změní základní vztahy mezi mocí zákonodárnou a výkonnou“ (Jičínský 1998c).

Během druhého roku vlády sociální demokracie se Jičínský postavil proti zvyšování pravomocí Senátu, které by mohlo „zneprůhlednit vládnutí“. Role Senátu spočívá v tom „být jistou brzdou vůči poslanecké komoře. Proto nevidím důvod, proč by měl mít Senát právo zřizovat vyšetřovací komise, proč by měli mít jednotliví senátoři zákonodárnou iniciativu, ani proč by se měly zákony vracené Senátem schvalovat vyšším počtem poslanců než dosud“ (Jičínský 1999b). Navíc „argumenty o Senátu jako záruce stability nejsou důvodné. Tato stabilita je vytvářena a zajišťována především mimoparlamentní strukturou politických stran“ (Jičínský 1999c). Senát by podle Zdeňka Jičínského měl být více svázaný s reformou veřejné správy a s fungováním nově vzniklých krajů, protože „kolem 70 procent voličů označilo svou absencí Senát za zbytečný, je to politická skutečnost významná, protože se týká legitimacy této instituce. Je tu Sněmovna, kterou volí dvě třetiny občanů a Senát vzniklý z vůle pouhé třetiny“ (Jičínský 2001a).

2.2. Petr Pithart – z Občanského fóra přes Občanské hnutí a Svobodné demokraty do KDU – ČSL

V devadesátých letech 20. století zaznamenal Petr Pithart několik výrazných politických vzestupů i pádů. Po zvolení Václava Havla prezidentem se stal „šéfem“ Občanského fóra a později českým premiérem. Propad Občanského hnutí ve volbách 1992 znamenal Pithartův odchod z politiky. Po čtyřech letech na akademické půdě kývl na nabídku Josefa Luxe a v roce 1996 úspěšně kandidoval za KDU – ČSL do Senátu. Dvakrát byl jeho předsedou. Senátorský mandát obhájil v roce 1998 a těsně také v posledních senátních volbách. V roce 2003 usiloval o funkci prezidenta republiky, kterou nakonec získal Václav Klaus.

2.2.1. „Šéfem“ Občanského fóra

V samotném Občanském fóru se Pithart objevuje *„až 26. listopadu, v době, kdy již byla vůdčí grémia víceméně dotvořena, a nejprve se uplatňoval ve spodních patrech právě vzniklé hierarchie“* (Suk 2003: 94). Sám k tomu dodává: *„Nebyl jsem tedy v tom zahušťujícím se a politizujícím se prostředí před listopadem osmdesát devět, a tak se stalo, že po 17. listopadu nikoho nenapadlo mě někam pozvat. Vůbec jsem se tomu nedivil“* (Vaněk a Urbášek 2005: 773). Teprve až na naléhání nejbližších přátel se Pithart vypravil do Laterny Magiky a stal se spolu s Josefem Vavrouškem, Ivanem Havlem, Danielem Kroupou a Rudolfem Battěkem členem programové komise Občanského fóra.

Velice záhy si Petr Pithart získal na půdě Občanského fóra slušný respekt. Byl to on, kdo se už 1. prosince vyslovil pro demisi Pitrovy vlády a kdo se 7. prosince úspěšně postavil v ostré televizní debatě Zdeňku Mlynářovi. 11. prosince 1989 vznikla také rada Koordinačního centra Občanského fóra (KC OF). Její složení *„na základě vzájemné známosti a důvěry“* (Suk 2003: 104) určili Václav Havel a právě Petr Pithart. Havel tím určil Pithartovu další pozici v rámci Občanského fóra, *„rozhodl o svém následníku v čele KC OF“* (Suk 2003: 105) ve chvíli, kdy byla odstartovaná jeho prezidentská kampaň. Nejbližšími Pithartovými spolupracovníky se stali Ivan Havel a Petr Kučera.

Zároveň 11. prosince 1989 přišel Petr Pithart (spolu s Janem Šternem ml. a Josefem Vavrouškem) s návrhem na *„sebevymezení“* (Suk 2003: 77) Občanského fóra. Svůj návrh představili ve třech rovinách:

- a) „všeobecné občanské hnutí (spolky, nadace, agentury, informační centra, kulturní organizace)
- b) politická formace s vlastním programem a vlastní volební kandidátkou
- c) koalice vznikajících politických stran“ (tamtéž)

Tento návrh vlastně jen potvrdil existenci různých politických forem uvnitř Občanského fóra a stal se předzvěstí dalších konfliktů. Pithart se později vyjádřil: „Základním problémem je, že nejsme a přepokládám, že ani nechceme být politickou stranou. Přitom chceme jednat účinně a docházet k rozhodnutím demokraticky. Osobně se domnívám, že je to problém neřešitelný, a zároveň jsem přesvědčen, že je to problém, který musíme řešit“ (Suk 2003: 78). Takový postoj nevyjadřoval Pithartův soukromý názor: „Jako autor knih zdůvodňujících a obhajujících tradiční (tedy stranickou) politiku, především její konzervativní pojetí, věděl Petr Pithart velmi dobře, že se československá demokracie neobejde bez politických stran; věděl také, že Občanské fórum by nejlépe zvládlo svoji obtížnou roli, pokud by se transformovalo v politickou stranu“ (Suk 2003: 78).

Podobně jako Václav Havel byl i Petr Pithart zastáncem pokojných „revolučních změn“. Známy je jeho projev v Československé televizi z 19. ledna 1990, ve kterém vyzývá „místní a podniková OF, aby neuplatňovala živelné odvolávání vedoucích pracovníků průmyslových podniků či představitelů státní správy“ (Suk 2003: 298). „O možnosti zakázat KSCŽ se nikdy nikde na vrcholných grémiích nejednalo“ (Pithart 2004e). Na začátku ledna 1990 Pithart prohlásil, že bude lepší „porážet je ve volbách“ (tamtéž). Postavil se také proti principu kolektivní viny, doslova řekl: „Je opravdu každý komunista nemravným člověkem a je každý aktivista Občanského fóra bezúhonným idealistou? Kdo má právo soudit jen proto, že byl nestraníkem?“ (tamtéž). Pithart nesouhlasil ani se zpřístupněním archívů StB: „Dokážeme svěřit rozhodování sporných případů nějakému orgánu justičního typu? Neumíme, nedokážeme. Proto nesouhlasím s požadavkem zveřejnit jména všech“ (Lidové noviny, 28. 8. 1991). Podobně jako Zdeněk Jičínský hájí i Pithart cestu ústavně právní kontinuity: „Dodatečně vznesená otázka – výtky, že jsme se rozhodli pro ‚právní kontinuitu‘, ačkoli jsme měli prosadit ‚diskontinuitu‘ je obdobně nesmyslná. Nikdy jsme o ničem takovém nejednali, také proto, že žádná taková alternativa v soudobém světě neexistuje. Nikdo mi dodnes nevysvětlil, jak by takové prohlášení ‚diskontinuity‘ vypadalo a jaké by mělo důsledky“ (Pithart 2004a). Patnáct let po sametové revoluci napsal Petr Pithart v článku

Proč jsou komunisté silní – 15 let svobody otištěném v Mladé frontě Dnes: „V prvních týdnech po Listopadu jsme postupovali správně“ (Pithart 2004c).

2.2.2. Českým premiérem

V důsledku obrovského pracovního vytížení se už během ledna 1990 Petrovi Pithartovi velmi vážně zhoršil zdravotní stav. Situace souvisela s „vyprazdňováním“ Špalíčku, kdy velká část výrazných osobností opouštěla ústředí Občanského fóra, aby usedla na uvolněná místa ve státní správě a podnicích, a bylo velice obtížné vytvářet nějaké stabilní pracovní skupiny. Tuto skutečnost popsal Pithart takto: „V Občanském fóru nezůstal nikdo, kdo by měl vůl, schopnosti, ambice vybudovat ať už hnutí, nebo je přetransformovat ve stranu. To vyžaduje jiný typ politika, takový tehdy mezi námi nebyl...Nikdo nepočítal s nějakou delší perspektivou OF“ (Suk 2003: 277). Navíc Pithart „nezastával žádnou oficiální funkci, do které by byl řádně zvolen, a proto z ní byl prakticky neodvolatelný, rezignovat nemohl“ (Suk 2003: 302). V roce 1998 označil toto období za „nejkrušnější“: „Od rána do noci chaotická práce, bez systému, nic jsme neuměli, ani základy úředničiny nebo účetnictví, nedokázali jsme OF uskupit v organickou hmotu, hroutil jsem se, doma to bylo téměř na rozvod“ (Pithart 1998a).

Ve stejné době se začala z řad ministrů Občanského fóra v české vládě ozývat silná kritika na adresu jejího premiéra komunisty Františka Pitra. Naopak Petr Pithart se jim jevil jako ideální osobnost, která by mohla Pitru vystřídat. Proti se postavil prezident Václav Havel: „Pithart v čele Občanského fóra je nenahraditelný!“ (tamtéž). Teprve koncem ledna 1990 ustoupil Havel tlaku českých ministrů a souhlasil s Pithartovým odchodem z vedení Občanského fóra. Vzhledem k výše zmíněným okolnostem (zhoršování Pithartova zdravotního stavu, neexistence stabilních týmů) Petr Pithart nabídku přijal: „S velkou úlevou vyměnil revoluční chaos, který panoval ve Špalíčku, za byrokratický úřad, který ho obklopil v nedaleké Lazarské ulici, kde sídlil Úřad vlády České socialistické republiky“ (tamtéž). 6. února je Pithart jmenován předsedou české vlády, Občanské fórum po něm přebírá Jan Urban. Ve volbách v červnu 1990 kandiduje Petr Pithart jako „jednička“ jihomoravské kandidátky Občanského fóra do České národní rady. 30. června 1990 je znovu jmenován premiérem.

Na půdě české vlády se tým zástupců KC OF spolu s Pithartem a jeho místopředsedou Františkem Vlasákem pokusil o vlastní scénář ekonomické reformy. Odmítli Komárkovou „postupnou“ variantu a navrhli „transformaci rychlou a

důslednou“ (Suk 2003: 403). Tato iniciativa „donutila federálního ministra financí Václava Klause k rychlé reakci“ (tamtéž). Ten vystoupil s vlastním návrhem už 12. dubna 1990 (deset dní po tandemu Pithart – Vlasák) a svou koncepci nakonec i prosadil. Pithart to vysvětluje tak, že „reformu nelze dělat v jedné republice. My jsme si mysleli, že ta naše koncepce se ujme pro celou federaci. To prostě nejde, trh je trh, ten se nedá rozdělit“ (Vaněk a Urbášek 2005: 784).

Konkrétnější je Petr Pithart v interview z ledna 2003: *„Vláda v jejímž čele jsem stál, se neodhodlala ke skutečně nepopulárním krokům. Tím hlavním byla privatizace asi 60 klíčových podniků. Věděli jsme totiž, že u nás není kapitál, takže není jiná možnost, než sem pozvat seriózní kapitál ze zahraničí, který sem zároveň přinese etiku podnikání. Druhou možností bylo na deset minut zhasnout a čekat, až to někdo uchopí, asi to nebude ten pravý, ale on si to potom trh přebere. To se pak stalo“ (Pithart 2003a). Dodnes Pithart zdůrazňuje úspěšný prodej Škody Mladá Boleslav automobilce Volkswagen, který zprostředkovala jeho vláda. Podobně chtěli postupovat i dalších podnikcích: „Já vám řeknu, chybělo několik týdnů, aby Mercedes byl v Tatře Kopřivnice, Siemens prosil o Škodu Plzeň, Renault byl v LIAZ už jednou nohou. Přišly volby (1992, pozn. A.G.) a všechno se to zastavilo. (...) Tyto solidně zprivatizované podniky by vytvářely kolem sebe prostředí, kde by se férovému podnikání dařilo. To bohužel bylo nedokončeno, zkrátka jsme na to neměli odvahu“ (tamtéž).*

2.2.3. Občanské hnutí

Dva měsíce po založení Meziparlamentního klubu demokratické pravice vzniká 13. prosince 1990 na půdě Občanského fóra další subjekt – Liberální klub Občanského fóra. Sdružil zejména ty představitelé Občanského fóra, kteří se nechtěli „vzdát představy volněji strukturovaného hnutí“ (Malíř a Marek 2005: 1498): Petr Pithart, Jiří Dienstbier, Miloš Zeman, Tomáš Sokol ad. Liberální klub měl 57 členů, tedy výrazně méně než Meziparlamentní klub demokratické pravice. Jednou z programových tezí Liberálního klubu bylo, že *„tržní ekonomika nemůže být cílem, ale pouze prostředkem k dosažení prosperity a že na cestě k tomuto cíli je humánní společnost povinna zmírňovat důsledky nevyhnutelných otřesů pro své sociálně slabé skupiny“ (Fiala a Mareš 1997a: 114). K politické diferenciaci Občanského fóra Pithart na začátku roku 1991 poznamenává, že to „je naprosto přirozené, já jsem však přesvědčen, že k rozštěpení Občanského fóra nedojde. Bylo by to maximálně nezodpovědné a vedlo by to k neprůchodnosti zákonodárných sborů“ (Pithart 1991a).*

Po rozpadu Občanského fóra (23. 2. 1991) se Pithart angažuje v Občanském hnutí, které spolu s Občanskou demokratickou stranou vzniká jako nástupnický politický subjekt Občanského fóra. „*Měl jsem tehdy docela korektní přátelské vztahy s Václavem Klausem, ale děsil jsem se lidí, kteří se kolem něj objevili a které kolem sebe strpěl. (...) Cítil jsem kromě toho silná pouta k lidem, kteří zůstali v Občanském hnutí. Měli jsme k sobě lidsky blíž*“ (Pithart 1998a). Později Pithart ve svých vyjádřeních k ODS ještě přitvrdí. V roce 2004 ji popíše jako „*na bázi bezuzdného ekonomického liberalismu vystavěná ODS Václava Klause*“ (Pithart 2004d).

9. března 1991 se schází sedmičlenné předsednictvo Občanského hnutí (Petr Pithart, Pavel Rychetský, Jiří Dienstbier ad.) a 14. března se objevuje první programový dokument *Jsme Občanské hnutí*, ve kterém „*byla deklarovaná snaha budovat politické hnutí, které bude liberální, občanské a sociální. Pravicovost či levicovost ostatních politických partnerů chápalo OH, pouze ve vztahu ke konkrétním politickým krokům, ne jako účelovou nálepku*“ (Fiala a Mareš 1997a: 115). V roce 1991 odpověděl Petr Pithart novinářce Kateřině Perknerové na otázku, kde je jeho místo v současném politickém spektru takto: „*...stráním se všech, kteří vědomě klamou veřejnost příslibem jednoduchých, rychlých a radikálních řešení. A takové lidi vidím kolem sebe na všech stranách, ale ne na pravolevé škále – já je vidím prostě všude. Potud je tedy Občanské hnutí středem, ne jako aritmetická půlka mezi pravicí a levicí. Nejsem schopen to matematicky identifikovat, ale snad tak, že jsem ve středu jakési plochy, v níž ke krajům přibývá těch extrémních, jednoduchých řešení*“ (Perknerová 1991: 11).

4. června 1991 představuje Petr Pithart svůj vlastní programový příspěvek *Manifest českého realismu*, který se opakovaně odvolával na „*masarykovský realismus*“ (Malíř a Marek 2005: 1670) a větší vnímavost „*konzervativních podnětů*“ (tamtéž). „*Realismus je nám především věcností a střízlivostí politického myšlení. Chceme být realisty každodenním postojem, ale i programem. (...) Trh nám představuje také hodnotu kulturní: není jen zdrojem bohatství, ale i kultivací prostředí...*“ (Pithart 1991b). Petr Pithart odmítá, že by svým Manifestem nabourával jednotu Občanského hnutí či usiloval o vlastní frakci: „*Občanské hnutí se deklarovalo jako hnutí široké vnitřní plurality liberálně demokratických názorů. Právě setkávání názorů a stanovisek je nezbytnou podmínkou dynamiky tohoto hnutí, jeho životaschopnosti*“ (tamtéž).

Týdeník Respekt reaguje na Pithartův projekt tvrzením, že Občanské hnutí „*stále zůstává spleťtým konglomerátem různých se představ i ambicí vysoce postavených politiků, mezi nimiž dnes leží propast občas hlubší než mezi některými politickými*

stranami“ (Janyška 1991: 2). Na otázku Ondřeje Neffa *Neobáváte se, že se naplní vaše varování, aby se hnutí „nediskutovalo k smrti“?* v rozhovoru pro Mladou frontu Dnes v prosinci 1991 Pithart odpovídá: *„Stalo se zvykem demonstrovat politickou nevyzrálou právně na Občanském hnutí. (...) Věřím, že Občanské hnutí se dokáže zmobilizovat a vnitřně zkázat a že ještě překvapí“* (Pithart 1991c).

Občanského hnutí však i přes své výrazné osobnosti a dominantní postavení v exekutivě zcela propadlo v parlamentních volbách v roce 1992. I přesto že jak Občanská demokratická strana tak Občanské hnutí vznikli rozdělením Občanského fóra, jejich vzájemná nevraživost a rozpory *„se nakonec vyhrotily do té míry, že ODS začala OH považovat za nejhlavnějšího soupeře v nadcházejících volbách /1992, pozn. A.G./“* (Pšeja 2004: 456). Pithart později jako hlavní příčinu volebního neúspěchu označuje jakési „pokračování“ Občanského fóra, kdy se Občanskému hnutí nepodařilo transformovat v jasně vymezenou politickou stranu: *„Opravdu bylo namístě transformovat hnutí v politickou stranu, ale zase ti, kteří to chtěli, se nám jeví čím dál víc jako lidé, s kterými nesdílíme stejný obraz světa“* (Vaněk a Urbášek 2005: 792). Jako další příčinu porážky Občanského hnutí Pithart uvedl dvouleté funkční období jeho vlády 1990 - 1992. *„Za dva roky bylo možné společnost – dům v dezolátním stavu – nanejvýš tak odstrojit a začít s nezbytným bouráním, opravami, snad i přístavbami, se zaváděním provizorních sítí. Ne však jej skutečně rekonstruovat, neřku-li dobudovat. (...) Občanské fórum přitom mohlo nejen trvat na běžně dlouhém, tj. čtyřletém mandátu, ale klidně si mohlo dovolit říci: tentokrát je potřeba delší doby, takže další volby budou až za pět, třeba i za šest let. Autoritu i důvěru na to mělo“* (Pithart 2004d). *„Vítězové, kteří takhle skončili ve volbách (OF ve volbách 1990, pozn. A.G.) a zkrátí si mandát na dva roky, to prostě nemá obdoby a svědčí to o dvou věcech. O naprosté naivitě, ale také o idealismu“* (Pithart 2003a).

2. července 1992 podává jeho vláda demisi a Pithart načas odchází úplně z politiky. Začal přednášet na Středoevropské univerzitě. *„Vůbec jsem nepomýšlel na návrat do politiky, taky proto, že pro ty, kteří v politice zůstali, jsem byl vzduch“* (Vaněk a Urbášek 2005: 794). Občanské hnutí na svém sněmu v říjnu 1992 schválilo s ohledem na volební výsledek *„přeměnu na liberální politickou stranu se zachováním názvu a zrušením institutu volného členství“* (Fiala a Mareš 1997b: 315). O rok později změnilo Občanské hnutí název na Svobodné demokraty. Trvale nízké volební preference je přiměly *„v létě 1995 k jednáním s LSNS“* (tamtéž). 3. prosince proběhl slučovací sjezd a

29. ledna 1996 vzniklo nové politické uskupení Svobodní demokraté – Liberální strana národně sociální.

2.2.4. Reflexe sametové revoluce

Petr Pithart jako klíčový aktér všech důležitých porevolučních vyjednávání s KSČ termín revoluce v souvislosti s listopadovými událostmi nerad používá, protože „*moc rezignovala s menším odporem, skoro bych řekl ochotněji, než bychom byli s to kdykoli předtím připustit*“ (Pithart 1993: 13).

Hlavní výhodou bývalých disidentů je dobrá znalost praktik komunistického režimu, díky které tak rychle nepodléhají zklamání z jevů souvisejících s počátkem transformace, protože si mohou dovolit větší míru sebereflexe a „*hlavně nemají žádný osobní důvod nevědět, totiž nechtít vědět, jak jsme se v tom nenáviděném režimu zabydleli. Jak jsme se mu nejen přizpůsobovali, ale jak jsme se z něj naučili – zejména v poslední fázi – těžit, parazitovat na tom, že nefunguje*“ (tamtéž).

Hlavními protagonisty listopadových událostí byli bezesporu studenti, také proto že disidenti „*špatně odhadovali budoucí vývoj...(..) Dlouho jsme neviděli ani to světélko na konci tunelu: úplný konec režimu jsme si neuměli představit. Počítali jsme s tím, že je to nejspíše navždy*“ (Pithart 1997b: 12). „*Disidenti ,u toho nebyli...(..) Posléze, když už vzniklo Občanské fórum, byli jeho hybateli spíše ,disidenti protestu‘; ,disidenti reflexe‘ byli však s nimi v jednom houfu – v prvních chvílích a z odstupu patrně k nerozeznání*“ (Pithart 1993: 15). Jestliže se *disent protestu* a *disent reflexe* měl protnout během prvních týdnů Občanského fóra, jejich cesty se v následujícím období opět oddělily: „*...,disent protestu‘ vyzdvihoval stále rozhodněji hlediska spravedlnosti (i kdyby měla být v rozporu s právním řádem) a trval na jakémsi vyšším ,právu na historické zadostiučinění‘. Disent reflexe tato hlediska skepticky zpochybňoval jako utopická a ono ,právo‘ vnímal jako zajisté pochopitelnou, avšak nebezpečnou nadsázku. Revoluční rétorika těch prvních slavila ve volbách v roce 1992 úspěch – skepse druhých (úspěšně opatřená nálepkou ,neschopnost – či neochota? – vyrovnat se s minulostí‘) byla jednou ze dvou hlavních příčin jejich porážky (vedle odmítavého postoje k rozdělení státu)*“ (tamtéž).

Pro Pitharta osobně znamenala tato volební porážka čtyřletou „politickou přestávku“. Svůj odchod z politiky vnímal jako porážku celého *disentu reflexe*, jehož hlavním hříchem „*byl a je nedostatek netrpělivosti a radikalismu*“ (Pithart 1993a: 16).

2.2.5. Sbližování s lidovci a zvolení do Senátu

V dubnu 1996 (po čtyřletém období mimo vysokou politiku) Pithart oznamuje, že přijímá nabídku KDU – ČSL a bude za lidovce kandidovat do Senátu. „*Nabídky KDU – ČSL si vážím, a to nejen proto, že je reálná. Ta strana, a v neposlední řadě její předseda (Josef Lux, pozn. A.G.), si vedou opravdu dobře*“ (Pithart 1996a). Pithart v této souvislosti připomíná svůj kladný vztah ke křesťanství a říká, že „*politika bez založení v něčem, co je větší nejen než já, ale i než všechna my, může být jen hledáním momentálních výhod*“ (tamtéž).

SD – LSNS neuspěla ani v červnových volbách 1996. Pithart už od jara 1996 neúspěšně prosazoval její spojení s KDU-ČSL (Leschtina 1996). Stranu nakonec opustil začátkem srpna 1996. „*Z politických stran lidé nejčastěji vystupují, když tak říkajíc přestupují. Tento druh turismu nepatří mezi mé oblíbené, i když připouštím, že jsou situace, kdy to je čestné řešení*“ (Pithart 1996a).

V senátních volbách na podzim 1996 Petr Pithart úspěšně kandidoval ve volebním obvodu Chrudim jako nestraník za KDU - ČSL. Krátce po svém zvolení se stává i „*přes nesouhlas ODS*“ (Pšeja 2004: 465) předsedou Senátu. K této funkci mu pomohly také hlasy některých sociálních demokratů a hlavně skutečnost, že se tehdejší vládní koalice nebyla schopna domluvit na jednom společném kandidátovi. Občanská demokratická strana v této souvislosti dokonce 19. prosince 1996 pohrozila vystoupením z koalice. Dva dny nato napsala Mladá fronta Dnes, že „*Petr Pithart vejde do dějin země nejen jako historicky první předseda Senátu, ale i jako člověk, který pro naprostý debakl své strany v jedné volbě musel opustit nejvyšší vládní funkci a který se po dalších volbách – už na kandidátce jiné strany – vyšplhal opět mezi nejvyšší ústavní činitele*“ (Kratochvílová a Kubík 1996).

Obhajoba smyslu existence Senátu se od roku 1996 stává Pithartovým velkým tématem. Nazývá ho „*konzervativní institucí*“, protože ze „*všech článků ústavní budovy jedině senát vždycky jest, nikdy nemůže nebýt. Trvá stále a v tom smyslu je ‚věčný‘ – nejen proto, že je nerozpustitelný*“ (Pithart 1996b: 3). „*Senát brzdí: vrací zákony, tlumí vášně a chladí horké hlavy stranických politiků. Působí, i když je zcela nečinný: působí totiž jako memento. (...) Pouhé vědomí, že je tu za sněmovnou ještě cosi jako výstupní kontrola, mění odpovědnost zákonodárců – poslanců sněmovny. (...) ...senát je právě v tomto smyslu pokusem o konzervativní korekturu našeho polistopadového světa, který si – pokud jde o hodnoty a hlavně o podmiňující je sebeomezení – dal redukční dietu...*“ (tamtéž). Konzervatismus Senátu Pithart obhajuje i v dalších textech: „*Senát je bytostně*

konzervativní institucí“, má za úkol starat se „o soudržnost společnosti“, „pouta vzájemnosti“ a o „přirozená lidská společenství“ (Pithart 2002c). Svou nezanedbatelnou roli zde sehrává také fungování občanské společnosti. To dokáže chránit politické strany „před nimi samými, před jejich vůlí ke stále větší a větší moci“ (Pithart 2000).

O tom, že se Pithartovi v Senátu skutečně líbí, sám hovoří v interview pro Lidové noviny v březnu 1998: „*Myslím, že Senát je půda, která mi sedí, ten lze tak trochu srovnat s akademickou půdou, lidé si tu naslouchají a argument má váhu. Kdybych se mohl v roce 1996 vrátit do čela vlády, neudělal bych to v žádném případě*“ (Pithart 1998a). Ve stejném roce kritizuje skutečnost, že Senát nevznikl ihned s novou ústavou v roce 1992: „*Jsem hluboce přesvědčen, že by náš právní řád byl o poznání kvalitnější, než je teď, a nebylo by tolik příčin k rozladění a zklamání*“ (Pithart 1998b).

V roce 2001 Pithart vystupuje s třemi základními důvody existence Senátu a jeho dvěma hlavními rolemi (Pithart 2001b):

1. důvod: *pestřejší reprezentace společnosti*

2. důvod: *argument dělby, kontroly a vyvažování moci*

3. důvod: *kvalita zákonodárství*

1. role: *stabilizátor nutící k hledání široké shody nad základními pravidly vládnutí*

2. role: *korektiva Poslanecké sněmovny*

Petr Pithart na rozdíl od Zdeňka Jičínského nevidí další perspektivu Senátu v souvislosti s reprezentací regionálních celků (Pithart 2002a).

2.2.6. Znovu v nejvyšší politice

V lednu 1998 navrhl Pithart spolu se skupinou dalších jednatřiceti senátorů Václava Havla do prezidentské funkce na volební období 1998-2003. Ten v září 1998 v rozhovoru pro Český rozhlas na téma svého možného nástupce řekl: „*Myslím si, že výborným prezidentem by byl například Petr Pithart*“ (MF Dnes, 23. 9. 1998). Havel jako další vhodné prezidentské kandidáty také zmínil Petru Buzkovou a Madeleine Albrightovou.

Po předčasných volbách v roce 1998 vidí Pithart jako velkou chybu KDU – ČSL, že nešla do vlády s Milošem Zemanem. Byla to sice „*riskaní, ale velkorysá hra: mohli jít (lidovci, pozn. A.G.) do dvoučlenné koalice a očekávat, že při hlasování to nebudou komunisté, s jejichž podporou vláda získá podporu*“ (Pithart 1998b). Do budoucna by si podle Pitharta měla KDU – ČSL uvědomit, že „*je a vždy bude*

středovou stranou a musí si počínat tak, aby se o ni oba potencionální partneři ucházeli. Musí být žádoucí a nikoli nadbíhat jedné nebo druhé straně“ (tamtéž).

Za velkou chybu považuje Pithart hlasování o zkrácení volebního období, které umožnilo právě tyto předčasné volby: *„...o téhle chybě asi nejvíc přemýšlím – nebylo to proti ústavě, ale nebylo to ani v jejím duchu“ (Pithart 2002a). „Dnes vím, že jsme pro to – poslanci ani senátoři – neměli zvednout ruku. Opoziční smlouva tak byla trestem za naši nevážnost k ústavě“ (Pithart 2005a). Petr Pithart patřil k velkým kritikům Opoziční smlouvy (podobně jako celá řada politiků nově vznikající Čtyřkoalice), přezdíval ji „dábelská“: *„...říkala: příště si to vyměníme a všichni dopadneme do měkkého. Politika ale předpokládá, že naopak dopadnete tvrdě na hubu, rozbřeskně se vám a vidíte věci tak, jak jste je nikdy neviděl“ (Pithart 2002a). Opoziční smlouva pro Petra Pitharta také znamenala ztrátu předsednické funkce v Senátu. Zaručovala totiž, že po senátních volbách v listopadu 1998 připadne křeslo předsedy Senátu ODS. Získala ho Libuše Benešová a Pithart se stal místopředsedou.**

Na konci prosince 1998 se Pithart rozhodl pro vstup do KDU-ČSL s tím, že nebude usilovat o žádné stranické funkce. Sám přiznává, že nemá *„schopnost ani vůli být vůdcem politické strany“ (Vaněk a Urbášek 2005: 793). V životopisných rozhovorech v roce 2005 dodává: „...musím říct, že jsem se u těch lidovců v mnohém našel“ (Vaněk a Urbášek 2005: 795). V barvách KDU - ČSL také úspěšně obhájil svůj senátorský mandát v roce 2000. Miroslav Šlouf, bývalý komunistický funkcionář a poradce premiéra Miloše Zemana, nepostoupil ve stejném obvodu (Chrudim) ani do druhého kola. Díky drtivému vítězství Čtyřkoalice v senátních volbách 2000 získává Pithart po dvouleté přestávce zpět svůj předsednický post.*

V lednu 2001 proběhla známá Pithartova mise na Kubu za Fidelem Castrem. Přímo na jeho pozvání odjel vyjednávat o propuštění Ivana Pilipa a Jana Bubeníka, kteří byli v Havaně zadrženi a obviněni ze špionáže pro USA. Pithart před odletem vysvětlil, že *„využije osobní zkušenost z práce v českém disentu, aby vysvětlil Castrovi, že pouhé setkání s disidenty neznamená automaticky špionáž“ (Grohová 2001). Dva dny po Pithartově návratu 5. února 2001 (sklidil obrovskou kritiku, že zadržené nepřivezl s sebou) byli Bubeník s Pilipem propuštěni. Média se vyjádřila tak, že úspěch Pithartovy mise zvýšil jeho šance stát se prezidentem.*

V květnu 2001 byl Pithart deníkem Mladá fronta Dnes zařazen do „okruhu lidí, kteří radí Václavu Havlovi“ spolu s Michaelem Kocábem, Pavlem Tigridem, Alexandrem Vondrou ad. (MF Dnes, 30. 5. 2001). 3. června 2001 v Nedělní partii

televize Prima Petr Pithart oficiálně prohlásil, že je připraven „*kandidovat na prezidentský úřad, pokud mu to nějaká strana nabídne nebo podaří-li se prosadit přímé volby hlavy státu*“ (MF Dnes, 4. 6. 2001). V listopadu 2001 v rozhovoru s Martinem Komárkem zkritizoval Pithart fungování parlamentní demokracie v České republice: „*Poslední smysl parlamentní demokracie je, aby, je-li to třeba, si vláda s opozicí vyměnila místo. A já konstatuji, že od roku devatenáct set osmnáct se to tady nepovedlo ani jednou. Nešlo to, protože opozice nebyla státotvorná a demokracie byla zablokována. (...) Poslední velkou příležitostí byly volby v roce 1998, ale bohužel opět nedošlo ke klasické výměně*“ (Pithart 2001a).

Vstup Koalice do vlády se sociálními demokraty v roce 2002 Pithartovi nevadil, naopak: „*Tato koalice nevznikla z početní náhody. Křesťanští a sociální demokraté patří k sobě*“ (Pithart 2005b). Sociální demokracie byla podle Pitharta „*vždycky stranou nepostradatelnou a měla, na rozdíl od jiných, pověst strany lidí s čistýma rukama. Bez ní by byl politický život země neúplný, ba zmrzačený*“ (tamtéž). Pithart připomíná, že Miloš Zeman a Josef Lux (než u něj byla diagnostikována leukémie) si setkávali i během trvání Opoziční smlouvy. Podle Pitharta to byl výraz „*Luxova a nejspíše také Zemanova přesvědčení, že konzervativci mají k socialistům – přes veškeré momentální rozdíly a rozpory – blíže než k liberálům. Nejspíše proto, že ani jedni ani druzí nevycházejí při rozumění toho, co je lidská společnost a jak funguje či nefunguje, z jednotlivce, z izolovaného individua, ale právě ze společnosti jako soudržného souhrnu hodnot, vazeb, norem a tradic*“ (Pithart 2005a).

Sám sebe Pithart označuje jako konzervativně založeného liberála (www.pithart.cz), na otázku, zda není spíše pravicově orientovaným socialistou odpovídá záporně (Pithart 2002a). Navíc znovu zdůrazňuje svou náklonnost ke konzervatismu: „*Ve mně je určitě víc toho konzervativce než liberála*“ (tamtéž). „*...mohu dokázat, že jsem v lecčem tu svoji současnou politickou pozici držel od roku sedmdesát dva. Tady to je s konzervatismem složité, protože konzervatismus, aby se vyvinul, potřebuje aspoň nějaká období klidu, ta tady nikdy nebyla*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 796).

I po senátních volbách v roce 2002 obhájil Petr Pithart křeslo předsedy Senátu. Zároveň se stal prezidentským kandidátem Čtyřkoalice. Na otázku, koho by on sám zvolil za prezidenta, Pithart odpovídá: „*Já vám řeknu, koho považuju pro sebe za nej přijatelnějšího. Otu Motejla. Toho já bych volil*“ (Pithart 2002b). Členství v politické straně by podle Pitharta nemělo být v rámci kandidatury na prezidenta

problémem, protože „*je čas mít stranického prezidenta. Ale bez prosazování stranické linie*“ (tamtéž).

Do prezidentské volby v lednu 2003 vstupoval Pithart podle médií jako favorit. On sám jako svou hlavní překážku vnímal svou komunistickou minulost (Pithart 2003b) naopak jako výhodu vlastní otevřenost: „...*po sobě, po svých názorech a postojích, zanechávám od poloviny šedesátých let četné písemné stopy, doma i ve světě. Ani sedmdesátá a osmdesátá léta pro mne nebyla přestávkou – tehdy mé práce vycházely v opisech doma, v exilových i západních periodikách. V tomto smyslu jsem něco jako otevřená kniha...*“ (Pithart 2003c). Ve stejném čísle odhadl Karel Steigerwald prezidentskou volbu jako „*boj Pitharta se Zemanem*“ (tamtéž). Prezidentem se nakonec stává bývalý předseda Občanského fóra a zakladatel ODS Václav Klaus.

Petr Pithart tak zažívá další velkou politickou prohru, kterou v prvních chvílích snášel jen velmi obtížně. Nedostal totiž slíbené hlasy ČSSD: „*Na první minuty po skončení posledního kola první volby nejsme nijak hrdý. Neovládl jsem se a dal jsme příliš najevo roztrpčení nad tím, že si ČSSD volbou řešila spíše vnitřní problémy*“ (Pithart 2004a). V březnu 2003 pak vystoupil proti tajným volbám na půdě parlamentu: „*Právo hlasovat tajně má být výsadou jedině a výlučně občanů: poslanci a senátoři, které si občané zvolili mají hlasovat před jejich zraky, aby ti první věděli, koho příště mají a koho nemají volit*“ (Pithart 2003d). Na otázku, zda svůj neúspěch při prezidentské volbě považuje za svou největší porážku Pithart odpověděl: „*Ne. Tou byly parlamentní volby 1992*“ (Pithart 2004b). Václava Klause Pithart nevolil, dal přednost Jaroslavě Moserové a Janu Sokolovi (tamtéž). Zda-li bude kandidovat Petr Pithart i v roce 2008 není zatím úplně jasné: „*Už nejsem ochoten se podbízet a líbit a do nějakého populistického souboje nepůjdu. A obávám se, že příští volby prezidenta takové budou. Do toho se mi nechce*“ (tamtéž).

Od roku 2004 je předsedou Senátu Přemysl Sobotka z ODS. V posledních senátních volbách v říjnu 2006 obhájil již potřetí Petr Pithart svůj mandát v obvodě Chrudim. Tentokrát jen o „rekordních“ dvacet čtyři hlasů. Je místopředsedou Senátu Parlamentu České republiky.

2.3. Václav Benda – od křesťanských k občanským demokratům

Václav Benda založil jednu z prvních polistopadových politických stran – Křesťanskodemokratickou stranu, se kterou kandidoval v prvních svobodných volbách 1990 mimo Občanské fórum. V Občanském fóru se výrazně podílel na práci tzv. politické komise. Patřil mezi iniciátory lustračního zákona a velkého zastánce restitucí. Byl prvním ředitelem Úřadu pro vyšetřování a dokumentaci zločinů komunismu a od roku 1996 také senátorem. V roce 1998 obdržel řád prezidenta republiky Za zásluhy. Zemřel vinou těžké nemoci 2. června 1999.

2.3.1. Václav Benda v Občanském fóru

Podle Marka Bendy prohlásil jeho otec Václav v noci ze 17. na 18. listopad 1989, že *„revoluce začala, ale je to o několik měsíců dříve než čekal a připravoval a síly Obrody jsou mnohem lépe připraveny“* (Navara a Šídlo 2004). Na druhou stranu ani jemu se v prosinci 1989 (podobně jako například Jičínskému) nechtělo do vlády. Benda navrhoval, aby Ladislav Adamec zůstal v čele federální vlády, která by byla doplněna jen o dva ministry za Občanské fórum, kteří by navíc neměli na starosti ekonomickou problematiku. Vycházel z názoru, že zatím *„je nevýhodné vzdát se postavení celonárodně podporované opozice“* (Suk 2003: 129).

Václav Benda od prvních polistopadových týdnů intenzivně podporoval Václava Havla na funkci prezidenta Československa. Ve chvíli, kdy se Občanské fórum a VPN dohodly na Havlově kandidatuře, doporučoval *„okamžitě zahájit propagandu“* (Suk 2003: 208) bez ohledu na výsledky jednání o složení federální vlády. Nakonec uspěla umírněnější varianta (Jičínský, Pithart), která doporučovala počkat až na výsledky právě těchto jednání.

V samotném vedení KC OF se v počátcích neuplatňovala žádná demokratická pravidla delegování jednotlivých funkcí. Václav Havel stál v jeho čele jaksí samozřejmě, Petr Pithart na jeho doporučení, Jan Urban na doporučení Pithartovo apod. Radu KC OF jmenovali Havel s Pithartem na principu *„vzájemné známosti a důvěry“* (Suk 2003: 104). Václav Benda patřil mezi první kritiky takových postupů. Otevřeně vystoupil po jmenování Jana Urbana: *„Celkem dovedu pochopit, že není možné věci, které závisí na složitých jednáních mnoha partnerů (čili v tomto případě kandidaturu Petra Pitharta na předsedu vlády) předem projednávat nebo konzultovat. Tak to*

bohužel v revolučních časech chodí. Na druhé straně nechápu (aniž bych měl cokoli proti Janu Urbanovi), kdo nám – jako sněmu – prezentuje Urbana jako nového šéfa OF, aniž by se namáhal kohokoli se na cokoli zeptat nebo požádat o jakékoli návrhy“ (Suk 2003: 303). Na reakce, že se to děje na přání a návrh Havla s Pithartem Benda reagoval: *„Copak máme dědičné království!“* (Suk 2003: 304).

Úplně jinak však Benda reagoval na kritiku krajských Občanských fór, které si stěžovaly na přílišný centralismus, de facto nebyly v nejvyšších orgánech KC OF vůbec zastoupeny. V radě KC OF začali krajszí zástupci zasedat až první únorový týden roku 1990. Václav Benda takový způsob vedení KC OF odmítl: *„Jsme demokratická nebo revoluční instituce? Já jsem teď pro revoluční. Myslíme, že s účastí krajů budeme demokratičtější? Opak je pravdou!“* (Suk 2003: 306). Benda se už od vzniku Občanského fóra snažil získat v jeho rámci co největší vliv. Nejvíce patrné je to na jeho fungování v politické komisi Občanského fóra.

Ta vznikla už 24. listopadu 1989. Ivan Havel její zřízení vysvětlil tak, že *„měla soustředit především ty, kteří by mohli zdlouhavými politickými diskusemi ohrozit efektivnost rozhodování“* (Suk 2003: 308). V politické komisi se tak sešli kromě Václava Bendy také Hana Marvanová, Emanuel Mandler ad. Nejprve se jmenovala koncepční, 11. prosince, kdy se jejím předsedou stal právě Benda, se její název změnil na politickou. *„V prvních organizačních propozicích stálo stručně vymezení - ‚sjednává politickou shodu mezi jednotlivými politickými proudy uvnitř OF a udržuje styk s politickými stranami působícími mimo OF‘“* (tamtéž). Aktivně fungovat začala politická komise až v lednu 1990, kdy se dohodla, kdo je vlastně jejím řádným členem – *„ty formace, které se podílely na založení Občanského fóra“* (Suk 2003: 309). Těch bylo v lednu 1990 osm:

- 1) Občanská demokratická aliance (ODA) – Daniel Kroupa, Pavel Bratinka
- 2) Křesťanskodemokratická strana (KDS) – Václav Benda
- 3) Československá demokratická iniciativa (ČDI) – Emanuel Mandler
- 4) Panevropská unie Čech a Moravy (PEUČM)
- 5) Hnutí za občanskou svobodu (HOS)
- 6) Klub za socialistickou přestavbu Obroda (KSPO) – Zdeněk Jičínský
- 7) Sociální demokracie (SD) – Rudolf Battěk
- 8) Levá alternativa (LA) – Petr Uhl

Už Bendova argumentace proti zapojování krajských Občanských fór do procesu rozhodování KC OF či jeho kritika jmenování hlavních představitelů KC OF „shora“

jasně ukazoval, že se Benda a jeho KDS snažili získat co největší podíl na rozhodování Občanského fóra a vytvořit co nejlepší základnu pro svou stranu pro parlamentní volby. Chtěl, aby politická komise byla „beranidlem proti [ostatním] stranám“ (tamtéž). Těchto osm různorodých politických subjektů si význam kandidátek pod hlavičkou Občanského fóra velmi rychle uvědomilo a znemožnilo podobný „luxus“ dalším případným zájemcům. Už 19. ledna 1990 Benda ostře vystoupil proti volební komisi KC OF, která se snažila najít jakýsi kooptační klíč k počtu mandátů na kandidátkách OF. Podařilo se mu, aby ho rada KC OF jmenovala členem volební komise. Rychle si uvědomil, že „o každé místo na kandidátce OF bude nutné neúprosně bojovat. Navrhl, aby politická komise vystoupila s tvrdými a maximalistickými požadavky“ (Suk 2003: 309), tzn. získat pro své strany polovinu všech míst (později zmírněno na třicet procent).

Další obrovskou příležitostí nových stran byly lednové parlamentní kooptace. Sociální demokracie získala tři mandáty, Křesťanskodemokratická strana dva stejně jako Československá demokratická iniciativa. Sedm získaných mandátů bylo velkým zklamáním, už 31. ledna Benda mobilizuje: „*Naším zájmem je přejít do protiofenzívy, jinak bude politická komise zcela odsunuta*“ (Suk 2003: 310). Hlavním viníkem byly podle Václava Bendy příliš velké požadavky z regionů a stále ještě celospolečenská nedůvěra k politickému stranictví. Pro další vyjednávání zvolila politická komise jinou strategii: vyhnout se radě KC OF a vyjednávat jen s jejími „*nejvlivnějšími představiteli*“ (Suk 2003: 311) – Pithartem a Kučerou.

Styl delegování nových poslanců do parlamentu v lednových kooptacích kritizoval Václav Benda i z jiného úhlu: „*Je tam sice 100, 150 poslanců OF, ale je to houf vysoce kvalitních (a někdy ani to ne) individuí, vystupujících celkově ke smíchu, zkušených poslanců. Nejsou schopni se sjednotit*“ (Suk 2003: 312).

Během února se směrem k problematice naplňování kandidátek Občanského fóra pro červnové volby utvořily v Občanském fóru dva proudy. Bendův: „*...jiná cesta než přes politické strany by vedla k 350 nezávislým poslancům neschopným dohody; to vede buď k anarchii, nebo k podpoře fašizujícího režimu...*“ (Suk 2003: 313) a Fišerův: „*Volební kampaň ponesou hlavně kraje a okresy*“ (tamtéž). 22. února Benda požaduje za politickou komisi čtyřicet procent míst na kandidátkách, během březnových jednání ustupuje na požadavek třiceti procent kandidátních míst. Politické komisi se však nepodařilo s radou KC OF zastoupenou od února i krajskými zástupci dohodnout.

2.3.2. Polistopadové reflexe

Václav Benda se své práci *Pokorný návrat k parlamentní demokracii* (Benda 2002) vidí dva hlavní faktory, které sametovou revoluci v Československu odlišují od podobných procesů v postkomunistických zemích a bývalých republik Sovětského svazu:

1) „...Československo mělo po Polsku nejlépe zorganizované, nejlépe kádrově i programově vybavené opoziční hnutí. Totalitní monopol byl již dávno před listopadovou revolucí prolomen na mnoha frontách“ (str. 26)

2) Ekonomické a sociální faktory hrály „okrajovou úlohu, rozhodujícím činitelem byla touha po svobodě a v nemenší míře neúnosnost žít v dokonalé atomizované společnosti“ (tamtéž) bez tradičních vzájemných vazeb.

Z toho pro Bendu vyplývá, že československá „revoluce, vzešlá vesměs z ,vyšších a vznešenějších‘ pohnutek, trpí od počátku jistým přebytkem idealismu. Přitom je stále zřejmější, že její osud je bezprostředně spjat s úspěchem ekonomické reformy...(…) Zápas o politickou budoucnost Československa je tedy dnes především zápasem o podobu ekonomické reformy“ (str. 26-27). „...jsme přesvědčeni, že musí být provedena rychle a radikálně“ (Benda 1991a: 5). Benda zároveň varuje, že zde není prostor pro žádné experimenty, protože „něco jako třetí cesta neexistuje“ (str. 28).

Klíčovým subjektem listopadových událostí bylo jednoznačně Občanské fórum. „...při těchto procesech neexistovala žádná jiná alternativa...(…) ...nikdo, kdo v listopadu stál mimo OF, nemá právo přisvojovat zásluhy na revoluci“ (str. 31). Tím však funkce Občanského fóra podle Benda končí. Odmítá jakékoli další pokusy (tato kritika je míněna přímo na adresu Václava Havla) o „nepolitickou politiku“, o preferování „nezávislých osobností“ na úkor politických stran: „Podle mého názoru jde o slepou uličku, ne-li přímo cestu do propasti – a málo nám pomůže dodatečné zjištění, že její nastoupení nebylo v převážné většině diktováno zlými úmysly, ale pouhou neznalostí politické abecedy“ (tamtéž), protože „novodobá demokracie nemůže fungovat bez plurality politických stran (na rozdíl od hnutí je v termínu ,strana‘ tato pluralita již zakódována) v jejich klasické podobě sice jedno – stranného, ale univerzálního přístupu“ (str. 32).

Václav Benda kritizoval (i přes jejich přátelství) Václava Havla po celá 90. léta. Nejčastěji mu vytýkal malý respekt k politickým stranám. „Byť i teoreticky uznává, že moderní masová demokracie nemůže existovat bez existence politických stran, přesto těmito svými postoji (představami o nepolitické politice, pozn. A.G.) přibrzdil nebo

zpomalil rozvoj a přirozenou diferenciaci české politické scény. S tím pak souvisí jeho sklon dávat přednost osobním přátelským vztahům před svazky politickými“ (Benda 1993a). Bendova kritika na adresu Václava Havla se vystupňovala zejména v souvislosti s Opoziční smlouvou, kdy prohlásil, že podezírá Hrad „z dosti závažného útoku proti parlamentní demokracii, ze snahy budovat společnost jinak než na principu politických stran. Ono ‚jiné řešení‘ se ovšem v historii demokracií nikdy neosvědčilo, bez stran se demokracie mění v protofašismus“ (Benda 1998a).

Kladem politika nemusí být podle Bedy ani zkušenost z disentu. „Zdá se být totiž skoro vhodnější tajit svoji případnou disidentskou minulost, protože pro mnoho lidí je to spíš výzva jejich vlastní malodušnosti a kolaboraci s komunistickým režimem. Ten fenomén vytlačování bývalých oponentů předešlého režimu z politiky, ať již jsou politicky orientováni jakkoliv, se u nás významně projevuje“ (Benda 1994a: 4).

„Nepatřím k lidem, kteří by chtěli provokovat, kteří žijí jen z negativní kritiky nebo mají potěšení z toho, že někoho naštvou. Na druhé straně mé názory neovlivní to, jestli se někdo naštve. Má pozice v politice této země – v níž jsem byl již nejméně desetkrát pohřben – přesto zůstává stabilní. To, co si myslím, jsem schopen také říci“ (Benda 1998b).

2.3.3. Vznik Křesťanskodemokratické strany

Již 3. prosince 1989 vzniká Křesťanskodemokratická strana (KDS), 26. prosince proběhl její ustavující sjezd, kde byl do funkce předsedy zvolen Václav Benda (Bendová, 2006, 5/13:18). Křesťanskodemokratická strana se „od počátku vymezovala jako subjekt konzervativní a křesťanské orientace, přičemž nechtěla být spojována pouze s katolickým prostředím“ (Malíř a Marek 2005: 1557). Od počátku se vyslovovala pro systém „zastupitelské demokracie, ve které by měly hrát klíčovou roli jasně profilované politické strany, široce zaměřeným hnutím křesťanskodemokratická strana v rovině svých idejí nedůvěřovala“ (tamtéž). Stavěla na několika klíčových programových bodech:

- 1) podpora rodiny jako základního pilíře společnosti
- 2) vyrovnání se s komunistickou minulostí (lustrace a rehabilitace)
- 3) důraz na soukromé vlastnictví (restituce)
- 4) rovnost před zákonem (právní stát)
- 5) radikální ekonomická reforma (omezování role státu, snižování daní)
- 6) evropská integrace

Podle Petra Fialy „byla možná především pokusem katolických intelektuálů vytvořit moderní křesťanskou stranu bez tíživého dědictví předválečného českého politického katolicismu, která by nenavazovala na problematickou politiku vedení lidové strany v období komunistické diktatury...“ (Fiala 1995: 236).

Podrobněji se k politickému programu KDS vrací Marek Benda (syn Václava Bendy) v eseji *Konzervatismus v 90. letech* (Benda M. 2000). Základním rysem politiky KDS bylo pokračování konceptu radikálně – konzervativní politiky tak, jak ji už několikrát během disentu Václav Benda popsal. Odrazovým můstkem byl „postoj k vlastní minulosti“, protože „minulost má významný vliv na přítomnost a budoucnost“ (str. 126), tj. vyrovnání se s komunistickou minulostí. Marek Benda v této souvislosti hovoří o třech blocích (str. 127-130):

1) „náprava způsobených křivd“

- „snaha o zrušení všech nespravedlivých rozsudků“ (pokus o cestu tzv. právní diskontinuity, „nadřadit právo přirozené právu pozitivnímu“ – tzn. mnohem radikálnější koncepci než prosazoval Jičínský nebo Pithart) „Musíme zachovat kontinuitu práva a nesmíme spolu s ní udržovat kontinuitu bezpráví“ (Benda 1991a: 5).

- restituce – „Vycházeli jsme z přesvědčení (které se později ukázalo jako velmi prozíravé), že při privatizaci budou exponenti a přísluhovači minulého režimu ve zvýhodněném postavení. Cestou, jak jejich náskoku bránit, byly právě restituce. (...) zároveň jsou „nejrychlejším procesem privatizace a nalezení odpovědného vlastníka“ (str. 127).

2) lustrace – „snaha ochránit mladou demokracii před vlivem komunismu“ spojená s možností „postavit před soud osoby, které v minulosti spáchaly trestné činy“ (str. 128). V souvislosti s lustračním zákonem Václav Benda v roce 1991 napsal: „Udělovat odpuštění za jiné a navíc těm, kdo nadále vystupují a působí jako nepřátelé, to se mi zdá příliš i podle křesťanských zásad“ (Benda 1991c: 6). Po schválení zákona parlamentem prohlásil, že je spokojen, že „je to krok vpřed, i když s určitými kompromisy. Některé paragrafy totiž umožňují očištění komunistických funkcionářů“ (Benda 1991b: 4).

3) „snaha rozbít všechny komunistické mýty a lži

- vysvětlit přirozenou a „nepostradatelnou“ roli církve ve společnosti a dosáhnout její nezávislosti na státu (církvní restituce)

- kauza Pinochet – „Generál Pinochet dokázal vzít na svá bedra odpovědnost za jednání, na kterém zajisté bylo mnoho sporného, které ovšem zachránilo Chile před

hrůzami komunismu“ (str. 129). Pinochetův příklad měl posloužit jako model posuzování dalších činů (např. kauzy bratří Mašínů). KDS se chtěla přihlásit „*k tezi, že každý, kdo brání nástupu komunistického teroru, dělá dobře a ne naopak“* (str. 130) a tím posílit prvek osobní lidské odpovědnosti. „*...svoboda a lidská práva jsou pro mne základními hodnotami, ale právě proto stojí za tyto hodnoty bránit. Jestliže si však nějakých hodnot vážíme, musíme být připraveni tyto hodnoty bránit popřípadě i násilím“* (Benda 1994a: 3).

V interview pro deník Práce vylíčil Václav Benda vztah KDS k odborům, které podporuje, „*protože je pokládá za jeden z důležitých sebeobránných mechanismů společnosti proti tendencím k narušování sociální spravedlnosti. Na druhé straně se ale obáváme, že velká část existujících odborů je pouhým dědictvím totalitní minulosti a sehrává spíše negativní roli, jak vzhledem ke svým vlastním členům, tak i vzhledem k celkovému ekonomickému a politickému rozvoji“* (Benda 1993a). Řešením není omezit práva odborářů, ale podporovat „*vytváření skutečně svobodných a demokratických odborů“* (tamtéž).

Dalším tématem KDS byl boj proti korupci. Strana chtěla rozšířit zákon o konfliktu zájmů (týkal se poslanců a členů vlády) „*o přímé sankce až po ztrátu poslaneckého mandátu či ministerského křesla“* (Benda 1993c: 26). Benda dále podotýká, že „*méně znamená více: necht' je skutečné zneužívání veřejného postavení tvrdě trestáno zákonem a necht' jsou všechny problematické případy v této sféře ponechány rozhodnutí veřejného mínění. Přičemž rozhodujícím demokratickým kritériem samozřejmě zůstávají volby...“* (tamtéž).

Benda se už v disentu vyjadřoval k etickým otázkám. Po vstupu do polistopadové politiky si své postoje udržel. Zmírnil však svou „*protiinterrupční“* rétoriku, protože „*kategorické snahy by mohly být kontraproduktivní nebo společnost naladit spíše opačným způsobem, viz problematické výsledky podobných opatření v Polsku“* (Benda 1994b). Klíčová je pro KDS podpora mladých rodin s více dětmi zaměřená nepřímo – „*na daňové úlevy a další takováto opatření, které nepřinášejí výhodu asociálním žvlům, ale těm, kdo pracují“* (tamtéž).

Osobní velkou vizí Václava Bendy byl vznik velké pravicové strany (to je zřejmě další důvod integrace KDS do ODS). „*Já ovšem perspektivně v deseti, patnácti letech vidím jako strategický cíl vybudování jedné politické strany v pravé a středové části politického spektra. Myslím si, že je celkem lhostejné, jestli se ta strana bude jmenovat konzervativní. Musí mít pouze viditelné, pro voliče přístupné, jasně definované*

křesťanské křídlo“ (Benda 1994a: 4). První snahy o integraci menších pravicových stran iniciovali Václav i Marek Bendovi už na půdě Meziparlamentního klubu demokratické pravice, ve kterém oba působili. Jednalo se o projekt tzv. *Desatera demokratické pravice* v roce 1991, na kterém pracovali společně se zástupci Občanské demokratické aliance. Oba Bendové měli blízko také ke Klubu angažovaných nestraníků. Usilovali o jeho připojení ke KDS. „*KDS může být iniciátorem integračních snah, i když je malou stranou. Jestliže je nějaká strana nejsilnější, pak má méně silné pohnutky k tomu, aby přispívala k integraci politické scény. Ten, kdo je slabší, si je naopak vědom potřeby odstranění roztržičnosti pravice*“ (Benda 1995).

2.3.4. Projekt Křesťanskodemokratické unie

KDS se na svém prvním sjezdu v březnu 1990 rozhodla nekandidovat pod hlavičkou Občanského fóra. Svou roli mohla sehrát také skutečnost, že se nepodařilo získat dostatečné množství volitelných mandátů na kandidátkách Občanského fóra pro nadcházející volby. Václav Benda dostal jako předseda strany na sjezdu těžký úkol, vystoupit z Občanského fóra a zároveň se nespojit s lidovci (Bendová, 2006,5/14:20). „*Přestože byl táta přesvědčen o nešťastnosti tohoto postoje, akceptoval jej...*“ (Benda M. 2000: 135). Ve snaze co nejvíce respektovat přání delegátů sjezdu KDS vymyslel Benda třístrannou dohodu s názvem Křesťanskodemokratická unie (Bendová, 2006,5/15:04), kdy se KDS domluvila na volební koalici s Československou stranou lidovou (Bartončík) a Křesťanskodemokratickým hnutím (Čárnogurský).

Těsně před červnovými volbami 1990 vystoupil se svým „známým“ prohlášením náměstek federálního ministra vnitra Jan Ruml a zdiskreditoval celou KDU. I Ústřední volební komise „*v oficiálním prohlášení označila vystoupení náměstka Rumla za ‚hrubé porušení‘ volebního zákona a poškození Československé strany lidové*“ (Suk 2003: 379). Kamila Bendová v rozhovoru prozradila, že Václav Benda vnímal tuto Rumlovu iniciativu jako útok proti katolíkům v obavách před jejich rýsujícím se dobrým volebním výsledkem. Zdůraznila, že Bartončík se s Bendou stýkal již od počátku roku 1989. Už v té době probíhaly první rozhovory o možné politické spolupráci křesťanů (katolíků) – včetně těch v disentu – vzhledem k uvolňování celkové politické situace. Přeceňování Bartončíkovy role v bezpečnostních složkách považuje za nesmysl (Bendová, 2006,5/18:50). Podle Daniela Kroupy „*lidovci podezírali, že to bylo Občanské fórum, které vyvolalo kauzu Bartončík, což byl hluboký omyl, protože nikdo tím nebyl tak zaskočen jako samotné Občanské fórum*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 312).

Po volbách 1990 se Československá strana lidová pokoušela o sjednocení s KDS. Václav Benda však vystupoval proti především z „*důvodu hlubokých rozporů v politické orientaci obou subjektů*“ (Malíř a Marek 2005: 1435). Jedním z hlavních důvodů, který souvisel s programem KDS (resp. s jeho třetím blokem), byl vztah k církvi. „*U ni (církve, pozn. A.G.) je celkem pochopitelné, že se po celém století, výrazně ovlivňovaném marxismem a jinými materialistickými směry, cítí v izolaci a reaguje jistou uzavřeností a semknutostí. My jsme však vycházeli z přesvědčení, že Druhý vatikánský koncil i další působení papežů bylo výzvou pro věřící, aby z této ulity vyšli znovu do světa a byli si vědomi své odpovědnosti (jak popsal Václav Benda už v disentu) za věci kolem sebe a zejména na povinnosti pojmenovávat zlo pravým jménem*“ (Benda M. 2000: 129). O vztahu KDS a ČSL píše také Bohumil Pečinka: „*KDS přitom po celou dobu své existence stála napravo od ČSL a působila jako striktně nadkonfesijní uskupení, o němž její první předseda (Václav Benda, pozn. A.G.) často říkal: ‚Na rozdíl od lidovců nechceme být odborovou organizací katolické církve.‘*“ (Pečinka 2000: 76).

V červnu 1991 si lidovci nechali zaregistrovat značku Křesťanské a demokratické unie (KDU), se kterou šli v roce 1990 s KDS a slovenskými křesťanskými demokraty společně do voleb, čímž „*porušili dohodu, že nikdo ze stran tříkoalice si nepřivlastní označení KDU*“ (tamtéž). Motivem lidovců byly údajně „*deklarované ‚obavy z možného zneužití‘, reálně však zřejmě s cílem využít osvědčené značky...*“ (Fiala a Mareš 1997a: 116). Můžeme říci, že tímto lidovci de facto ukončili možné „*náměly*“ s KDS. Ta se rozhodla „*vystoupit z poslaneckého klubu Křesťanské a demokratické unie a vytvořit samostatný poslanecký klub s Liberálně demokratickou stranou (na vlastní neměla potřebný počet poslanců, pozn. A.G.)*“ (tamtéž). V roce 1992 se tak již nepodařilo před parlamentními volbami vytvořit společnou volební koalici křesťanských stran. Josef Lux to později nazval „*historickou chybou*“ (Malíř a Marek 2005: 1436).

2.3.5. Sbližování s občanskými demokraty

Na konci roku 1991 Benda poprvé varuje před neexistencí demokratické levicové opozice (výjimka jsou jen Battěkovi sociální demokraté), která způsobuje, že střetnutí „*mezi pravíci a levíci je zde jednoznačně bojem na život a na smrt mezi silami usilujícími o svobodu, parlamentní demokracii, právní stát a prosperujícími tržní hospodářství, a mezi silami restaurace, kterým je demokracie trnem v oku a které se tak*

či onak touží vrátit do poklidných vod totality... (...) Je to ve skutečnosti prosté střetnutí pravdy a lži...“ (Benda 1991d: 2).

Křesťanskodemokratická strana se navíc od prvních dní svého vzniku potýkala s nízkými preferencemi ve výzkumech veřejného mínění. Ty se odrazily i na výsledcích komunálních voleb z roku 1990. Křesťanskodemokratické straně se „nepodařilo převzít část křesťanských voličů lidové strany, ani shromáždit křesťansky orientované politiky, angažující se především v ODA, ale i ODS či SD (OH)“ (Fiala 1995: 237).

Z těchto dvou důvodů se vedení strany orientovalo na spolupráci se silnějším partnerem. Díky ideovým rozepřím s Československou stranou lidovou „se postupně sblížovala s nově vzniklou Občanskou demokratickou stranou, se kterou 1. dubna 1992 uzavřela definitivní dohodu o volební koalici“ (Malíř a Marek 2005: 1559). V souvislosti s dramatickým konfliktem „pravdy a lži“ (a s větší šancí na volební úspěch) bylo „třeba včas přejít od nezávazné spolupráce k vytvoření mohutného bloku a koaliční dohoda s ODS se nakonec ukázala být tím nejschůdnějším prvním krokem“ (Benda 1991d: 2). Je důležité připomenout, že právě ODS byla garantem radikální a rychlé ekonomické reformy, která byla podle Václava Bendy „ze všeho nejdůležitější“ pro další demokratickou budoucnost v zemi. Sympatie k ODS potvrdila i vnitrostraničná anketa v létě 1991.

Podle Petra Fialy hrálo v neprospěch Křesťanskodemokratické strany její postavení v politickém spektru, tzn. pozice „mezi občanskými (ODS, ODA) a křesťanskou (ČSL) stranou“ (Fiala 1995: 237):

1) občanské strany nabízejí alternativu pro konzervativního voliče „nekřesťana“, i případně pro voliče křesťana, který nechce „explicitně křesťanskou stranu“

2) voliči křesťané (zvl. katolíci) preferující „tradiční pojetí křesťanské politické angažovanosti“ žádají, aby „křesťanská strana byla důslednou obhájkyňou křesťanského morálního kodexu v sekularizované a liberalizované společnosti“, tzn. je pro ně vyhovující KDU-ČSL

3) počet voličů stojící mezi těmito dvěma skupinami „je skutečně minimální“ Fiala se v roce 1995 zamýšlí nad budoucností Křesťanskodemokratické strany a formuluje možný scénář (Fiala 1995: 238): Vzhledem k voličské podpoře „samostatná existence KDS není nadále možná“, a proto vzhledem k blížícím se parlamentním volbám v roce 1996 je nutné spojení s další politickou stranou, přičemž možnosti jsou jen tři: ODS, ODA, KDU-ČSL. Forma spojení může být různá – „od úplného sloučení

až po těsnou koalici“ a nemusí s ní souhlasit všichni členové, tzn. hrozí „rozdělení KDS“.

Spolupráce s ODS byla podle Bendy významná, protože „v České republice nemůže pravice vládnout bez podpory křesťanských sil, ale ani křesťanské síly bez ‚liberální‘, ke křesťanství se hlásící pravice. (...) ...přitom se ovšem nutně projeví rozdíly mezi liberálním a individualistickým přístupem ODS a sociálnějším a solidárním přístupem KDS. Tyto rozdíly jsou sice nevyhnutelné, osobně jsme však přesvědčen, že nejsou nepřekonatelné“ (tamtéž).

Asi nejvýznamnější roztržkou v nové koalici byly církevní restituce. Vrátit církvi majetek bylo součástí politického programu KDS na cestě k její nezávislosti na státu. Tento bod „je jedním z mála významných nedorozumění se značnou částí ODS, vyplývající z mylné ‚osvícenecké‘ úvahy, že je proti zájmům společnosti posilovat postavení zejména katolické církve zvýšením její hospodářské moci“ (Benda M. 2000: 129).

Po volbách v roce 1992 usedl Václav Benda do čela Sněmovny lidu Federálního shromáždění. V červenci 1992 znovu hovoří o potřebě „věrohodné“ demokratické levicové opozice. ČSSD za ni zatím nepovažuje: „Je to zarážející právě zejména u sociální demokracie, která měla mimořádně příznivou situaci. Možná to způsobila neschopnost vedení nebo militantní reformně komunistické proudy Obrody, které získaly silnou pozici v ní, že nedokázala využít demokratických tradic i podmínek, které měla“ (Benda 1992a).

Po rozpadu federace je Benda bez placené politické funkce. Vysvětluje si to různě: „Dal jsem, protože to bylo nezbytné, různým politikům vědět, že kdybych se ocitl v jakémkoli výkonném postavení, že jsem schopen během několika týdnů, maximálně měsíců, shromáždit důkazy a že nebudu váhat poslat i ministry současné vlády za mříže, pokud se jim taková kriminalita dokáže (rozprodávání státního majetku pod cenou, pozn. A.G.). Odtud plyne panický strach, abych nedostal jakýkoli úřad, z jehož titulu bych mohl příslušné důkazy získat“ (Benda 1994a: 4).

Navíc v prosinci 1993 střídá na místě předsedy strany (placená funkce) Václava Bendu Ivan Pilip, neboť Benda „nedokázal stranu dostatečně mediálně prezentovat a tím ji zajistit přízeň voličů...“ (Fiala a Mareš 1997b: 308). Benda se v 90. letech stal rychle častým terčem médií. Pravděpodobně to způsobil jeho nekonformní image a také skutečnost, že několikrát usnul přímo v parlamentu. Novináři mu vymysleli několik přezdívek, přičemž asi nejznámější byla „Líný sumec“. „Stává se mi, že pracuji 14 – 15

hodin v parlamentě či v jiných politických činnostech, vrátím se domů a mám na stole poštu a všechny úkoly, které se mi za den nahromadily. Navíc se musím připravit na další den, takže na spánek mi zbývají 4 -5 hodin. Nějak se to snažím vydržet a řeším to v podstatě tak, že kdykoli se naskytne volnější víkend, prospím 12 – 14 hodin“ (Benda 1991a: 5).

V červnu 1995 se zástupci Občanské demokratické strany a zástupci Křesťanskodemokratické strany domluvili na tzv. integrační smlouvě. S tím nesouhlasila část členské základny Křesťanskodemokratické strany a už v květnu 1995 ji opouští polovina poslanců (vedená místopředsedou Křesťanskodemokratické strany Pavlem Tollnerem). Ta až do září 1995 funguje v parlamentu samostatně, aby poté vstoupila do KDU-ČSL. Podobně se zachovali i někteří členové strany. Navíc „v důsledku nesouhlasu spojení KDS s ODS odmítl již dojednanou integraci s KDS Klub angažovaných nestraníků“ (Fiala a Mareš 1997b: 314). V listopadu 1995 rozhodli zbylí členové na pátém sjezdu Křesťanskodemokratické strany o definitivním sloučení s Občanskou demokratickou stranou. 31. března 1996 tak Křesťanskodemokratická strana zanikla. Tím KDU-ČSL „umožnila stát se jediným významným křesťanským subjektem na české politické scéně“ (Fiala a Mareš 1997b: 309).

2.3.6. Václav Benda v čele ÚDV

V lednu 1995 vzniká Úřad pro vyšetřování a dokumentaci zločinu komunismu (ÚDV). Václav Benda se stává jeho vůbec prvním ředitelem. Může se tak osobně angažovat v procesu vyrovnání se s komunistickou minulostí, které bylo od listopadu 1989 jeho velkým tématem (i tématem KDS). Ve stati *Problematika vyrovnávání se s minulostí* (Benda 2002) Benda shrnuje některé své postřehy a popisuje několik základních fází:

- 1) konec roku 1989: vyškrtnutí vedoucí úlohy KSČ z Ústavy
- 2) počátek roku 1990: - zabavení majetku KSČ /to proběhlo neúspěšně:
„...oficiálně byl majetek Komunistické strany Československa ke dni zabavení, tj. k 31. prosinci 1989, ohodnocen asi na 12,5 mld. Kčs. Ve skutečnosti se podařilo zabavit nebo převzít majetek v rozsahu řádově několika set milionů korun“ (str. 33)/

- zákon o soudní rehabilitaci obětí komunismu

- 3) 1990 – 1991 restituční zákony
- 4) polovina roku 1991 – lustrační zákon / byl zákonem „ochranným“: „...staré struktury Státní bezpečnosti a jejich spolupracovníků, respektive nejvyšších

komunistických kádru, které byly v prvních měsících po listopadu vylekány a snažily se být maximálně loajální, byly postupně uklidněny sametovostí naší revoluce a obecnou vládou, s kterou jsme k nim přistupovali. (...) ...akt transformující se společnosti proti možné kontraofenzivě starých estébáckých a komunistických kádru“ (str. 35).

5) rok 1993: zákon o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu

- „rozšířil i rehabilitace ve směru práva na odpor (včetně ozbrojeného)“

- „zastavení běhu promlčecích lhůt u přesně definovaného okruhu zločinů spáchaných mezi lety 1948 – 89“ (tamtéž).

6) jaro roku 1996: zákon o odtajnění a individuálním zpřístupnění osobních svazků vedených StB

Václav Benda nebyl zastáncem zákazu Komunistické strany (podobně jako Pithart): „...ono rozpuštění komunistických stran (např. v některých zemích bývalého Sovětského svazu) bylo kontraproduktivní, protože jenom zatemnilo situaci a umožnilo jim pod novým jménem, novou hlavičkou, případně v jiných stranách nadále nerušeně pokračovat ve svém působení“ (str. 34). Odmítl také princip kolektivní viny: „Rozhodně se nedomnívám, že by bylo vhodné nebo žádoucí a priori každého, kdo někdy byl členem komunistické strany, vylučovat z občanského a politického života“ (Benda 1995).

Během svého působení v čele ÚDV Benda upozorňoval na prorůstání předlistopadových politických a zločineckých struktur do současnosti. Informoval i o snahách „ničít usvědčující dokumenty o komunistických zločinech“ (Benda 1996). Většinu obvinění vůči bývalým komunistickým pohlavářům ale státní zastupitelstvo ÚDV vracelo jako nedostatečné (např. obvinění Karla Hoffmanna, Milouše Jakeše, Zbyňka Sojáka, Jozefa Lenárta ad. z vlastizrady). Největší ohlas veřejného mínění vyvolalo beze sporu obvinění signatáře Charty 77 Zdeňka Mlynáře. „...oproti jiným vyšetřovacím policejním orgánům máme navíc za povinnost také dokumentaci, to jest i tam, kde je zjevné, že nebude moci proběhnout soudní řízení – nejtriviálněji v těch případech, kdy pachatelé jsou již mrtvi – jsme povinni pokračovat ve vyšetřování a jsme povinni shromáždit dokumentaci těchto zločinů“ (Benda 2002: 37).

Na aktivním Bendově přístupu k trestání komunistických zločinů se shodnou i historikové: „Úřadu, pro nějž se v médiích záhy vžil přívlastek Bendův, dokázal dodat váhu a autoritu, jakou předchůdci ÚDV nikdy neměli a jakou ÚDV po jeho odchodu z funkce nikdy nezískal“ (Skřivánek 2006: D5). V lednu 1998 byl Benda z úřadu

odvolán. Začal totiž platit nový zákon o střetu zájmů a Benda od roku 1996 zastával zároveň funkci senátora za ODS.

2.3.7. Senátor Václav Benda

Problémy spojené s existencí a funkcí druhé parlamentní komory byly častým Bendovým tématem podobně jako u Zdeňka Jičínského nebo Petra Pitharta. Senát slouží podle Václava Bendy v první řadě jako „*pojistka proti výkyvům nálad většiny, např. proti nahodilému volebnímu vítězství jakékoli extrémistické strany, toužící urychleně zrušit základní demokratické principy*“ (Benda 1992b).

Benda i Jičínský působili po volbách 1992 ve Federálním shromáždění, které bylo vinou blížícího se rozpadu federace rychle odsouzeno k zániku. Oba obhajovali cestu tzv. Prozatímního Senátu, který by tvořili poslanci Federálního shromáždění zvolení v České republice: „*Ano, chceme a prosazujeme, aby druhá komora českého parlamentu byla prozatím vytvořena z české části FS. V červnových volbách jsme si zvolili státní reprezentaci s neomezeným oprávněním k ústavním změnám (zde se již Benda s Jičínským rozcházejí – KDS je součástí vládní koalice v České republice), tedy i s mandátem vyhlásit samostatnou Českou republiku. Jen šílená a naprosto neodpovědná vláda by nyní, kdy probíhá bolestný proces rozdělení státu, a stojíme tedy před úkolem za pochodu vybudovat prosperující stát český, vyhlásila předčasné volby*“ (tamtéž).

Podle deníku Rudé Právo byl na přelomu let 1992/1993 Václav Benda dokonce „*horkým kandidátem*“ na předsedu Senátu (RP 12.3.1993). Ten však v tomto období zřízen nakonec nebyl. Na rozdíl od snah ČSSD však politici KDS neuvažovali o „*vypuštění*“ Senátu z Ústavy. Koncentraci zákonodárné moci na půdě nově vzniklé Poslanecké sněmovny Benda na rozdíl od Jičínského nekritizuje: „*Orgány České republiky nesly v té době na sobě mimořádně vysokou odpovědnost, a proto došlo k trendu, kdy ČNR a nyní Sněmovna se posunula svými pravomocemi do polohy jistého revolučního konventu, který nad sebou neuznává boha, zákon ani žádnou jinou vyšší moc*“ (Benda 1993b).

V prvních senátních volbách na podzim 1996 kandidoval Václav Benda za volební obvod Praha 1. Zajímavé bylo, že se v boji o senátorské křeslo utkal mimo jiné s Pavlem Tigridem a Jiřím Dienstbierem. Kandidátem ODS se stal po regulérním vítězství v primárkách. Podle Kamily Bendové nasadila KDU-ČSL Pavla Tigrida do stejného volebního obvodu až poté, kdy byla známa kandidatura Václava Bendy

(Bendová 2006,5/57:47). Tigrid ji zdůvodnil tím, že je obyvatelem Prahy 1 a nikde jinde kandidovat nechce. Do druhého kola nakonec postoupili oba. Benda jako vítěz se získal 18 878 hlasů (39,97%) a Tigrid s 9 169 hlasy (19,41%). Václav Benda ve druhém kole Pavla Tigrida porazil, a to i přesto že třetí nejsilnější kandidát Jiří Dienstbier vyzval své voliče, aby v dalším kole senátních voleb podpořili Tigrida. Benda získal 21 106 hlasů (55,67) a Tigrid 16 808 (44,33%). V Senátu se Václav Benda stal místopředsedou senátorského klubu ODS. Svou roli ve volbách zde jistě sehrála i síla kmenových voličů ODS v Praze.

2.3.8. Předčasné volby 1998 a Opoziční smlouva

V období tzv. sarajevského atentátu na konci roku 1997 se Václav Benda jako vůbec jeden z prvních členů výkonné rady ODS postavil proti Janu Rumlovi a Ivanu Pilipovi na stranu Václava Klause. Kamila Bendová vysvětluje, že její manžel vnímal jejich vystoupení jako jasný útok proti pravicové politice jako takové (Bendová 2006,5/50:00). *„Táta se jako jediný člen výkonné rady odmítl podřídit výzvě pražského regionu, který ho do výkonné rady nominoval, aby sám rezignoval. Prohlašoval, že odmítá položit svůj mandát, neboť se mu nijak nezpronevěřil a nebude respektovat výzvu k odstoupení, navíc činěnou s velmi různými motivacemi. Jediným orgánem, který jej může odvolat je kongres, jehož případnému rozhodnutí se samozřejmě podřídí. Což, jak známo, kongres naprosto drtivou většinou hlasů odmítl učinit“* (Benda M. 2000: 135).

Václav Benda patřil mezi zastánce Opoziční smlouvy: *„Je jasně definovaná odpovědnost, nejde o rozdělení rezortů způsobem, který je strategicky destruktivní... (...) Dnes je tady reálný prostor pro výkon sociálnědemokratické politiky, který je ovšem doplněn patřičným prostorem pro přísnou kontrolu ze strany opozice“* (Benda 1998a). O možné spolupráci ODS a ČSSD hovořil již v lednu 1998 (Lidové noviny, 27.8.1998). Pakt obou velkých stran garantoval *„stabilní pokračování transformačního procesu, bylo jasné, že zvát občany k dalším předčasným volbám je šílenství“* (Benda 1998a). ODS si podle Bendy v interview pro Lidové noviny vyzkoušela, že s ČSSD *„nemusíme mít v řadě věcí podepsané smlouvy, a přesto jsme schopni dospět k rozumnému respektování vlastních zájmů. (...) ...naším cílem je zkultivovat vládu ČSSD, nikoli ji destabilizovat“* (tamtéž).

Ve stejném interview padlo několik ostrých výroků na adresu KDU – ČSL, s kterými Václav Benda v roce 1998 vůbec nešetřil:

- „*Vláda 102, tedy koalice ODS – US – KDU – ČSL, by nebyla ani stabilní, ani pravicová – já nevím, kdo si v této zemi troufá ještě označovat lidovce za pravici.*“

- „*...je třeba v zájmu demokratické stability a v zájmu vládní většiny oslabit vliv malých stran v celém systému.*“

- (k odchodu z funkce ředitele ÚDV) „*Ano, odvolali mne laskaví lidovci. Měl jsem být podle zákona o střetu zájmů dočasně uvolněn z práv a povinností šéfa ÚDV, místo toho mne ministr vnitra Cyril Svoboda odvolal. Tošovského vláda dělala všechno pro to, aby byl ÚDV tichou cestou zničen.*“

- „*Spíše lidovcům se hrubě nelíbí, že by se měly zkoumat zločiny minulosti a nikoli příslušnost ke KSČ. Podle lidovců by měly být ostatní strany Národní fronty vyviněny, ať už se dopouštěly čehokoli. Lidovci by nebyli rádi, aby se někdo hrabal v jejich věcech.*“

O měsíc později v rozhovoru pro Právo: „*S lidovci jsme mohli mít podepsáno deset smluv a roztrhali je vždy minutu poté, co se jim přestaly hodit*“ (Benda 1998b).

Benda od začátku platnosti Opoziční smlouvy tvrdil, že má šanci vydržet celé volební období a že nečeká její vypovězení ze strany ODS. V lednu 1999 se přiznal, že je velice skeptický k projektu Čtyřkoalice: „*V úzké spolupráci s lidovci jsem prožil několik let a ani největšímu nepříteli bych to nepřál. (...) Můžete mít deset písemných úmluv a jsou vám k ničemu*“ (Benda 1999).

Václav Benda si od vlády sociální demokracie sliboval také kvalitní fungování ÚDV: „*Před pár týdny jsem jednal s Václavem Grulichem i s Jaroslavem Baštou a jejich postoj ke zkoumání minulosti je rozhodně pozitivnější, než byl postoj Tošovského vlády*“ (Benda 1998a). S nástupem vlády ČSSD přišel i nový ředitel ÚDV Irenej Kratochvíl. Toho jmenoval právě nový ministr vnitra Václav Grulich. Ten však (v souvislosti s „aférou Zilk“ – viz níže) „*ochromil činnost Úřadu pro vyšetřování a dokumentaci zločinu komunismu, když mu zakázal přístup k archívům*“ (Šverdík, Chundela 1998) z důvodu možného úniku informací. „*ÚDV se podle nich (bývalých kolegů Václava Bendy v čele ÚDV Radka Schováňka a Jiřího Gruntoráda, pozn. A.G.) pod Kratochvílovým vedením změnilo v mrtvou instituci, zralou tak akorát na zavření*“ (Skřivánek 2006: D5). V listopadu 1998 začíná podle Bendových vyjádření z budovy ÚDV mizet tisíce spisů, zejména těch týkajících se Lidových milic (MF Dnes, 30.11. 1998). Na začátku prosince 1998 Václav Benda v interview pro Mladou frontu říká, že „*v posledním roce na nás byl vyvíjen intenzivní tlak napříč politickým spektrem,*

abychom informace, kterými disponujeme, propůjčili k politickému zápasu“ (Benda 1998c).

28. října 1998 je dostává Václav Benda vyznamenání prezidenta republiky Václava Havla Za zásluhy. Právě každoroční vyznamenávání vyvolalo jednu z největších afér devadesátých let, tzv. aféru Zilk. V době, kdy Benda vedl ÚDV, ho Václav Havel vždy žádal o prolustrování kandidátů navržených na státní vyznamenání. (Bendová 2006,5/01:07:00). To však nebylo „úplně v souladu“ se zákonem, který takový způsob „prověrek“ neumožňuje. V roce 1998 se veřejnost dozvěděla, že taková forma „lustrací“ existuje právě na případu bývalého vídeňského starosty Helmuta Zilka, který byl navržen na státní vyznamenání i přes svou spolupráci s Stb. Vyznamenání Zilk nakonec nezískal. „...mám bezpečně ověřené informace o tom, že dr. Zilk byl v letech 1965 – 1968 nejprve spolupracovníkem důvěrného styku a posléze řádným agentem československé rozvědky a že za tuto činnost pobíral finanční prostředky“ (Benda 1998d). Okolnosti celé aféry jsou velmi složité, každopádně znamenaly zásadní rozkol mezi Václavem Havlem a Václavem Bendou, který si už nikdy nevyjasnili (Bendová 2006,5/ 01:13:00), protože 2. června 1999 Václav Benda umírá.

Krátce po jeho smrti prohlásil Petr Pithart: „*On patřil k tvrdému jádru disentu, byl to bojovník, který ani poté, co vstoupil do politické strany, se nerozměnil a nesplynul s proudem. (...) Václav Benda byl zosobněním řádu, něčeho, čemu dnes už mnoho lidí nerozumí. Měl v sobě vědomí vyššího řádu než toho lidského“* (MF Dnes, 3. 6. 1999). Městská část Praha 2 prohlásila Václava Bendu po jeho smrti svým čestným občanem.

2.4. Daniel Kroupa – vznik Občanské demokratické aliance a počátky české pravicové politiky

Daniel Kroupa stál u zrodu jedné z prvních polistopadových politických stran - Občanské demokratické aliance. V roce 1990 založil Meziparlamentní klub demokratické pravice, který pomohl identifikovat pravicové poslance Občanského fóra a bývá vnímán jako odrazový můstek české polistopadové pravicové politiky. Ztráta voličských preferencí a odchod významné části členské základny připoutal v druhé polovině 90. let Alianci ke spíše neúspěšnému projektu Čtyřkoalice. ODA nemá od roku 1998 zastoupení v Poslanecké sněmovně. V roce 2004 Daniel Kroupa neobhájil senátorský mandát a odešel z politiky.

2.4.1. Programová komise Občanského fóra

Demonstrací a protestních shromáždění konaných v listopadu 1989 se Daniel Kroupa kvůli zhoršenému zdravotnímu stavu neúčastnil. Ale už 18. listopadu přišel spolu s Pavlem Bratinkou s nápadem na vytvoření široké fronty „na podporu požadavků studentů, která by zahrnovala nejen disidenty, ale i nekomunistické politické strany, zejména tedy stranu lidovou a stranu socialistickou“ (Vaněk a Urbášek 2005: 307). Kroupa udržoval už před listopadem určité kontakty s vedením jak socialistů tak lidovců. Ustavujících schůzí Občanského fóra se však zástupci těchto stran nezúčastnili. „Řekl bych, že to byl jeden z historických okamžiků, protože odstartoval, že další vývoj se odehrával bez nich. Občanské fórum v dalších dnech zjistilo, že je nepotřebuje. Podpora veřejnosti byla ohromná“ (tamtéž).

Daniel Kroupa se stal členem programové komise Občanského fóra vedené Josefem Vavrouškem (spolu s Petrem Pithartem, Rudolfem Battěkem ad.). Ta se mimo jiné zabývala také plánem ekonomické transformace. Vzhledem k tomu, že jejím členem nebyl nikdo z řad reformních komunistů, „Občanské fórum od počátku vlastně mělo program radikální ekonomické reformy směrem k tržnímu hospodářství. Nebyl to výsledek žádné manipulace, byl to skutečně důsledek toho, že Obroda, která měla ve svých řadách zdatné odborníky, se příliš dlouho domnívala, že bude hrát roli jaksi zcela samostatnou; moje hypotéza je, že očekávali, že zase přijede Gorbačov z Moskvy a předá jim moc“ (Vaněk a Urbášek 2005: 309). Po oznámení Havlovy kandidatury přebírá vedení Občanského fóra Petr Pithart. Ten si podle Daniela Kroupy „přivedl s sebou skupinu svých lidí, kteří byli tak trošičku noví a v disentu neznalí, takže částečně na některé z nich byla lehce alergická reakce“ (Vaněk a Urbášek 2005: 312). O činnosti politické komise Občanského fóra (Václav Benda, Hana Marvanová) se Kroupa vyjádřil: „...byla to mrtvá komise, která příliš nefungovala, a pokud fungovala, tak velmi neformálně...“ (Vaněk a Urbášek 2005: 310).

Součástí Kroupových úvah o dalším konstituování politického systému bylo i rozpuštění Komunistické strany. Nechtěl, aby k němu došlo spontánně během revolučních dní, ale až po demokratických volbách: „...moje představa byla taková, že ve svobodných volbách komunisti propadnou a budou odmítnuti, a potom, jakmile nastoupí nová ústava, tak strana, která existuje v rozporu s novou ústavou jako nedemokratická, bude rozpuštěna“ (Vaněk a Urbášek 2005: 311).

Daniel Kroupa patřil ke kritikům Zdeňka Jičínského a jeho „skupiny“ ústavních právníků: „*Nepodařilo se včas a jasně odmítnout komunistický režim. OF to podle mého mínění mělo udělat jako první politický akt ve chvíli, kdy Adamec složil vládu (10. prosince 1989, pozn. A.G.). Bohužel nastoupila koncepce, kterou prosazoval profesor Jičínský a právníci jeho okruhu – postupný převod moci, kontinuita ústavního práva, z níž vyplývaly i tak podivné akty jako kooptace poslanců a volba prezidenta Federálním shromážděním, složeným z komunistů*“ (Kroupa 1996: 25).

Ihned po červnových volbách v roce 1990 ostře kritizoval jmenování některých komunistů do parlamentních funkcí. Byla tím také porušena jednomyslná vůle sněmu Občanského fóra. „*Kroupa vysvětloval, že požadovaná neúčast komunistů v parlamentních funkcích není diskriminací, neboť podle principu poměrného zastoupení jsou jmenováni do parlamentních výborů jako jejich řadoví členové. Přiznávat jim vyšší postavení, než které si reálně vydobyli ve volbách, je politická nezodpovědnost*“ (Suk 2003: 457)!

2.4.2. Vznik Občanské demokratické aliance

17. prosince 1989 vzniká v bytě Pavla Bratinky *Oznámení o vzniku politické strany*, o vzniku Občanské demokratické aliance. Tento dokument podepsalo kromě Kroupy a Bratinky dalších jedenáct tzv. „otců zakladatelů“ např. Roman Češka, Ivan Mašek, Tomáš Ježek ad. Jednou z klíčových podmínek ODA bylo, že žádný člen nesměl spolupracovat s StB. „*Když jsme v prosinci 1989 zakládali Občanskou demokratickou alianci jako politickou stranu, vysmívali se nám, že éra politických stran už minula, že nastává čas svobodné občanské politiky, kde se nanejvýš ad hoc zformují nějaká hnutí*“ (Kroupa 1996: 24). Slovo občanská v názvu strany mělo znamenat distanc „*od všech snah učinit demokracii nástrojem jedné společenské skupiny. Sociální demokracie jako strana pro dělníky, křesťanská demokracie pro křesťany apod. Přáli jsme si, aby se v ODA sešli křesťané s nekřesťany a naučili se pracovat na společném úkolu. Slovo občanská v názvu naší strany vyjadřuje, že sledujeme obecný zájem společnosti*“ (Kroupa 1996: 69).

ODA zůstala až do červnových voleb pod hlavičkou Občanského fóra: „*Všichni jsme se angažovali pro Občanské fórum a dohodli jsme se, že ODA bude uvnitř Občanského fóra působit jako pevná součást do chvíle, než se začne diferencovat politická scéna na levici a pravici. Tam jsme chtěli být už samostatní.*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 316). To byl podle Kroupy i důvod pozdějšího neúspěchu Občanského

hnutí. Nedokázalo se jednoznačněji vymezit: „...sdužovalo značné množství politicky protikladně vnímaných osobností“ (Kroupa 1996: 31). Nebylo jednoduché budovat zároveň Občanské fórum i ODA. Kroupa vzpomíná, že „budování té strany jsme holt museli ponechat na pozdější dobu a věnovali jsme se Občanskému fóru a jeho problémům“ (Vaněk a Urbášek 2005: 317).

ODA byla vůbec jednou z prvních stran s podrobným a v budoucnu dodržovaným programem. „Klíčovou věcí fungování strany byl program. My jsme byli přesvědčeni, že to je ze všeho nejdůležitější, proto jsme tedy zveřejnili manifest ‚Cesta ke svobodné společnosti‘ a snažili jsme se z našich představ o reformě co nejvíce prosadit v rámci Občanského fóra“ (Vaněk a Urbášek 2005: 321).

Program ODA *Cesta ke svobodné společnosti* byl zkoncipován už v prosinci 1989 samotnými zakladateli strany (samozřejmě včetně Daniela Kroupy). Dokument se snaží o rehabilitaci politiky jako takové: „V politice samozřejmě také běží o moc. Jenže v této souvislosti nemá nic společného s násilím, ale znamená sjednocení určitého množství lidí. Činitelem, který lidi sjednocuje, může být společný zájem a nebo třeba strach ze společného nepřítele“ (str. 1). Chápání svobody je výsledkem sporů v evropské tradici individualismu a kolektivismu. Manifest „představuje pokus o řešení tohoto dilematu. Svoboda původně není ani vlastnosti jedince, ani společnosti, ale spočívá v příležitosti k dialogu a jednání, které si mohou lidé navzájem poskytovat. Svoboda jakožto schopnost jedince vytvářet příležitost pro druhé je podmínkou svobody společenské, svoboda jakožto prostor k projevu je podmínkou toho, aby se jedinec mohl stát bytostí schopnou svobody“ (str. 2).

Text zdůrazňuje význam právního státu (resp. nezávislého soudnictví, rovnosti před zákonem apod. ODA se vyslovila pro systém parlamentní demokracie, protože „řádné fungování demokracie vyžaduje, aby o veřejných věcech rozhodovali lidé, kteří jsou pod kontrolou veřejnosti a kteří své případné chyby a poklesky musí zaplatit odchodem z funkcí a ztrátou politické prestiže“ (str. 3). Moc musí být decentralizovaná, základním kamenem je samosprávnost obcí. Demokratický politický systém musí nejen reflektovat zájem většiny, ale také zabránit zneužívání moci proti menšinám. Tady přichází zakládající členové ODA se zajímavým návrhem vytvořit samostatný zákonodárný sbor, „který by se na rozdíl od parlamentu zabýval čistě soukromým právem a zároveň vykonával dohled nad všemi institucemi – včetně soudnictví – z hlediska respektování tohoto práva. Do jeho pravomocí by mělo patřit i vyhlášení výjimečného stavu“ (str. 4). Takový sbor by musel volen jinak než parlament. Nebyla

by to volba politických stran ale osobností, „jejichž dosavadní život by dával jasné záruky, že při své práci ve sboru se budou řídit principy svobodné společnosti“ (tamtéž). To byla koncepce, kterou členové ODA prosazovali při vzniku Senátu, v diskusích při sepisování ústavy, a která se v něm zčásti odráží.

Ekonomiku země si nelze představit bez tržního hospodářství, které klade důraz v první řadě na tvorbu bohatství, „přičemž případné nežádoucí sociální důsledky mají být řešeny mimo sféru trhu. Možnosti centrálního přerozdělování vytvořeného bohatství do ne hospodářských sfér jsou totiž závislé na velikosti onoho bohatství“ (str. 4). ODA se staví skepticky ke státním zásahům do fungování trhu, protože „v zásadě vždy vedou ke snížení jeho efektivnosti a tudíž ke snížení společenských fondů“ (tamtéž). Stát může zasáhnout pouze v případech ohrožení významných společenských hodnot (např. negativní vliv na životní prostředí). Respektem soukromého vlastnictví jsou zaručena práva podnikatelů, fungováním právního státu i smluvní práva zaměstnanců (včetně práva na svobodné odbory a stávkou).

Sociální odpovědnost nesmí být pouze na bedrech státu, ani na skromných možnostech jednotlivce. Musí být záležitostí všech – celé společnosti. Proto „je žádoucí, aby společnost usilovala o vytváření nejrozmanitějších forem řešení sociálních problémů na principech svépomoci, dobročinnosti, soukromých nadací a iniciativ“ (str. 5). To vše za pomoci státu a obcí formou např. sociálních pojišťoven a nižších daní pro ty, kteří do sociálního systému přispívají.

Existenci svobodné společnosti musí garantovat kromě politických a hospodářských institucí i instituce jiné, „které stojí a padají s dobrovolným odhodláním nějaké skupiny lidí dostát hodnotám jako je pravda, spravedlnost, věrnost, láska k bližním“ (str. 5-6). Je tím míněný důraz na rozvoj fungující občanské společnosti. I zde je schopen stát nabídnout pomocnou ruku, např. „zprostit tyto instituce daňových povinností a poskytovat daňové úlevy jejich dobrodincům“ (str. 6).

ODA ve svém programu nezapomněla ani na ochranu životního prostředí. Ta souvisí především s principem zodpovědnosti: „...je třeba u každého velkého zásahu do přírody prosadit princip, že dokud nebude dokázána jeho relativní neškodnost, pak zásah povolen nebude, a potlačovat přístup opačný, totiž že dokud se neprokáže škodlivost zásahu, pak proti němu není námitek. Dále je nutno učinit z přírodního prostředí ekonomickou hodnotu i v těch případech, kdy zkušenost či vědecké výzkumy dokázaly, že příroda je schopna se s daným zásahem vyrovnat“ (tamtéž) – např. formou dodatečných daní pro konkrétní obce.

V závěru prohlášení se „otcové zakladatelé“ vyhýbají jakýmkoli populismům a neuváženým slibům, protože „*cesta ke svobodné, prosperující společnosti bude trnitá*“ (str. 7).

I přesto že dnešní postavení Občanské demokratické aliance je ve srovnání s většími politickými stranami (ODS, ČSSD, KDU-ČSL ad.) spíše zanedbatelné, je „*jediným subjektem celé české stranické scény, který (...) v programové oblasti vychází z jediného dokumentu. Občanská demokratická aliance tudíž byla první stranou, která s velkým předstihem zkoncipovala svůj dlouhodobý program, třebaže v době jeho vzniku nebyla patrně takto dlouhodobá perspektiva ani zamýšlena*“ (Marek a Malíř 2005: 1532).

Na první celostátní konferenci Občanské demokratické aliance 20. října 1990 je do jejího čela zvolen Pavel Bratinka.

2.4.3. Meziparlamentní klub demokratické pravice

V červnu roku 1990 je Daniel Kroupa z třetího místa pražské kandidátky Občanského fóra zvolen do Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Pár měsíců po svém zvolení stojí u samého „zrodu“ pravicové politiky, a to když v říjnu 1990 zakládá tzv. Meziparlamentní klub demokratické pravice (MKDP). Občanské fórum má v té době za sebou premiéru v prvních svobodných volbách, a to premiéru zdařilou. Získalo téměř tři čtvrtiny mandátů ve Federálním Shromáždění a skoro dvě třetiny mandátů v České národní radě. Do parlamentu se tak dostalo spousta nových poslanců, kteří se pak přihlásili k pravicové orientaci. Občanské fórum „*reálně počítalo ve volbách s 30 – 40% mandátů, a proto prvních 30 – 40% kandidátů na listinách OF bylo poměrně velice pečlivě kontrolováno levicí*“ (Benda 1991a: 4).

12. října 1990 se v Občanském deníku (tiskovina OF) objevil článek: *Pravicový klub - proč ne?*, který veřejnost oficiálně spravil o vzniku MKDP právě pod předsednictvím Daniela Kroupy. Pod prohlášení MKDP „*se podepsalo šestašedesát poslanců*“ (Občanský Deník, 12.10./1990), jak z ČNR, tak z Federálního shromáždění. Co se týče počtu zakládajících členů je zajímavé, že Jiří Honajzer uvádí 33 poslanců z ČNR a 33 z české části FS (Honajzer 1996: 27), přičemž se opírá o Občanský deník z pátku 12.10.1990. Přečteme-li si však pečlivě článek věnovaný vzniku MKDP právě v tomto deníku, zjistíme že z ČNR jich bylo jen 30, zatímco z FS 36 (Občanský Deník 12.10./1990). Občanská demokratická aliance na svých webových stránkách uvádí, že zakladatelů bylo 50 z FS a 40 z ČNR (www.oda.cz). Ani co se týče celkového počtu

členů rychle se rozrůstajícího MKDP nepanuje shoda. Daniel Kroupa zmiňuje něco přes sto (Kroupa 1996). Fiala, Mareš a Pšeja uvádějí dokonce 208 členů (Fiala, Mareš, Pšeja 2000). Kromě Daniela Kroupy na pozici předsedy se k MKDP přihlásili např. Jan Kalvoda (na pozici předsedy MKDP v ČNR), Pavel Bratinka, Ivan Mašek, Jiří Skalický, Stanislav Volák, Miroslav Macek, Michal Prokop, Václav Benda, Marek Benda, Jiří Pospíšil, Jan Litomiský a další. V devítičlenném předsednictvu MKDP měla ODA pět (Šimek 1998) nebo šest členů (www.sever.cz).

Důvodem vzniku pravicové frakce v rámci Občanského fóra je beze sporu důraz na realizaci pravicové politiky doplněný výzvou na konkrétní politické směřování. „*Různorodost názorů v OF zdržuje a oddaluje řešení základních politických a ekonomických otázek. Klub tedy má zvýšit akceschopnost poslanců OF*“ (Občanský deník, 12.10./1990). Reportáž je doplněna o rozhovor s Danielem Kroupou, který vysvětluje: „*OF se ustavilo jako antitotalitní síla - definovalo se tedy negativně. Určilo si širší volební program, ovšem poslanci musí vědět, třeba jaké budou daně, ale také proč budou takové, jaký je kurs koruny, i mít stanoviska k federaci a zahraniční politice*“ (tamtéž). Už za tři dny se pro doplnění v denním tisku objevuje prohlášení, že „*klub nechce vylučovat názorové protivníky v hnutí. Chce přispět názorovou diferenciací k větší jednotě k rychlému prosazení radikální ekonomické reformy*“ (Občanský deník, 15.10./1990). Jiří Honajzer píše, že MKDP byl vlastně obranou před některými levicovými poslanci OF, kteří svými názory v podstatě ohrožovali samotnou podstatu ekonomické reformy (Honajzer 1996: 26).

Programový profil MKDP se v tisku objevil spolu se zprávou o jeho založení, tedy už 12.10. 1990: „*Rozhodující část státních podniků má být předána do rukou jasně určeným vlastníkům a jediným rychlým prostředkem je k tomu kupónová metoda privatizace. Kurs koruny nesmí být udržován uměle nad tržní hodnotou a vláda musí zaujmout pevný postoj k různým skupinám, které vymáhají odsunutí či deformování kroků tvořících nedílnou část reformy. Pravomoce obou republik musí být důsledně odvozeny od pravomocí federace. V duchu tohoto pojetí je nutno rozhodovat i otázky kompetencí. Jiný přístup by položil základ neřešitelným právním a věcným sporům a zpochybnil mezinárodní postavení naší republiky. Pro zajištění bezpečnosti ČSFR je nejlepším řešením rozvíjení styků se státy NATO.*“ (Občanský deník, 12.10./1990). Roman Joch program MKDP shrnuje ve třech základních bodech (Joch 2000: 143):

- 1.) konzervativní hodnoty (důraz na svobodný trh)
- 2.) fungující federace

3.) jasná zahraniční politika (spolupráce s NATO a ES)

Chci zdůraznit, že na samém začátku devadesátých let, v době některých revolučních projevů o zrušení Varšavského i Severoatlantického paktu, byl minimálně třetí bod programu MKDP dosti odvážný. Daniel Kroupa vzpomíná: „*My jsme tehdy ještě nemohli říci, že chceme vstoupit do NATO, protože to by nás všichni smetli, ale tak jsme alespoň udali tenhle signál*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 321).

Zajímavá je i datace vzniku MKDP, tedy těsně před jednodenním sněmem OF, který se konal v sobotu 13. října 1990 v Praze – Hostivaři a na kterém byl do vedení OF zvolen Václav Klaus. Daniel Kroupa se ke kandidatuře na „*předsedu Občanského fóra nepřihlásil*“ (Občanský deník, 12.10./1990). Ještě z dob vzniku Občanského fóra se mezi ním a Klausem zachoval poněkud chladný vztah. Po několika vzájemných setkáních se Kroupa na Klausovu adresu nechal slyšet, že „*pokud někomu nevádí ohrožovat průběh revoluce z osobních ambic, tak nás nečeká nic moc dobrého*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 319). Například samotný projekt kupónové privatizace byl z dílny ekonoma Jana Švejnara, který ho představil Tomáši Ježkovi a Dušanu Třískovi. „*Klaus byl zpočátku proti a pak to jako mnohé úspěšné ideje převzal a ujal se vedení*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 320). Klausova síla se výrazně projevila ve volbách 1992. Dokázal deklarovat „*jasné politické poselství orientované k budoucnosti*“ (Kroupa 1996: 31). Kroupa s časovým odstupem vysvětluje, že když „*se potom spekovalo, proč Kroupa odmítal převést ODU do Občanské demokratické strany, tak se přiznám, že tyto zkušenosti, kterých potom bylo více, v tom sehrály důležitou roli*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 319).

Ještě před vítězstvím Václava Klause někteří představitelé Občanského fóra reagovali na vznik MKDP, který se na sněmu oficiálně představil. Už v pátek 12. října se pro Občanský deník vyjádřil Martin Palouš (představitel KC OF): „*Nepovažuji věc za nejšťastnější. Od chvíle, kdy jsem byl o tom informován, snažil jsem se to poslancům rozmluvit. I když chápu, že poslanecký klub OF nefunguje nejpružněji a demokraticky, jak by měl. Ale mělo se to řešit v rámci klubu. Trochu mi také vadí, že se označili za pravici, to není také nejšťastnější. Vytyčili dělicí linii, jako by ostatní poslanci byli levicoví*“ (Občanský deník, 12.10./1990). Svůj názor si Palouš podržel i během sněmu. Ve svém projevu narážel na rozplizlost a malou akceschopnost hnutí (Občanský deník, 15.10./1990) a díky jeho iniciativě sněm schválil stručnou rezoluci, „*v níž odmítl tendence nálepkovat a známkovat jakékoliv skupiny uvnitř hnutí*“ (tamtéž). Předseda MKDP Daniel Kroupa reagoval prohlášením, „*že klub nechce vylučovat názorové*

protivníky v hnutí, ale že chce přispět názorovou diferenciací k větší jednotě k rychlému prosazení radikální ekonomické reformy“ (Občanský deník, 15.10./1990).

Význam MKDP je bezesporu nezpochybnitelný. *„Díky MKDP se podařilo přijmout většinu transformačních zákonů. Prosadili jsme zákon o mimosoudních rehabilitacích a řadu dalších věcí“ (Kroupa 1996: 29).* Bohumil Pečinka vidí ve vzniku MKDP a zvolení Václava Klause předsedou OF *„ustavení první pravicové reprezentace, jež se zpočátku sjednotila na dvou základních věcech: podpoře radikální ekonomické reformy a přeměně OF v politickou stranu“ (Pečinka 2000: 72).*

Pečinku doplňují Fiala, Mareš a Pšeja, když píší, že *„vznikem tohoto klubu se v OF zformovalo ‚pravé křídlo‘, právě mezi jeho členy se totiž nejdůrazněji ozývaly hlasy, které žádaly, aby OF získalo pevnou organizační strukturu, jasný a přesně vymezený program a aby celkově nabylo charakteru standardní politické strany“ (Fiala, Mareš, Pšeja, 2000: 363).*

Je možné tvrdit, že Kroupova iniciativa pomohla také konsolidovat Občanskou demokratickou stranu. V MKDP se poznali budoucí představitelé pravicových stran, z nichž někteří stáli u zrodu vládních koalicí v letech 1992 a 1996. MKDP odstartoval další etapu vnitřní diferenciaci Občanského fóra a *„uvolnil proklamovanou monolitní jednotu OF. Bylo již jen otázkou času, kdy vzniknou v rámci OF další názorové platformy“ (Honajzer 1996: 27).* Pro připomenutí: 6. prosince 1990 Klub sociálních demokratů Občanského fóra (Rudolf Battěk) a 13. prosince 1990 Liberální klub Občanského fóra (Rynda, Kučera, Žák, Dienstbier, Rychetský). Neshody na půdě Občanského fóra se pak nadále vyostřovaly: *„...liberálové a socialisté de facto vytvořili jednotnou frontu proti pravici Občanského fóra...“ (Malíř a Marek 2005: 1499).* V únoru 1991 Daniel Kroupa reagoval návrhem *„rozdělit Občanské fórum na dvě formace, jež měly být spojeny volným koordinacním orgánem. V. Klaus vzápětí oznámil, že rezignuje na snahu udržet jednotu Občanského fóra“ (tamtéž).* Občanská demokratická aliance zůstala součástí Občanského fóra *„až do jeho rozpadu“ (Fiala a Mareš 1997a: 115).*

2.4.4. Vymezování vůči Občanské demokratické straně

Iniciátoři a zakladatelé MKDP své aktivity příliš nekonzultovali s dalšími významnými pravicově orientovanými špičkami Občanského fóra, zejména s Václavem Klausem. Tomu, jak přiznává Ivan Mašek, byla celá iniciativa trnem v oku, ač sám sváděl ve federální vládě tvrdý boj ohledně zásadních ekonomických reforem (Šimek

1998). Václav Kaus se nakonec stal předsedou OF a bez významnějších zásahů z prostředí MKDP hnutí rozdělil a založil nejsilnější pravicovou stranu v zemi - ODS. Ta se s ODA (její představitelé byli hlavními iniciátory vzniku MKDP) nikdy nespojila. „*Již v zárodečném stádiu, při diskusích o orientaci strany se ukázalo, že útvar, který by spojením vznikl, by se pravděpodobně zas rozpadl. Přišlo mi vhodnější odejít z přípravné skupiny pozdější ODS*“ (Kroupa 1996: 30).

Jiný úhel pohledu má ale Bohumil Pečinka: „*Ze strany ,otců – zakladatelů ODA v tom byl kus zatrpklosti, že většinový proud v OF nevyužil služeb existující ODA a usiloval o vytvoření vlastní strany (později nazvané ODS), vycházející z manažerské struktury OF. Neméně významným momentem v rozhodnutí špiček ODA byla nechut se konfrontovat se silnou a kontroverzní osobností Václava Klause, který v té době aspiroval na předsedu nově vznikající strany*“ (Pečinka 2000: 74).

„*Svou pozici bych definoval jako konzervativní liberalismus a pozici Václava Klause bych nazval pragmatickým liberalismem*“ (Kroupa 1996: 69). Základní neshody se týkaly klíčových problémů:

- 1) vlastnické vztahy (problém restitucí)
- 2) vztah k předlistopadovému režimu (slabý antikomunismus ODS)
- 3) vztah k evropské integraci (euroskepticismus ODS)
- 4) občanská společnost a samospráva (státní centralismus ODS)

O rozdílech mezi ODA a ODS svědčí i následující série některých Kroupových výroků z knihy Svoboda a řád, které se týkají právě vztahu k ODS:

- „*Vlastnictví jako instituci vnímáme jako cosi posvátného, souvisejícího s úctou ke svobodě jedince a jeho právům. Pro klíčové postavy ODS bylo vlastnictví ekonomický vehiculum, instrumentem, jenž jednou poslouží tak, podruhé jinak*“ (str. 69-70)

- „*Budoucí premiér nepodpořil lustrační zákon. Na významných místech se objevilo několik spojených s bývalým režimem, dokonce agenti Státní bezpečnosti, o nichž se to vědělo*“ (str. 70)

- „*Základní hierarchie hodnot pro nás stojí následovně – na první místo stavíme svobodu, na druhé zákon, který ji garantuje, teprve na třetí místo demokracii jako proceduru, která má garantovat zákony a udržení svobody. Zdálo se nám, že pro ODS hierarchie stojí přesně obráceně*“ (str. 71).

- „*Václav Klaus se poměrně záhy deklaroval jako euroskeptik, což je pro mě nepřijatelné*“ (str. 72).

- „Náhle začalo docházet k nehodám a odchýlkám, střetům o témata jako neziskové organizace, takzvaný třetí sektor, o občanskou společnost. Neumím si představit konzervativní politiku, která by tato témata neobsahovala“ (str. 74).

- „Naprosté nepochopení podstaty samosprávy je její označování za projev přímé demokracie“ (str. 75).

Spolupráci obou stran také poškodily střety o post pražského primátora ze září roku 1991. Většina členů MKDP nakonec přešla do Občanské demokratické strany. Podle Ivana Maška: „Důvod, proč se ona větší část spojila s ODS, byl i v tom, že Václav Klaus se svou skupinou do značné míry převzali manažerskou síť OF, takže byli v mnoha místech zakotveni, kdežto ODA v té době měla jen málo organizací, zejména ve velkých městech. V menších obcích bylo pro lidi snazší připojit se k něčemu, co už existovalo, než vytvářet cosi nového, takže tam i naši sympatizanti přecházeli k ODS“ (Šimek 1998: 64).

Další rozdíl mezi ODA a ODS Kroupa doplňuje v interview pro Rudé právo v září 1993. Představy obou stran se liší „o konečném výsledku transformace. Společnost, ke které bychom chtěli dospět my, není založena pouze na velkém kapitálu a na vlastnictví podniků bankami. Chceme, aby každý byl majitelem nějakých akcií nebo jiným vlastníkem“ (Kroupa 1993).

„Klaus má tendenci mechanicky přenášet hlediska ekonomického liberalismu i do ostatních oblastí a do společenského života. Právě tím se však blíží k progresivním liberálům. Konzervatismus v britské podobě zdůrazňuje tradice a společenské zvyklosti proti konstrukcím osvícenského racionalismu. Naproti tomu americký neokonzervatismus se spíše soustřeďuje na obhajobu hodnot, na kterých vybudovali otcové – zakladatelé Spojené státy. Nám je bližší americká intelektuální pravice. (...) Tržní ekonomika musí duchovním hodnotám spíše sloužit“ (Kroupa 1994a). Daniel Kroupa v první polovině 90. let velice často rozvíjel ve svých textech i v rozhovorech s novináři téma vztahu ODA a ODS.

Nejednotnost na pravici komplikovala po celá 90. léta vtahy v této části politického spektra. Vrcholem byla patrně vládní krize v roce 1997. „Dělení na klausovskou a neklausovskou pravici se dodnes stalo jedním z nejdůležitějších diferenciacních kritérií. V pravé části politického spektra se tak už začátkem roku 1991 ustavil duální model fungování dvou podobných stran občanské pravice, které stejně intenzivně spolupracují, jako na sebe útočí a přetahují se o tytéž voličské skupiny“ (Pečinka 2000: 74).

2.4.5. Rozpory uvnitř Občanské demokratické aliance

Po rozpadu Občanského fóra uspořádala ODA v polovině března 1991 tiskovou konferenci, kde oznámila, že s k ní „přihlásilo celkem 16 poslanců zastupitelských sborů; do ODA se takto začlenili mimo jiné i Vladimír Dlouhý a Jan Kalvoda“ (Pšeja a Mareš 1998: 267). V dubnu 1991 se pak ustavil poslanecký klub ODA.

Kolem Vladimíra Dlouhého se později soustředili hlavně ekonomičtí liberálové ODA, tzv. „pragmatické křídlo“, které tvořilo protipól „konzervativně-intelektuálnímu křídlu“ kolem Pavla Bratinky a Daniela Kroupy.

Na konci března 1992 na čtvrté konferenci ODA dochází ke změně v jejím vedení. Pavla Bratinku střídá Jan Kalvoda. „Změna předsedy byla mimo jiné také projevem úmyslu obsadit předsednické křeslo člověkem, který bude kompromisem mezi konzervativním (P. Bratinka, D. Kroupa) a pragmatickým, respektive liberálním křídlem (V. Dlouhý)“ (Malíř a Marek 2005: 1539). Po vzniku ODS existovaly dvě pravicové strany zastoupené po volbách 1992 jak na parlamentní, tak na vládní úrovni. Kroupa to komentoval: „Podle mého mínění ODA jako druhá ekonomická strana v této zemi neměla smysl. Ale ODA jako strana pravicová, pro lidi z oblasti kultury a vzdělanosti, by byla naopak velikým přínosem“ (Vaněk a Urbášek 2005: 324). V této koncepci Kroupu podporoval Pavel Bratinka i Jan Kalvoda. Ne tak Vladimír Dlouhý. Lidé jeho okruhu (např. Skalický) tlačili ODA do ekonomických témat, tzn. do častějších střetů s ODS. „Vznikla tedy rivalita mezi samotnými otci zakladateli, což štěpilo stranu zevnitř...“ (tamtéž). V březnu 1995 na osmé celostátní konferenci v Hradci Králové není Daniel Kroupa poprvé zvolen do vedení strany, resp. přichází o místopředsednickou funkci ve prospěch Jiřího Skalického. Projevil se tak „negativní vztah většiny delegátů konference k politice realizované tzv. konzervativním křídlem“ (Pšeja a Mareš 1998: 271).

Volební program pro volby do Poslanecké sněmovny v roce 1996 po názvem *Dál na cestě ke svobodné společnosti (smlouva pro budoucnost)* dostal ODA „do pozice nejzásadnějšího obhájce liberalismu v české politice“ (Fiala a Mareš 1997b: 309). ODA v těchto volbách zaznamenala zisk 6,4% hlasů. „Krátce před volbami se rozšířila informace, že ODS prohraje a zvítězí sociální demokracie. Mnoho našich voličů, aby zachránilo ODS, jí tedy na poslední chvíli dalo své hlasy“ (Kroupa 1996a).

Po nevýrazném volebním výsledku Kroupa upřesňuje ideový profil ODA. Ta si „nesmí nechat vnutit vidění politických programů, jak je předkládají levicovní

intelektuálové, kteří zřejmě pod vlivem marxistických resentimentů identifikovali pravici s ekonomikou, levici se sociální politikou a křesťanství s tradicionalismem. (...) Moderní konzervativní strana musí být schopna nabídnout svůj výrazný konzervativní program ve všech oblastech politického života. Dokud nedokáže mít přesvědčivější a přitažlivější sociální politiku a ekologickou politiku, do té doby budeme politické ideje dělit jen podle domněle tradičních schémat západní Evropy“ (Kroupa 1996a).

Během prvních voleb do Senátu v roce 1996 dochází k další roztržce mezi ODA a ODS. Po prvním kole totiž Václav Klaus telefonicky požádal neúspěšné kandidáty ODA i KDU-ČSL, aby v druhém kole podpořili kandidáty ODS. Učinil to tak bez vědomí vedení obou stran. Došlo k ostrým slovním výměnám a k situaci, kdy „vytvořila ,neformální fronta ostatních subjektů, zaměřená proti ODS, která vcelku úspěšně omezila její volební zisk ve druhém kole“ (Pšeja, 2004: 464).

V březnu se novým předsedou ODA stává Michael Žantovský. Noví místopředsedové jsou Skalický, Bratinka, Dlouhý, Češka a Prokop, tzn. další posílení vlivu „pragmatického křídla“. Reakcí byl vznik „Pravé frakce“ v ODA 16. dubna 1997. Do jejího čela se postavili poslanci Ivan Mašek a Čestmír Hofhanzl, kteří v prohlášení *Krize odpovědnosti* ostře napadli „některé praktiky, jež byly v ODA uplatňovány, a představitelé jejího pragmatického proudu“ (Pšeja a Mareš 1998: 275). Vliv „Pravé frakce“ v ODA byl významný, projevil se například dokumentem aliance z června 1997 *Cesta k důvěře*, kde se píše, že „styl politiky, který nahrával cynismu a nemorálnosti ve společnosti i v politice samotné, je třeba změnit od základů“, a také že vedení aliance „kategoricky odmítá názor, že liberálně ekonomická politika v České republice selhala“ (tamtéž). Obsah prohlášení byl namířen i do řad KDU-ČSL a zhoršil tak do té doby dobře fungující vztahy mezi křesťanskými demokraty a Aliancí.

Vznik Pravé frakce byl důvodem ke třinácté celostátní konferenci v listopadu 1997, kde se Michael Žantovský rozhodl dát k dispozici svou funkci. Předsedou ODA se tak stává Jiří Skalický, který se však znovu dostává do konfrontace s Pravou frakcí, když ji podrobil tvrdé kritice a obvinil ji z krize uvnitř ODA. Daniel Kroupa se této mimořádné konferenci znovu získává post místopředsedy aliance.

Členové ODA hlásící se k Pravé frakci pak začali stranu hromadně opouštět. Hlavními důvody byl „za první fakt, že do vedení strany byli znovu zvoleni ti, k nimž frakce chovala nedůvěru (to v první řadě a zdaleka nejvíce platí o M. Tošerovi, ale i o Karlu Kühnlovi), a za druhé způsob, jakým probíhalo jednání konference – místo věcné diskuse o vnitrostranických a politických problémech a snahy o jejich řešení zde

převládl silně konfrontační tón spojený s řadou výpadů právě proti frakci“ (Pšeja a Mareš 1998: 277). V únoru 1998 se k nim přidává i ministryně Vlasta Parkanová a jeden ze zakladatelů Pavel Bratinka. Jiří Skalický následně rezignuje na všechny stranické funkce, aby za půl roku ODA úplně opustil. „Nejnešťastnější na tom je, že příliš velká část lidí, kteří z ODA odešli, zmizela z politiky vůbec. Jsme natolik malou zemí, že si nemůžeme dovolit takové plýtvání“ (Kroupa 1998c).

Daniel Kroupa (5. dubna 1998 na čtrnácté celostátní konferenci je oficiálně zvolen předsedou) je pověřen vedením strany a nabízí novou tvář ODA: *„Důvod, proč v České republice demokratická pravice ztrácí pozice, je především ztráta politické vize. Velká část toho, co bylo představováno, se uskutečnilo. Uskutečněné ideály ztrácejí svou přitažlivost. (...) ...je nutnost formulovat konečně český národní program. Program, v němž bychom si ujasnili, čeho chceme v EU dosáhnout, program, který by nám umožnil udržet naši národní identitu v soutěži s ostatními národy“ (Kroupa 1998b). Dalšími tématy nové politiky ODA by mělo být:*

- 1) snižování daní
- 2) dostupné bydlení
- 3) reforma právního řádu (např. zavedení porotních soudů v trestních případech)

Jednou z dalších cest, jak stranu zachránit měla být předvolební spolupráce s ODS, *„kterou ODA 17. dubna ODS výslovně nabídla. ODS však vzhledem k velkým vnitřním problémům Aliance tuto nabídku neakceptovala“ (Pšeja 2004: 468), a to i přesto že „představitelé Aliance ke konci dubna konstatovali, že ODA je ochotna obsadit na kandidátkách ODS místa těsně pod hranicí volitelnosti a doufat v úspěch“ (Pšeja a Mareš 1998: 279). Před předčasnými volbami do Poslanecké sněmovny v roce 1998 „Ústřední sněm Aliance voličům doporučil, aby svůj hlas odevzdali ve prospěch ODS nebo Unie Svobody“ (tamtéž).*

V květnu 1998 nazval Daniel Kroupa odchod ODA z Klausovy vlády *„historickou chybou, která otevřela cestu k mimořádným parlamentním volbám, zahájila destrukci pravicové koalice a nástup levicových, a zejména extremistických sil. (...) Léta koaliční vlády 1992 – 97 se možná budou brzy jevit jako období zlatých časů, na něž budou lidi vzpomínat...“ (Kroupa 1998c).*

2.4.6. Čtyřkoalice

Vedení ODA se po odmítnutí ODS přiklonilo ke čtyřkoaličnímu projektu. Daniel Kroupa tak „využil svých přátelských vztahů s Josefem Luxem“ (tamtéž) a ODA se stala jeho součástí. V rámci Čtyřkoalice se představitelé ODA snažili „zabránit tendenci, aby Čtyřkoalice byla primárně chápána jako dvojblok Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové a Unie svobody“ (Malíř a Marek 2005: 1550). Problémy nastaly i v programových otázkách, a to zejména v momentě, kdy se stal Cyril Svoboda lídrem Čtyřkoalice. Kroupovi se Svoboda zdál málo pravicový: „Nám se Svoboda příliš nelíbil, protože tíhl k sociální demokracii a byl ,doleva““ (Vaněk a Urbášek 2005: 325). 1. února 2002 opouštějí představitelé ODA čtyřkoaliční kandidátky. Důvodem byl především tlak lidovců „na spojení ODA s US-DEU, kvůli nesplacenému dluhu z roku 1992...“ (Malíř a Marek, 2005: 1567) Rozpory uvnitř Čtyřkoalice, její faktický zánik v roce 2002 a další spory uvnitř ODA vedly k tomu, že ji na počátku roku opustil i Kroupa.

V roce 1998 úspěšně kandidoval Daniel Kroupa do Senátu ve volebním obvodu Jižní Město v Praze. Ještě před těmito volbami se Kroupa dostal do sporu s Janem Rumlem: „...Unie svobody v žádném případě nechtěla moji kandidaturu připustit. (...) Mám silné podezření a indicie, že příčinou bylo to, že Ruml se tehdy snažil ODU integrovat do Unie svobody a mě všichni vyčítali, že jsem vlastně obnovil její samostatnou pozici“ (Vaněk a Urbášek 2005: 325). Svůj mandát v roce 2004 neobhájil.

2.4.7. Vztah k minulosti a Evropě

Teorii, že sametová revoluce byla domluveným „obchodem“ Daniel Kroupa odmítá. „Byl jsem natolik informován o průběhu událostí, že mohu říci, že k žádnému obchodu s komunisty nedošlo – pokud za takový obchod někdo nepovažuje pokojný převod politické moci. (...) Chybou Václava Havla bylo určitě , že Mariána Čalfu jmenoval premiérem i po svobodných volbách. (...) Lidé bývalého režimu už neměli ve vedení státu co dělat“ (Kroupa 2004).

Daniel Kroupa podobně jako Václav Benda zdůrazňoval význam vyrovnávání se s komunistickou minulostí. I on patřil k velkým zastáncům lustračního zákona: „Převládla vůle dokončit revoluci a tento zákon je jejím výrazem“ (Kroupa 1991: 4). Oproti Bendovi navrhoval Kroupa určité zmírnění, tj. „vyjmutí osmašedesátníků ze zákona, kteří v těchto letech šli do stranických funkcí, aby, jak se oni domnívali, demokratizovali tehdejší systém, to nedělali kvůli moci“ (tamtéž).

Se Zdeňkem Jičínským Daniel Kroupa nesouhlasil. Kritizoval jeho „kontinuální“ převzetí ústavního práva: *„Vzniká dojem, že právo je dílem mocenské skupiny, a jestliže tato skupina něco prohlásí za zákon, tak jsou všichni povinni podle něj postupovat a kdo podle toho platného zákona postupuje, nemůže být žádným způsobem trestně stíhán“* (Kroupa 1992). Kroupova argumentace pokračuje tvrzením: *„Nedomnívám se, že z přerušení ústavní kontinuity nutně vyplývá neplatnost všech právních norem (jeden z hlavních Jičínského argumentů, pozn. A.G.). (...) Otázka je, zda pro společnost není výhodnější držet se ideje práva a spravedlnosti a podstoupit tyto potíže, nebo nastoupit cestu právního nihilismu, který plyne z právní kontinuity“* (tamtéž).

České politické spektrum se podle Kroupova soudu z roku 1994 v první polovině 90. let formovalo dobře. *„V prvním období se rozdělilo na totalitáře a na odpůrce totality. Ve druhém – 1990 až 1992 – se diferencovalo na socialisty a nesocialisty. V nynější fázi probíhá diferenciaci mezi konzervativními liberály a liberály progresivními. Za konzervativní liberály považují ODA a částečně křesťanské strany. Blíže k progresivním liberálům má podle mého mínění Klausovo křídlo ODS“* (Kroupa 1994a).

Zásadním rysem politiky ODA byl důraz na podporu rozvoje občanské společnosti a decentralizace země. Tato témata nejvíce odlišovala její politický program od programu ODS. Fungování samosprávných regionálních útvarů a silná občanská společnost jsou podle Daniela Kroupy garantem stabilního demokratického vývoje. *„Pojem samosprávy dnes někteří lidé mylně považují za formu přímé demokracie (Kroupa je odpůrcem přímé demokracie, pozn. A.G.). Ve skutečnosti lze samosprávu vytvořit a provádět jak formou demokracie přímé, tak formou demokracie zastupitelské či dokonce bez demokratických procedur. (...) Nejvíce se však samospráva osvědčila jako forma decentralizace veřejné správy – jako samospráva komunální a regionální. (...) V homogenním státě, jak si jej představují konstruktivní racionalisté, se demokracie snadno zvrhne v diktaturu většiny, která je nejhorší formou diktatury“* (Kroupa 1994b).

Další fungující pojistkou před zvláštní moci je rozvoj tzv. třetího sektoru. *„Občanská společnost zahrnující dobrovolná sdružení občanů, samosprávné korporace, neziskový sektor je jedinou zárukou a překážkou, že státní moc nepřeroste svoje meze“* (tamtéž).

Na druhou stranu byl Daniel Kroupa silným odpůrcem referenda. V Poslanecké sněmovně se dostal na konci roku 1997 do sporu o referendum se Zdeňkem Jičínským. Kroupa *„Bojím se, že přímá demokracie je místem, v němž se ujímá vlády lůza. A to je*

velmi nebezpečné. (...) Umožňuje exekutivě obejít parlament v případě, že se bude potřebovat s nějakým zákonem či politickým rozhodnutím prosadit ve výhodné situaci nastolené ve sdělovacích prostředcích“ (Kroupa 1998a). Jičínský naopak patří na půdě Poslanecké sněmovny k tradičním zastáncům referenda (viz kapitola o Zdeňkovi Jičínském). Nedůvěra k referendu byla společným rysem politiky obou občanských stran.

Daniel Kroupa se intenzivně věnuje tématům, která souvisejí s evropskou integrací. Sám je velkým eurofederalistou (na rozdíl do politiků ODS). „...Evropa, to je moje velké téma...“ (Vaněk a Urbášek 2005: 327). „Některým socialistům (například T. Blairovi) se podařilo dokonce v dobře padnoucím liberálním kabátě dosáhnout věrohodnosti a politického úspěchu. Jiní svou ideologii přizpůsobili liberální ekonomii a svůj komunistický kolektivismus transformovali do nacionalismu. Mluví pak jedním dechem o společnosti složené ze svobodných jednotlivců a o obhajobě národních zájmů, pro které nemohou podpořit sjednocování Evropy. Kdyby český euroskepticismus lépe prozkoumal své kořeny, s hrůzou by se od sebe odvrátil“ (Kroupa 2003: 76). Evropská integrace není socialistický podnik – je také dílem Adenauera, de Gaulla, Schumana ad.

„Pro obhájce konzervativního pojetí svobody je obzvláště důležité Madisonovo varování, že demokracii není možné dlouhodobě udržet v malém homogenním státě (tím je dnes například Česká republika): dříve či později v něm demokratická většina potlačí všechny možné menšiny (včetně té nejmenší, kterou je jedinec). Řešení nabízí jednak dělba moci (na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní) a jednak začlenění takového státu do většího federálního celku, v němž má zaručenou dostatečnou míru samostatnosti a zároveň je protiváhou centrální moci chráněn před nebezpečím, že se moc lokální zvrhne v diktaturu“ (tamtéž).

Tři roky byl Daniel Kroupa předsedou Evropského hnutí, založil organizaci Unie evropských federalistů, od roku 1996 byl šéfem České delegace do Evropského parlamentu (do roku 1998, pak zůstal jejím členem).

2.5. Hana Marvanová – rozkol v Občanské demokratické straně a vznik Unie svobody

Do října 1990 Hana Marvanová jako poslankyně Občanského fóra přemítá o vlastní politické orientaci, poté vstupuje do Meziparlamentního klubu demokratické

pravice a následně do Občanské demokratické strany. Tu opouští na přelomu let 1997 a 1998 v souvislosti s tzv. „sarajevským atentátem“. Následně vstupuje do nově vzniklé Unie svobody, v roce 2001 se stává její předsedkyní. Kvůli neshodám ve vlastní straně po uzavření koalice s ČSSD se v roce 2002 předsednické funkce vzdává. Z „rodinných důvodů“ i poslaneckého mandátu v roce 2003. Rok na to opouští i Unii svobody.

2.5.1. Úvahy o vlastní politické orientaci

Hana Marvanová se spolu s několika dalšími kolegy z NMS–IDS přímo zúčastnila studentských demonstrací v listopadu 1989. 19. listopadu byla zatčena před bytem Václava Bendy: „*Přišla jsem k Václavu Bendovi, kde zatýkali všechny, kteří k Václavu Bendovi šli*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 506). Propuštěna byla ještě téhož dne.

K Občanskému fóru se připojila už v prvním týdnu jeho vzniku, rozhodně však nepatřila k jeho „řídícím špičkám“. „...*já jsem cítila, že jsem teprve v učednických letech, než abych věděla, co by se mělo dělat*“ (Vaněk a Urbášek 2005: 507). 24. listopadu začíná fungovat tzv. politická komise Občanského fóra (více v kapitole o Václavu Bendovi). Ivan Havel ji popsal takto: „*Byli do ní zařazeni představitelé vyhraněných politických názorů, kteří v OF reprezentovali zárodky politických stran...*“ (Suk 2003: 308). „*Vzpomínám si, jak někteří lidé, kteří se chtěli dále podílet na ovlivňování věci veřejných, řešili velké dilema, báli se totiž nálepky straník. Tenhle problém jsem neměla. Bylo mi jasné, že politika se nedá dělat jinak než prostřednictvím stran*“ (Marvanová 1998c).

K vlastní politické orientaci po listopadové revoluci Hana Marvanová poznamenává: „*Vlastně až když se začalo Občanské fórum rozdělovat názorově, začaly se vést různé názorové diskuse, začalo se to rozdělovat na levicovou část a pravicovou část, tak si člověk utvářel názor, kam by se zařadil. Během roku devadesát jsem si ujasňovala, jestli jsem názorově víc vlevo, nebo vpravo a k jakému směru se chci přidat. Až ke konci roku 1990, když jsem byla kooptována do parlamentu (v České národní radě působila Marvanová od února 1990, od tzv. lednových kooptací, pozn. A.G.), tak jsem začala spolupracovat s meziparlamentním klubem demokratické pravice (více o něm v kapitole o Danielu Kroupovi, pozn. A.G.), což pak vedlo k tomu, že jsem v roce devadesát jedna vstoupila do ODS (Vaněk a Urbášek 2005: 507). Dalším důvodem bylo přání, „*aby tady byla jedna velká pravicová strana, aby pravice netříštila své síly...*“ (Marvanová 1998a). „*Hlavním motivem mého vstupu do ODS nebyly sympatie k určitým osobám, ale směr, kterým se mohla politika této strany**

ubírat. Stejně jako tenkrát si myslím, že napravo od středu by měla existovat velká politická strana, v níž bude prostor pro různé názory. (...) Vždycky jsem doufala, že pravice se v naší zemi sjednotí“ (Marvanová 1998c). Podobné přání několikrát vyslovil také Václav Benda.

2.5.2. Pohled do minulosti

Někteří disidenti udržovali už před listopadovou revolucí určité „kontakty“ s mocí (Zdeněk Jičínský a Obroda s některými funkcionáři KSČ, Václav Benda a Daniel Kroupa s vrcholnými představiteli ČSL, resp. ČSS). V interview pro Lidové noviny v listopadu 2004 se k nim přiznává i Hana Marvanová. S tím souvisí její teorie, že v roce 1989 nešlo ve skutečnosti o žádnou revoluci (termín revoluce odmítá i Petr Pithart): *„Musíme připustit, že převrat jsme nezpůsobili my všichni lidé za železnou oponou ve východním bloku. Svým revolučním nadšením jsme neshodili komunismus. Komunismus to umožnil sám“ (Marvanová 2004). Marvanová vzpomíná, že v sobotu 18. listopadu chodila po Václavském náměstí oblepená letáky, přitom věděla, že režim může kdykoli nasadit armádu nebo Lidové milice: „...jsem si říkala tu základní větu: ‚Ta moc se nebrání.‘“ (tamtéž). Podle Marvanové musel mít takové informace i Václav Benda, který jí už před říjnovou demonstrací v roce 1988 údajně řekl, že „k převratu zřejmě dojde až za rok, na podzim 89.“ (tamtéž).*

Zkušenost z disentu je podle Marvanové cenná i po listopadu: *„...přinesla i to, že snad nelpím na tom, aby politická aktivita přinášela člověku nějaký prospěch či uznání, že důležitější je dělat to, co považujete za správné i přes problémy, které si tím způsobíte“ (Marvanová 2000c). „Disent se po revoluci rozdělil na lidi radikálnější a lidi méně radikální. Lidem, kteří zůstávali vně parlamentu, jsem se já možná zdála málo radikální, ale věřte, že ve sněmovně jsem patřila k těm razantnějším“ (Marvanová 2002f).*

Stejně jako Danielu Kroupovi vadilo Haně Marvanové jmenování Mariána Čalfy do funkce premiéra: *„To podle mě byla vážná chyba, která nakonec Občanské fórum rozdělila. A rozdělila ho nesmiřitelně“ (Marvanová 2004). Společně byli také zastánci cesty právní diskontinuity, protože „převzít socialistický právní řád a soudce, kteří soudili za socialismu a dokonce v politických procesech, je velká chyba“ (Marvanová 2002f).*

Hana Marvanová je zklamaná tím, že se toho pro vyrovnání se s komunistickou minulostí mnoho neudělalo: *„Nikdo se moc nezabýval tím, co s ní (KSČ, A.G.) dál.*

Nebyly ihned zveřejněny svazky Stb, rychle se nezasáhlo proti tomu, co bylo evidentní, tedy že ty svazky jsou ničeny...“ (Marvanová 2004). „Zdá se mi, že jsme udělali velmi málo pro to, aby naše nedávná minulost nebyla zapomenuta. Jak málo se mluví a píše o tom, co minulý režim představoval, co konkrétně způsobil, jaké lidské oběti stál. Velmi málo jsme udělali pro oficiální zdokumentování zločinnosti komunistického režimu, a proto se nemůžeme divit, že mnozí u nás už zapomínají“ (Marvanová 1999a).

2.5.3. Politický pohled

Rozdělení politického spektra na pravici a levici rozhodně není podle Hany Marvanové ještě překonané. *„Oba do jisté míry protikladné směry – pravice a levice – mají svou důležitou roli. Role pravice spočívá v tom, že brání svobodu jednotlivce, brání konzervativní hodnoty, role levice naopak v tom, že hájí více to společné, má za to, že uspokojování společných zájmů může více omezit zájem jednotlivce“ (Marvanová 1999a: 8). Takové rozdělení usnadňuje celkový pohled na politiku, jasně totiž vymezuje kdo je kdo. S tím souvisí i význam politických ideologií. „Je mnohem lepší volit strany podle jejich ideologie, když se odlišují hodnotami, které chtějí prosazovat, než volit strany jako náhodné skupiny osob usilujících o politickou moc, za níž není žádná ideologie, žádný hodnotový systém“ (Marvanová 1999a: 9). V takové situaci pak politika přestává být čitelná a dobře kontrolovatelná.*

Hana Marvanová patří mezi zastánce většinového volebního systému, který by měl *„přiblížit volené zástupce voličům“*, *„posílit odpovědnost poslanců“* a *„usnadnit vytvoření většinové vlády“*. Navíc má většinový volební systém *„ještě tu výhodu, že vytváří na politické strany tlak, aby mnohem více zvažovaly, koho na kandidátku ve volebním obvodu postaví, aby tento kandidát byl skutečně schopen za stranu uspět“* (Marvanová 2000a: 5). Marvanová dává přednost dvoukolovému, absolutně většinovému volebnímu systému, *„v němž je zaručeno, že zvolený kandidát má podporu většiny voličů a že je tedy pro většinu přijatelný“* (Marvanová 1999b: 17), a který může v druhém kole eliminovat *„vliv různých extremistů“* (Marvanová 2000a: 5). Co se týče horní komory Senátu, navrhuje Marvanová volební systém poměrného zastoupení, který by posílil *„politickou různorodost“* a *„pojistnou funkci proti případným výstřelkům vládní většiny v Poslanecké sněmovně. Případně by mohl být Senát svázán s nově ustavenými kraji“* /podobně uvažuje i Zdeněk Jičínský/ (Marvanová 2000a: 5).

Podobně jako Daniel Kroupa podporuje rozvoj občanské společnosti i Hana Marvanová. Kromě komerčního sektoru existuje i *„svět neziskového sektoru, který je*

neměně respektovaný. (...) Podílet se na fungování nestátního neziskového sektoru patří mezi občanské ctnosti“ (Marvanová 2002b).

2.5.4. Vznik Unie svobody

Po „sarajevském atentátu“ na konci roku 1997 se Marvanová postavila na stranu Jana Rumla a Ivana Pilipa, kteří žádali zvolení nového vedení ODS bez Václava Klause. Ten však svou funkci na mimořádném kongresu ODS v polovině prosince 1997 obhájil. Hana Marvanová pak v reakci na jeho zvolení vzdala kandidaturu na místopředsdkyni ODS. Rok před tím se z pozice místopředsdkyně pražské ODS na Klausovu adresu vyjádřila: *„Je oblíbený možná pro své nekompromisní a razantnější názory“ (MF Dnes, 7. 12. 1996).*

V lednu 1998 opustilo poslanecký klub ODS třicet poslanců s oznámením o chystaném vzniku nové strany – Unie svobody. Tato „poslanecká frakce“ rozhodla, že do založení nové strany ji budou reprezentovat čtyři mluvčí (mezi nimi i Marvanová). Ponechání si poslaneckého mandátu komentovala: *„Vždycky jsme ctily, že by poslanec měl hájit stranu, za kterou byl zvolen, a když už to nechce činit, měl by se vzdát mandátu a postoupit místo dalšímu na kandidátce. Tak krátce před předčasnými volbami, které mne sice netěší, ale považuji je za jediné možné řešení, to není myslím, nezbytné, a navíc bych ještě chtěla dotáhnout některé návrhy zákonů, jejichž jsem předkladatelkou, např. zákon o poslanecké imunitě“ (Marvanová 1998a).*

Imunita politiků byla jedním z „velkých“ témat Hany Marvanové: *„Dodržování pravidel a mravních norem neodlučitelně patří k pravicové politice. Nejde to ze dne na den, samozřejmě, ale patří k tomu i náš návrh ns omezení imunity. Respekt k zákonům i k nepsaným morálním pravidlům musejí projevovat v první řadě politikové, oni svou politickou kulturou staví latku kultury společnosti“ (tamtéž).* Po vstupu do Unie svobody se v únoru 1998 Hana Marvanová rozhodla nekandidovat v nadcházejících volbách do Poslanecké sněmovny z důvodu svého předešlého působení v poslaneckém klubu Občanské demokratické strany. Podobně se zachovaly i poslankyně Ivana Plechatá a Anna Röschová.

Se vznikem Unie svobody se klíčový polistopadový cíl Hany Marvanové v podobě jedné velké pravicové politické strany začal vzdalovat. *„Mrzí mne, že je nyní pravice tak nesvorná, že je tento cíl mnohem vzdálenější, než jsem si myslela. Čekala jsem, že se pravicové strany postupně sloučí do moderní a tolerantní strany s různými názorovými proudy. Realita je však jiná, a já nechci rezignovat. Chceme vytvořit*

alternativu, na které by voliči viděli, že pravicová strana nemusí bojovat proti každému a všem, jak nyní činí ODS“ (Marvanová 1998a).

Bohumil Pečinka vidí ve vzniku Unie svobody další „pokračování“ duálního charakteru české pravice, který odstartovala už na začátku 90. let existence ODS a ODA a který se „zachoval i po zbezvýznamnění ODA. Její místo obsadila na jaře 1998 Unie svobody, která měla původně daleko větší ambice a jejíž první vedení se pokusilo získat na svou stranu většinu členské a voličské základny ODS“ (Pečinka 2000: 75).

Koncem května 1998 došlo k prvnímu názorovému rozkolu v Unii svobody. Část unionistických poslanců se postavila svému vedení (včetně Marvanové) a společně podepsali manifest *Jedenadvacet záznamů o pravicové havárii* (Lidové noviny, 27. 5. 1998), který kritizuje i představitele dalších politických stran (zejména ODS a KDU – ČSL). „Vzbouřencům“ vadily hlavně vztahy mezi jednotlivými pravicovými stranami, kdy se na místo konkrétního programového soupeření odehrávají „útoky využívající nejrůznějších afér. Politický boj se tím snižuje na osobní mocenské klání a právem znechucuje občany, protože tím ztrácí svůj vlastní smysl, a tím je soutěž o řešení jejich problémů“ (tamtéž). Ve stejné době spolu s Jindřichem Vodičkou Hana Marvanová prohlásila, že se na svůj odchod z ODS teď dívá jinak: „*To rozhodnutí se nedá vrátit, ale dnes bych ten krok už neudělala. (...) Dnes je mi jasné, že problém financování byl do určité míry jen záminka. (...) ODS vyzvala část lidí, kteří chtěli projevat jiný názor uvnitř ODS, aby stranu opustili*“ (Marvanová 1998b).

Od červnových voleb 1998 je Marvanová mimo vrcholnou politiku a živí se jako právnička. Unie svobody se mezitím stala součástí projektu Čtyřkoalice. V roce 2000 se Hana Marvanová vrací zpět, stává se místopředsedkyní Unie svobody. Za svůj hlavní cíl si klade prezentovat Unii jako pravicovou stranu: „*Připadalo mi nešťastné, že se Unie svobody v předvolební kampani v roce 1998 zaměřila jenom na morální aspekt politiky*“ (Marvanová 2000b). Ve stejném roce odmítla návrh volební reformy z dílny ČSSD a ODS: „*...tento schválený volební zákon vytváří de facto 10 – 15% hranici pro vstup do Parlamentu. Tím tento volební systém omezuje politickou soutěž ještě víc než systém většinový. Navíc nevýhodou tohoto systému je jeho nepředvídatelnost. Tento systém je dosti komplikovaný a teprve poté, kdy budou spočítány volební výsledky, bude všem zřejmé, jaký význam má chování voličů*“ (Marvanová 2000a: 5).

V červnu 2001 se na šestém republikovém shromáždění stává po vítězném souboji s Vladimírem Mlynářem (jen o sedm hlasů) Hana Marvanová předsedkyní Unie svobody. Krátce před tím, než byla zvolena, v interview pro Mladou frontu Dnes

prohlásila: „*Nejsem konzervativec. To bych byla muž a prosazovala bych, že žena má být doma a ne v politice. Část mých názorů je liberálních, část konzervativní, je to taková směs*“ (Marvanová 2001a).

Ve funkci předsedkyně Unie svobody kritizovala Marvanová mimo jiné také existenci Opoziční smlouvy: „*Z bývalých rivalů se stali spojenci a předvolební sliby byly rázem zapomenuty. Důsledkem je vzrůstající nedůvěra k politikům. (...) Václav Klaus říká, že opoziční smlouva byla uzavřena v zájmu stability v zemi (to říkají i Zdeněk Jičínský a Václav Benda, pozn. A.G.). Já dodávám, že šlo spíše o zachování politického vlivu ODS... (...) Tento moment přispívá k prohlubování korupčního klimatu v České republice*“ (Marvanová 2001b).

V únoru 2002 se Unie svobody i přes nesouhlas své předsedkyně rozhodla pokračovat ve spolupráci v koaličním projektu s KDU-ČSL i poté, co pod lidoveckým tlakem opustili kandidátky čtyřkoalice představitelé ODA. Zánik Čtyřkoalice považovala Hana Marvanová za „*velkou politickou chybu*“ KDU – ČSL: „*Myslím si, že lidovci zdaleka neudělali všechno pro to, aby čtyřkoalice neskončila. Je to jejich velký dluh*“ (Marvanová 2002a).

Představitelé KDU-ČSL navíc na začátku roku 2002 odmítli návrh Marvanové „*na kandidaturu některých zástupců občanských iniciativ na kandidátkách Koalice*“ (Malíř a Marek 2005: 1585), který vycházel z tzv. *Brandýské deklarace*, která měla vyjít vstříc dalšímu rozvoji občanské společnosti v České republice. Jejím hlavním smyslem bylo: „*Vytvořit mantinely pro občanský sektor a zároveň omezit direktivu státu v oblastech, které mu nepřísluší a které lépe zvládají dobrovolně angažovaní občané a nestátní neziskové organizace* (Marvanová 2002b). Někteří představitelé Unie svobody (kromě Hany Marvanové např. Jan Ruml) se už během tzv. televizní krize z přelomu let 2000-2001 postavili na stranu iniciativy *ČT – věc veřejná*.

V březnu 2002 v rozhovoru pro Mladou frontu Dnes Hana Marvanová přiznala, že by po červnových volbách uvítala pravicovou vládu: „*Já bych viděla větší možnost prosadit více z našeho programu ve vládě, která má stejné zaměření – tedy v liberálně – konzervativní vládě*“ (Marvanová 2002c). Do voleb 2002 vyrážela Unie svobody také s tématem přímé volby prezidenta (bez zvyšování prezidentských kompetencí), která rozšíří „*možnost občanů rozhodovat přímo o konkrétních věcech veřejného zájmu, posílí jejich důvěru ve stát v době, kdy roste nedůvěra vůči politice i úřadům*“ (Marvanová 2002d).

Těsně před volbami Marvanovou napadl bulvární časopis Hustler. Obviňoval ji z „nadstandardních vztahů s novináři“, kteří pak píšou o Marvanové jen v pozitivním světle. K těmto útokům se připojili i někteří další žurnalisté (Korecký, Kubičko – bývalý partner Hany Marvanové).

2.5.5. Koalice se sociálními demokraty

Týden před volbami 2002 dala nakonec Koalice najevo, že více uvažuje o povolební spolupráci s ČSSD. „*Pokud by jednání vedlo k vládě, která bude sestavena opět pod vedením Václava Klause, tak já to považuju za katastrofu. Naprosto s ním nesouhlasím a není to nic osobního. Myslím, že jsme si vládu s Klausem už vyzkoušeli. Nedopadlo to dobře. (...) Z letité zkušenosti s Václavem Klausem vím, že se v mnoha věcech v žádném případě nedohodneme. Zatímco v případě Vladimíra Špidly v sobě tolik skepse nemám*“ (Marvanová 2002e).

Ihned po svém zvolení do Poslanecké sněmovny v roce 2002 se postavila „*proti volbě komunisty do funkce místopředsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky*“ (Malíř a Marek 2005: 1576). Také si dokázala jako jediná z vrcholných politiků Unie svobody představit setrvání v opozici. Jednání o koalici se sociální demokracií totiž znamenalo významné ústupky v programu Unie svobody. Hana Marvanová reagovala tím, že rezignovala na funkci předsedkyně strany už krátce po volbách, 4. července 2002. Hlavním důvodem by nesouhlas „*s ústupky Unie svobody – Demokratické unie vůči sociálním demokratům v problematice zadlužování veřejných rozpočtů*“ (Malíř a Marek 2005: 1567). V roce 2001 Marvanová napsala: „*Pozitivně orientovaná demokratická síla musí být schopná jednat s jakoukoli demokratickou stranou. Samozřejmě musí zároveň respektovat sliby, které dala svým voličům. To je přesně to, co se po posledních volbách (1998, pozn. A.G.) nestalo. (...) Pro navrácení důvěry lidí v politiku je konečně zapotřebí začít dodržovat předvolební sliby*“ (Marvanová 2001b). Touto zásadou se Marvanová zřejmě řídila i v červenci 2002.

Na pozici předsedy ji vystřídal Ivan Pilip. Václav Klaus (v té době ještě předseda ODS) reagoval tím, že „*po svém poradci Ladislavu Jaklovi vzkázal, že by se návratu Marvanové do ODS nebránil*“ (MF Dnes, 8. 7. 2002). Marvanová to odmítla. Rozhodla se „*přes všechny své výhrady podpořit jedinou možnou ,proevropskou vládu*“ (tamtéž). Zároveň přiznala, že o odchodu z předsednické funkce uvažovala už v únoru 2002, kdy se jí nepodařilo přesvědčit ostatní kolegy ve vedení Unie svobody, aby strana opustila

Koalici. Přesto se Marvanová stává v červenci 2002 pátou místopředsedkyní Unie svobody.

Její nesouhlas s tzv. „povodňovým balíčkem“ v září 2002 způsobil vládní krizi a vedl k dodatkům v koaliční smlouvě, které podrobněji popisovaly princip koaličního hlasování. Marvanová se ve stejné době vzdala funkce místopředsedkyně sněmovny. Rok na to v září 2003 i poslaneckého mandátu (z rodinných důvodů). V červnu 2004 opouští také Unii svobody a věnuje se čistě právníckému řemeslu. V souvislosti s budoucností Unie svobody řekla Hana Marvanová v červnu 2002: *„Unie svobody je mladá strana, nejmladší ze všech parlamentních stran. Je velmi obtížné najít si prostor. (...) A než se upevníme, potrvá to třeba i deset let“* (Marvanová 2002e).

3. Tři generace české politiky (shrnutí)

Pětice osobností, které se věnují ve své diplomové práci reprezentuje tři generace českých politiků. Nejstarší Zdeněk Jičínský (nar. 1929) patří ke generaci, která dosáhla v období tzv. reformního komunismu vrcholu svého produktivního věku. On sám se v šedesátých letech výrazně politicky angažoval (příprava ústavy, parlament ad.). Zásady „Pražského jara“ zůstaly Jičínskému blízké i po podpisu Charty 77. I přesto že na konci 80. let v některých svých pracích přestává věřit v možnost „reformy“ socialistické společnosti, během listopadové revoluce je u něj opět patrný silný myšlenkový kontext s rokem 1968. Hlásá cestu tzv. právní kontinuity, obhajuje Dubčkovu prezidentskou kandidaturu, kopíruje systém parlamentních kooptací z konce šedesátých let apod. Stejně jako někteří další „osmašedesátníci“ nachází v 90. letech i Jičínský útočiště v sílící sociální demokracii, která se obecně netajila větší mírou „tolerance“ ke komunistické minulosti svých členů.

Další generaci představují Petr Pithart (nar. 1941), Václav Benda (nar. 1946) a Daniel Kroupa (nar. 1949). Sovětská okupace je zastihla při studiu (Pitharta už jako odborného asistenta) na vysoké škole a nikdo z nich se s idejemi reformního komunismu nestihl výrazně identifikovat. Petr Pithart to ve svých životopisech tvrdí i přes své tehdejší členství v KSČ. Václav Benda a Daniel Kroupa měli k tezím „Pražského jara“ ještě mnohem dál. Oba patřili k okruhům katolické mládeže (i když Kroupa konvertoval ke katolictví až v roce 1971), oba se prohlašovali za konzervativce. Ke konzervatismu se od roku 1969 stále intenzivněji hlásil i Pithart. I přesto že všichni tři podepsali Chartu 77, každý v ní představoval úplně jiný pól.

V duchu Pithartova „dvojitého disentu“ patřil Václav Benda k disentu protestu. K nejradiálnější části Charty, která v roce 1979 založila VONS. Strávil více než čtyři roky ve vězení. Ačkoli se Charta 77 prohlašoval za nepolitickou opozici, byl Václav Benda už od konce 70. let autorem několika výrazných politických programů, které se týkaly zejména úlohy katolické církve v totalitní komunistické společnosti. Je autorem ideje tzv. radikálního konzervatismu, o jejíž naplnění se snaží v roce 1989 založením vlastní politické strany KDS.

Daniel Kroupa zůstává v disentu mimo jeho nejradiálnější část. Podílí se zejména na organizování bytových seminářů, na kterých se snaží udržovat kontakt se světovou politickou filozofií. Ač katolík a člověk, který měl k Bendou radikálnímu

konzervatismu velmi blízko, zakládá v roce 1989 jinou (občanskou) pravicovou politickou stranu ODA.

Petr Pithart tvrdí, že se s konzervatismem seznámil během svého pobytu v Oxfordu v roce 1969 a přijal ho „za svůj“ v následném disidentském období. Sám sebe řadí mezi tzv. dissent reflexe, okruh lidí, jehož stěžejním tématem byl vztah a fungování komunistické moci a československé společnosti. S disentem protestu svedl od konce 70. let ve svých samizdatových textech několik zásadních polemik. V roce 1989 se stává jedním z nejdůležitějších mužů sametové revoluce, když v prosinci 1989 přebírá po Václavu Havlovi vedení Občanského fóra.

Nejmladší generaci představuje Hana Marvanová (nar. 1962), je to generace, která dospívala během 80. let a která se k disentu dostávala spíše prostřednictvím jeho „paralelních struktur“ tzv. druhé kultury. Tyto mladé lidi nejvíce zasáhly celoevropská témata pacifismu a ochrany životního prostředí. Formou jejich protestů byly nejrůznější happeningy a shromáždění. Během „boomu“ nezávislých iniciativ v letech 1987 a 1988 vstupuje do NMS – IDS, které patřilo mezi nejaktivnější předrevoluční opoziční hnutí. V srpnu 1988 se mu podařilo zorganizovat jednu z největších demonstrací od konce šedesátých let, za což skončila Marvanová na půl roku ve vazbě. Během listopadové revoluce se připojila k Občanskému fóru.

V období budování českého demokratického politického systému patřila celá pětice k jeho výrazným představitelům. Společná jim byla hlavně teze o zásadní roli politických stran v parlamentní demokracii a snaha o vytvoření fungujících demokratických institucí. Od počátku 90. let se pevně usadili (s výjimkou Petra Pitharta 1992 – 1996) v nejvyšší politice prostřednictvím svých politických stran.

Po listopadu 1989 je velice obtížné analyzovat jejich politické názory a jednání, protože často přirozeně souvisejí s právě vykonávanými funkcemi a se snahou uspět v každých volbách. Proto je první část diplomové práce spíše rozborem textů a idejí, naopak druhá část se věnuje jednotlivým politickým úspěchům a neúspěchům. Politické názory celé pětice jsou po listopadu 1989 více situační, zasazené do kontextu aktuálních událostí a stranických pozic.

Oba „radikální konzervativci“ Benda a Kroupa zůstali reprezentanty pravicových stran, které se snažili o důkladné vyrovnání s komunistickou minulostí a o radikální ekonomickou reformu spojenou s restitucemi a privatizací. Vstupem do Meziparlamentního klubu demokratické pravice a následně do ODS se k jejich táboru přidala i Hana Marvanová, která se však hlásí i k liberálním zásadám. Společnými se

jim staly hlavně plány sjednotit v budoucnu české pravicové strany. Nikdo z nich již v nejvyšší politice nepůsobí.

Petr Pithart spojil svou budoucnost s Občanským hnutím. Ve svých statích se ho snaží představit jako jakési „pokračování“ Občanského fóra, což může být ve vztahu k ODS, ke které se po jejím vzniku přihlásila většina „členů“ Občanského fóra, velmi sporné. Pithartův konzervatismus rozhodně není radikální. Nedostatek odvahy k důležitým reformním krokům v době jeho předsednictví ve vládě a nejasné ideové zabarvení Občanského hnutí znamenaly debakl ve volbách v roce 1992. Návrat do politiky spojený s KDU – ČSL potvrdil spíše středové směřování Petra Pitharta. On sám se dělení na pravici a levici brání, často po vzoru svého konceptu „práce drobné“ představeného už v disentu mluví zejména o potřebě politického realismu.

Zdeněk Jičínský patří k největším odpůrcům zákonů, které se týkaly vyrovnávání se s komunistickou minulostí, a od počátku 90. let také k nejhlasitějším kritikům všech pravicových vlád. Stal se jedním z nejvýraznějších politiků sociální demokracie a velkým obhájcem některých forem přímé demokracie, zejména decentralizace a referenda.

Je možné říci, že všechny výše uvedené politické osobnosti si zachovaly názorovou kontinuitu a že se i po listopadové revoluci drželi zásad a principů, které si stanovili už v disentu. Specifický je případ Hany Marvanové, která o svém působení na konci osmdesátých let mluví jako o nepolitickém občanském postoji. Ideově se začíná profilovat až v roce 1990.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnoval formování české polistopadové demokratické politiky s důrazem na její kořeny v předlistopadovém disentu. Pro své zkoumání jsem zvolil metodu srovnání pěti vybraných osobností, které se aktivně účastnily jak dění v disentu, tak vytváření demokratického politického systému po pádu komunistického režimu v listopadu 1989.

Prvním cílem mé práce bylo zmapovat významné aktivity české nekomunistické opozice. Podařilo se mi prostudovat několik desítek významných samizdatových textů, kontaktovat některé žijící disidenty (Jiří Gruntorád, Kamila Bendová) a nastínit chronologii vztahu Charty 77 a dalších nezávislých uskupení s totalitní mocí.

Jako druhý cíl jsem si vytýčil popsat rodící se politicko - ideové proudy v tomto prostředí. Zde sehrálo důležitou roli jedno z kritérií výběru konkrétních osobností, resp. skutečnost, že mezi nimi neexistovala výrazná názorová shoda. Právě tento moment rozhodl o tom, že jsem při četbě textů zaznamenal většinu klíčových diskusí uvnitř disidentského prostředí. I přesto že se lidé kolem Charty 77 snažili příliš nepolitizovat svou snahu o dodržování lidských práv v Československu a neusilovali o převzetí moci ve státě, mohu jednoznačně konstatovat, že vždy existovala celá řada různých stanovisek a opoziční prostředí bylo prostředím názorově pluralitním.

Třetím cílem bylo zaznamenat, do jaké míry měly rozdílné politicko – ideové proudy uvnitř disentu přímý vliv na revoluční události roku 1989 i na následné formování celého demokratického politického systému. Téměř celé vedení Občanského fóra pocházelo z různých opozičních kruhů soustředěných nejčastěji kolem Charty 77. Právě rozdílné předlistopadové politické představy jejích představitelů vedly k rychlému rozpadu revolučního Občanského fóra a vzniku systému programově vyprofilovaných politických stran.

Jako poslední cíl jsem zvolil sledování názorové kontinuity všech pěti osobností. Nedomnívám se, že by u některé z nich došlo během sledovaného období k dramatickým změnám. Naopak si i v polistopadové politice podrželi svou ideovou orientaci z disentu. Výjimku tvoří Hana Marvanová, která (jak sama říká) vstoupila do politiky teprve v roce 1990 a teprve potom se začala ideově profilovat.

Domnívám se, že stanovených cílů bylo dosaženo.

Abstract

The thesis focuses on the formative process of the Czech democratic system after 1989, emphasizing the roots of the process in the pre-revolutionary dissent (pre-revolutionary non-communist opposition) based on five selected personalities Zdeněk Jičínský, Petr Pithart, Václav Benda, Daniel Kroupa and Hana Marvanová.

The aim of the thesis is to define the relationship between political ideas of the non-communist dissent, centralized mainly around Charter 77 movement and their individual political moves performed after the November 1989 in the democratic state.

The thesis has proven that the selected five personalities maintained their political opinions also after the November revolution and that they did not perform and dramatic ideological changes.

Seznam literatury:

- Benda, Marek. 2000. „Konzervatismus v 90. letech“ In: *Česká konzervativní a liberální politika*. Ed.: P. Fiala, F. Mikš). Brno: CDK, 125 – 138.
- Benda, Václav. 1978. *Paralelní polis* [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1978. *Nač váhat před konečným řešením* [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1978. *Neprošli* [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1980. „Katolicismus a politika - Kořeny a Perspektivy dnešní situace.“ *Studie* 1980, č. III, 209-223.
- Benda, Václav. 1983. „Proč jsem podepsal Chartu 77? (12.12.1983).“ *Revolver revue* 1997, č. 35, 243.
- Benda, Václav. 1985. *O problémech nejen morálních* [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1985. *Znovu křesťanství a politika: Jak dál po Velehradě?* [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1985. „Poznámky k poznámkám často slyšeným.“ In: *O sociální rovnosti*. Samizdatový sborník [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1986. „Vážení přátelé!“ In: *O odpovědnosti v politice a za politiku*. Samizdatový sborník [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1987. „Dopis Rogeru Scrutonovi.“ *Rozmluvy* 1987, č. 7, 31-41.
- Benda, Václav. 1988. „Problematika rodiny v relacích totalitního státu.“ *Vokno* 1988, č. 13, 115-120.
- Benda, Václav. 1989. „Duchovní obnova národa-východisko z krize?“ In: *Československo 88 - Sborník příspěvků pro mezinárodní sympozium a dokumentů o jeho zmařeném a permanentním průběhu*. Samizdatový sborník [S.I.:s.n.].
- Benda, Václav. 1991a. „Napravo od středu.“ Interview. *Reportér* 1991, č. 22, 4-5.
- Benda, Václav. 1991b. „Lustrační zákon schválen.“ Anketa. *Respekt* 1991, 7. října, str. 4.
- Benda, Václav. 1991c. „Lustrace pro a proti.“ Anketa. *Respekt* 1991, 4. listopadu, str. 6.
- Benda, Václav. 1991d. „Koalice ODS – KDS.“ *Reportér* 1991, č. 51-52, str. 2.
- Benda, Václav. 1992a. „Věrohodná demokratická levice u nás neexistuje. Ale potřebujeme ji.“ Interview. *Rudé právo*, 23. července.
- Benda, Václav. 1992b. „Demokracie není laciná záležitost.“ *Mladá fronta Dnes*, 12. listopadu.

- Benda, Václav. 1993a. „Sociální politika nebo demagogie?“ Interview. *Práce*, 2. února.
- Benda, Václav. 1993b. „Sněmovna jako revoluční konvent, který neuznává boha ani zákon.“ Interview. *Rudé právo*, 12. března.
- Benda, Václav. 1993c. „KDS ke konfliktu zájmů.“ *Necenzurované noviny* 1993, č. 10, str. 26.
- Benda, Václav. 1994a. „Václav Benda – politik lidské kuráže.“ Interview. *Necenzurované noviny* 1994, č. 25 3-4.
- Benda, Václav. 1994b. „Interrupce křesťanskýma očima.“ Interview. *Lidové noviny*, 28. září.
- Benda, Václav. 1995. „Bývalé komunisty není vhodné vyloučit z politiky.“ *Rudé právo*, 14. dubna.
- Benda, Václav. 1996. „Dokumenty o zločinech byly ničeny i vloni.“ Interview. *Práce*, 21. září.
- Benda, Václav. 1998a. „Hradní blok útočil proti parlamentní demokracii.“ Interview. *Lidové noviny*, 27. srpna.
- Benda, Václav. 1998b. „S ČSSD se už osvědčila řada čestných dohod.“ Interview. *Práce*, 9. září.
- Benda, Václav. 1998c. „Kontrola má ÚDV paralyzovat.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 2. prosince.
- Benda, Václav. 1998d. „Pár dodatečných poznámek k aféře Zilk.“ *Lidové noviny*, 11. prosince.
- Benda, Václav. 1999. „Václav Benda přesvědčuje politiky o koalici ČSSD, ODS a US.“ Interview. *Lidové noviny*, 12. ledna.
- Benda, Václav. 2002. *Křesťanství a konzervatismus*. Praha: Mladí konzervativci.
- Bendová, Kamila. 2005. „Ženy v Chartě 77.“ In: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Ed.: P. Blažek. Praha: Ústav českých dějin FF UK, Dokořán, 54 - 67.
- Blažek, Petr. 2005. „Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu.“ In: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Ed.: P. Blažek. Praha: Ústav českých dějin FF UK, Dokořán, 10 - 25.
- Fiala, Petr. 1995. *Katolicismus a politika*. Brno: CDK, Brno.
- Fiala, Petr a Mareš, Miroslav. 1997a. „Konstituování systému politických stran v České republice (1989 - 1992).“ *Politologický časopis* 1997, č. 1, 105-126.

- Fiala, Petr a Mareš, Miroslav. 1997b. „Vývoj systému politických stran v České republice (1992 - 1996).“ *Politologický časopis* 1997, č. 3, 305-316.
- Fiala, Petr a Mareš, Miroslav a Pšeja, Pavel. 2000. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 - 1998*, Olomouc: Gloria.
- Grohová, Johanna. 2001. „Pithart letí na Kubu pro uvězněné Čechy.“ *Mladá fronta Dnes*, 30. ledna.
- Gruntoráda, Jiří. 1989. *O nezávislých iniciativách v Československu*. Praha: Reprint Box.
- Hamšíková, Jaroslava. 2003. „Velehradská pout’.“ *Getsemany* 2003, č. 3.
- Havel, Václav. 1978. *Moc bezmocných* [S.I.:s.n.].
- Honajzer, Jiří. 1996. *Občanské fórum - vznik, vývoj a rozpad*. Praha: Orbis.
- Janyška, Petr. 1991. „Dvojznačný premiér – Realistický klub Petra Pitharta.“ *Respekt* 1991, č. 23, str. 2.
- Jičínský, Zdeněk. 1987. „O obtížnosti změny v Československu.“ *Listy* 1987, č. 2, 6-10.
- Jičínský, Zdeněk. 1989. *Několik poznámek k současné čs. politice* [S.I.:s.n.].
- Jičínský, Zdeněk a Mikule, Vladimír. 1992. „Některé ústavněprávní otázky tzv. lustračního zákona.“ *Právník* 1992, č. 3-4, 227-233.
- Jičínský, Zdeněk. 1992. „Problém zvaný minulost.“ *Diskuse. Lidové noviny*, 28. února.
- Jičínský, Zdeněk. 1993a. „Úskalí parlamentní demokracie v ČR.“ *Rudé právo*, 8. ledna.
- Jičínský, Zdeněk. 1993b. „Abnormality české politiky.“ *Rudé právo*, 28. června.
- Jičínský, Zdeněk. 1993c. „Havlova morální politika obecně – a konkrétně.“ *Rudé právo*, 24. července.
- Jičínský, Zdeněk. 1993d. „Ústava, Senát a politická morálka.“ *Rudé právo*, 6. srpna.
- Jičínský, Zdeněk. 1993e. „Jsme opravdu stabilní demokracie?“ *Rudé právo*, 20. prosince.
- Jičínský, Zdeněk. 1994a. „Dekomunizace společnosti: Blažkovy výroky a Michnikovy myšlenky.“ *Rudé právo*, 14. ledna.
- Jičínský, Zdeněk. 1994b. „ČSSD v roli ústřední síly opozice je teprve na začátku cesty.“ *Rudé právo*, 21. ledna.
- Jičínský, Zdeněk. 1994c. „Do dvou let pořídne politické spektrum.“ *Rudé právo*, 24. října.
- Jičínský, Zdeněk. 1995a. „Československý parlament v letech 1990-1992.“ *Politologická revue* 1995, č. 1, 3-12.
- Jičínský, Zdeněk. 1995b. *Charta 77 a právní stát*. Brno: Doplněk.

- Jičínský, Zdeněk. 1996a. „Senát není třeba držet.“ *Právo*, 10. června.
- Jičínský, Zdeněk. 1996b. „Nejsem členem žádné protizemanovské frakce.“ *Právo*, 24. června.
- Jičínský, Zdeněk. 1997. „Důvody pro podepsání Charty.“ Odpověď na otázku. In: *Charta 77 očima současníků – po dvaceti letech*. Ed.: B. Císařová, M. Drápala, V. Prečan, J. Vančura. Praha/Brno: ÚSD AV ČR, Doplněk, 226-227.
- Jičínský, Zdeněk. 1998a. „Referendum a Parlament.“ *Polemika. Listy* 1998, č. 1, 88-91.
- Jičínský, Zdeněk. 1998b. „O tzv. opoziční smlouvě bez předsudků.“ *Právo*, 31. července.
- Jičínský, Zdeněk. 1998c. „Co se Senátem?“ *Právo*, 20. listopadu.
- Jičínský, Zdeněk. 1999a. „K úvahám o změně ústavy.“ *Listy* 1999, č. 1, 6-8.
- Jičínský, Zdeněk. 1999b. „Proč nepřidat Senátu pravomoce.“ *Právo*, 6. září.
- Jičínský, Zdeněk. 1999c. „Hrozí souboj parlamentních komor?“ *Právo*, 6. října.
- Jičínský, Zdeněk. 2001a. „Dát větší váhu Senátu?“ *Právo*, 24. října.
- Jičínský, Zdeněk. 2001b. „Dělení na zemanovce a nezemanovce neseď.“ *Právo*, 28. listopadu.
- Jičínský, Zdeněk. 2002a. „Zeman jako prezident? Proč ne.“ *Právo*, 13. září.
- Jičínský, Zdeněk. 2002b. „Zeman je hodnotou ČSSD.“ *Právo*, 18. listopadu.
- Jičínský, Zdeněk. 2005. „Paradoxy české politiky.“ *Právo*, 4. května.
- Joch, Roman. 2000. „Deset let liberálně-konzervativní politiky v ČR.“ In: *Česká konzervativní a liberální politika*. Ed.: P. Fiala, F. Mikš. Brno: CDK, 138 – 148.
- Kantůrková, Eva. 1991. *Sešly jsme se v této knize*. Praha: Toužimský&Moravec.
- Kenney, Padraic. 2005. *Karneval revoluce*. Praha: BB/art s.r.o.
- Kopeček, Lubomír. 2003. „Česká strana sociálně demokratická – jak se dostat k moci.“ *Politologický časopis* 2003, č. 1, 101-112.
- Kozlík, Jan. 1985. „Proč se mi nelíbí poznámky k poznámkám Václava Bendy?“ In: *O sociální rovnosti*. Samizdatový sborník [S.I.:s.n.].
- Kratochvílová, Kateřina a Kubík, Jiří. 1996. „Pithart je opět na vrcholu, ač z něj před lety spadl.“ *Mladá fronta Dnes*, 21. prosince.
- Krejčí, Petr. 1985. „K Bendově ‚kletbě sociální rovnosti.‘“ In: *O sociální rovnosti*. Samizdatový sborník [S.I.:s.n.].
- Kroupa, Daniel. 1991. „Lustrační zákon schválen.“ *Anketa. Respekt* 1991, 7. října, str. 4.

- Kroupa, Daniel. 1992. „Problém zvaný minulost.“ Diskuse. *Lidové noviny*, 28. února.
- Kroupa, Daniel. 1993. „ODA se od ODS liší představami o konečném výsledku transformace.“ Interview. *Rudé právo*, 28. září.
- Kroupa, Daniel. 1994a. „Ekonomika musí sloužit duchovním hodnotám.“ Interview. *Práce*, 18. února.
- Kroupa, Daniel. 1994b. „Občanská společnost a samospráva.“ *Lidové noviny*, 17. srpna.
- Kroupa, Daniel. 1996. *Svoboda a řád (sváteční rozhovory)*. Praha: Éós.
- Kroupa, Daniel. 1996a. „Politický úvodník s Danielem Kroupou.“ Interview. *Literární noviny*, 19. června.
- Kroupa, Daniel. 1998a. „Referendum a parlament.“ Polemika. *Listy* 1998, č. 1, 88-91.
- Kroupa, Daniel. 1998b. „Víme, co chceme?“ Interview. *Literární noviny*, 25. března.
- Kroupa, Daniel. 1998c. „Je třeba začít znovu a lépe.“ Interview. *Respekt* 1998, 25. května, 12-13.
- Kroupa, Daniel. 2003. „Konzervatismus a sjednocení Evropy.“ *Střední Evropa* 2003, č. 117, 75-79.
- Kroupa, Daniel. 2004. „Ztracená polistopadová iniciativa.“ *Literární noviny*, 15. listopadu.
- Leschtina, Jiří. 1996. „Petr Pithart si sám naložil těžké břemeno.“ *Mladá fronta Dnes*, 28. prosince.
- Malíř, J., Marek, P. a kol. 2005. *Politické strany – Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861 – 2004: období 1938 – 2004* (II. díl), Brno: Doplněk.
- Marvanová, Hana. 1998a. „Mrzí mne, že je nyní pravice tak nesvorná.“ Interview. *Lidové noviny*, 17. ledna.
- Marvanová, Hana. 1998b. „Marvanová by dnes z ODS do Unie svobody neodešla.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 15. května.
- Marvanová, Hana. 1998c. „Blondýnka z pravé strany.“ Interview. *Mladý svět* 1998, č. 10, 26-27.
- Marvanová, Hana. 1999a. „Politický pohled na posttotalitní stav české společnosti.“ *Proglas* 1999, č. 4, 8-9.
- Marvanová, Hana. 1999b. „Vyřeší naši situaci změny Ústavy a volebního zákona?“ *Proglas*, č. 7, 16-17.
- Marvanová, Hana. 2000a. „Volební zákon a třetí cesty v politice.“ *Proglas*, č. 10, 4-6.

- Marvanová, Hana. 2000b. „Nechci být závislá jen na politice.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 9. března.
- Marvanová, Hana. 2000c. „Disent jako cenná zkušenost.“ Interview. *Nedělní noviny*, 19. března.
- Marvanová, Hana. 2001a. „Nejsem zrovna typická žena.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 19. června.
- Marvanová, Hana. 2001b. „Důvěra voličů není samozřejmost.“ *Lidové noviny*, 7. listopadu.
- Marvanová, Hana. 2002a. „Lidovci pro záchranu čtyřkoalice nehnuli prstem.“ Interview. *Lidové noviny*, 2. února.
- Marvanová, Hana. 2002b. „Pravicová občanská ctnost.“ *Lidové noviny*, 21. února.
- Marvanová, Hana. 2002c. „Jsme realističtější než ODS.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 8. března.
- Marvanová, Hana. 2002d. „Ano přímé volbě prezidenta.“ *Lidové noviny*, 8. března.
- Marvanová, Hana. 2002e. „Špidla je serióznější než Klaus.“ Interview. *Lidové noviny*, 11. června.
- Marvanová, Hana. 2002f. „Můj vzor? Obhájci z filmů.“ Interview. *Lidové noviny*, 5. října.
- Marvanová, Hana. 2004. „Komunista Čalfa se neměl stát premiérem.“ Interview. *Lidové noviny*, 2. listopadu.
- Navara, Luděk a Šídlo, Jindřich. 2004. „Listopadová revoluce měla přijít v prosinci.“ *Mladá fronta Dnes*, 16. listopadu.
- Otáhal, Milan. 2005. „Programová orientace disentu 1969-1989.“ In: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Ed.: P. Blažek. Praha: Ústav českých dějin FF UK, Dokořán, 25 - 41
- Pečinka, Bohumil. 2000. „Formování české občanské pravice.“ In: *Česka konzervativní a liberální politika*. Ed.: P. Fiala, F. Mikš. Brno: CDK, 69 - 86
- Perknerová, Kateřina. 1991. *Kubát versus Pithart*. Praha: Cesty.
- Pithart, Petr. 1979. „Bedra některých.“ *Diskuse* 1979.
- Pithart, Petr. 1980. „Odvaha myslet.“ *Listy* 1980, č. 2, 35-40
- Pithart, Petr. 1988. „Na začátku je dobrý skutek.“ Interview. *Prostor* 1988, č. 11, 105-127
- Pithart, Petr. 1989. „Sociální a ekonomický vývoj Československa v 80. letech.“ *Studie* 1989, č. 126, 407-423.

- Pithart, Petr. 1990a. „Disi – rizika.“ In: *Charta 77 1977-1989*. Ed.: V. Prečan. Praha/Bratislava: Archa, 88 – 97.
- Pithart, Petr. 1990b. *Dějiny a politika*. Praha: Prostor.
- Pithart, Petr. 1991a. Interview in *Reportér* 1991, č. 4, 5-7.
- Pithart, Petr. 1991b. „Manifest českého realismu.“ *Lidové noviny*, 5. června.
- Pithart, Petr. 1991c. „Občanské hnutí ještě překvapí.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 10. prosince.
- Pithart, Petr. 1993. „Intelektuálové v politice: dvojí disent kdysi, dvojí zklamání dnes.“ *Listy* 1993, č. 5, 11-16.
- Pithart, Petr. 1996a. „Expremiér kandiduje za KDU – ČSL.“ Interview. *Lidové noviny*, 6. dubna.
- Pithart, Petr. 1996b. „Senát.“ *Literární noviny*, 4. prosince, str. 3.
- Pithart, Petr. 1997a. „Důvody pro podepsání Charty.“ Odpověď na otázku. In: *Charta 77 očima současníků - po dvaceti letech*. Ed.: B. Císařová, M. Drápala, V. Prečan, J. Vančura. Praha/Brno: ÚSD AV ČR, Doplněk, 246-249.
- Pithart, Petr. 1997b. „Charta – pohled vzhůru.“ In *Listy* 1997, č. 1, 10-11.
- Pithart, Petr. 1998a. „Vstup do KSČ jsme vnímal jako romantické gesto.“ Interview. *Lidové noviny*, 26. března.
- Pithart, Petr. 1998b. „Lidovci udělali chybu, když nešli do vlády.“ Interview. *Právo*, 15. září.
- Pithart, Petr. 2000. *Občanská společnost v České republice v roce 2000*.
www.pithart.cz/archiv_textu.
- Pithart, Petr. 2001a. „Vždy jsme byli tak trochu doleva.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 8. listopadu.
- Pithart, Petr. 2001b. „Role českého Senátu v zákonodárném procesu.“
www.pithart.cz/archiv_textu.
- Pithart, Petr. 2002a. „S Havlem se lišíme už od disentu.“ Interview. *Lidové noviny*, 5. ledna.
- Pithart, Petr. 2002b. „Za prezidenta bych volil Otakara Motejla.“ Interview. *Lidové noviny*, 5. října.
- Pithart, Petr. 2002c. „Senát jako konzervativní instituce v čase změn.“
www.pithart.cz/archiv_textu.
- Pithart, Petr. 2003a. „Hrdinů privatizace „po česku“ jsem se nedotkl ani klacíčkem.“ Interview. www.pithart.cz/archiv_textu.

- Pithart, Petr. 2003b. „Myslím, že já už z těch funkcí nezblbnu.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 11. ledna.
- Pithart, Petr. 2003c. „Jsem otevřená kniha.“ *Mladá fronta Dnes*, 16. ledna.
- Pithart, Petr. 2003d. „Zrušit Senát: volil pořad stejně.“ *Právo*, 12. března.
- Pithart, Petr. 2004a. „Chtěli být prezidentem. Co dělají po roce?“ Anketa. *Mladá fronta Dnes*, 14. ledna.
- Pithart, Petr. 2004b. „Bitvu o Hrad jsem nezvládl elegantně.“ Interview. *Mladá fronta Dnes*, 15. ledna.
- Pithart, Petr. 2004c. „Proč jsou komunisté silní.“ *Mladá fronta Dnes*, 13. listopadu.
- Pithart, Petr. 2004d. „Kdy skončil listopad?“ *Hospodářské noviny*, 15. listopadu.
- Pithart, Petr. 2004e. „Proč jsme tu ubohou moc tak dlouho trpěli?“ *Právo*, 16. listopadu.
- Pithart, Petr. 2005a. „Josef Lux a česká politika.“ In: *Josef Lux a česká politika 90. let*. Ed.: M. Znoj, M. Pehr. Praha: Ústav politologie FF UK.
- Pithart, Petr. 2005b. „Prestiž a odpovědnost ČSSD.“ *Právo*, 8. dubna.
- Prečan, Vilém, ed. 1990. *Charta 77 1977-1989*. Praha/Bratislava: Archa.
- Prečan, Vilém. 1995. *Novoroční filipika*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Pšeja, Pavel a Mareš, Miroslav. 1998. „Vývoj Občanské demokratické aliance.“ *Politologický časopis* 1998, č. 3, 265-283
- Pšeja, Pavel. 2004. „Občanská demokratická strana jako hlavní „dědic“ OF a „agens“ stranického systému ČR (1991-1998).“ *Politologický časopis* 2004, č. 4, 453-472
- Scruton, Roger. 1987. „Dopis Václavu Havlovi.“ *Rozmluvy* 1987, č. 7, 28-30
- Skřivánek, Jan. 2006. „Dekomunizace po našem.“ *Mladá fronta Dnes*, 13. května
- Suk, Jiří. 1999. *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985 – 1990*, Praha: Sešity ÚSD AV ČR 33/1999, ÚSD AV ČR.
- Suk, Jiří.: 2003. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor.
- Šabata, Jaroslav. 1997. „Moje (politické) pobývání s Chartou.“ In: *Charta 77 očima současníků – po dvaceti letech*. Ed.: B. Císařová, M. Drápala, V. Prečan, J. Vančura. Praha/Brno: ÚSD AV ČR, Doplněk, 144-156.
- Šimek, R. 1998. *Tak pravil Ivan Mašek*. Praha: Votobia.
- Šverdík, Michal a Chundela, Tomáš. 1998. „Úřad pro vyšetřování zločinů komunismu nesmí k archivům.“ *Mladá fronta Dnes*, 29. října.
- Tůma, Oldřich. 2005. „Protirežimní demonstrace v Praze.“ In: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Ed.: P. Blažek. Praha: Ústav českých dějin FF UK, Dokořán, 140 – 158.

- Uhl, Petr. 1979. *Dvě tendence v československém hnutí obránců lidských práv* [S.I.:s.n.].
- Uhl, Petr. 1997a. „Dostal jste se v Chartě do nějakého sporu o obsah a formy jejího působení? Oč a s kým jste se přel?“ Odpověď na otázku. In: *Charta 77 očima současníků – po dvaceti letech*. Ed.: B. Císařová, M. Drápala, V. Prečan, J. Vančura. Praha/Brno: ÚSD AV ČR, Doplněk, 264-268.
- Uhl, Petr. 1997b. „Vzpomínka na Jiřího Hájka.“ In: *Charta 77 očima současníků – po dvaceti letech*. Ed.: B. Císařová, M. Drápala, V. Prečan, J. Vančura. Praha/Brno: ÚSD AV ČR, Doplněk, str. 183.
- Vaněk, M. a Urbášek, P. 2005. *Vítězové? Poražení? (Životopisná interview): Disent v období tzv. normalizace* (1. díl), Praha: Prostor.

Periodický tisk (samizdat):

- Alternativa (Revue pro nezávislou politiku HOS), 1988 – 1989
- Bulletin NMS – IDS, 1988 – 1990
- Dialog, 1988 – 1989
- Infoch (Informace o Chartě 77), 1978 – 1991
- Lidové noviny (samizdatová vydání), 1987 – 1989
- Polsko a my, 1979
- Zpravodaj Demokratické iniciativy, 1988 - 1989
- Zpravodaj HOS, 1989 - 1991

Prameny:

- 10 let od „Pražského jara“, 4. dubna 1978, in *Listy*, číslo 3-4, rok 1978, str. 64-66
- 100 let českého socialismu (manifest), duben 1978, in *Listy*, číslo 3-4, rok 1978, str. 67
- Demokracii pro všechny – Manifest hnutí za občanskou svobodu, říjen – listopad 1988
- Cesta ke svobodné společnosti – základní dokument ODA z prosince 1989

Jedenadvacet záznamů o pravicové havárii, Lidové noviny, 27. května 1998
rozhovor s Kamilou Bendovou ze dne 27. 9. 2006 (audionahrávka – na přání paní
Kamily Bendové nezveřejněna)

www.oda.cz

www.sever.cz

www.volby.cz

www.pithart.cz